

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

MİLLİ VE SİYASİ BİR KİMLİK: TÜRK

Ragıp ERGÜN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halis Çetin

Sivas
Ocak – 2014

MİLLİ VE SİYASİ BİR KİMLİK: TÜRK

Ragıp Ergün

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Sivas
Ocak - 2014

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Kamu Yönetimi
Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler
Tezin Başlığı : Milli ve Siyasi Bir Kimlik: Türk
Savunma Tarihi : 14.01.2014
Danışmanı : Prof. Dr. Halis Çetin

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Halis Çetin

Üye : Doç. Dr. Gülay Ercins

Üye : Yrd. Doç. Dr. Raci Kılavuz

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Ragıp Ergün tarafından hazırlanan “Milli ve Siyasi Bir Kimlik: Türk” başlıklı tez, kabul edilmiştir. ../.../.....

Prof. Dr. Alim YILDIZ
Enstitü Müdürü

ÖZET

ERGÜN, Ragıp, Milli ve Siyasi Bir Kimlik: Türk, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.

Fransız İhtilali'nin oluşturduğu ulusçu/milliyetçi akım sonrasında kimlik, farkına varılan ve farkındalık yaratmak için kullanılan bir olgu haline gelmiştir. Fransız İhtilali'nden önce daha informel olan bu tanımlama/tanımlanma biçimi Fransız İhtilali ve devamındaki birçok akımla beraber daha sistematik bir hal almıştır.

Millet kelimesinin modern manasıyla “nation” karşılığı olarak kullanılması oldukça yenidir. Eskiden bu kelime, İslam dinine girenlerin teşkil ettiği büyük cemaati ifade ederdi. Millet kavramı Türkiye toplumunda da anlamsal bir dönüşüm yaşamış, daha kültürel bir anlam içererek “bir milletin kendisine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, dil, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü, milli hüviyet” olarak tanımlanmıştır.

Etnik kimlik, aynı kültür boyutunda yer alan bir insan grubunun, sübjektif, sembolik ve amblematic amaçlarla, grup içinde dayanışma sağlamak ve öteki gruplarla farklılıkları ifade etmektedir.

Ulusal kimlik günümüzde kullanılan anlamı ile belli bir grubun kendini ortak dil, din, tarih, soy, mekan gibi unsurların biri, birkaçı ya da hepsi üzerinden tanımladığı siyasi ve kültürel bir birimdir.

“Türk” kavramı ve Türk'ün tarihi kökenleri hakkında yazılmış kaynaklarda çeşitli, birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin farklı olmasının nedenleri arasında sosyal, siyasal, kültürel ve dini nedenler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Milli Kimlik, Etnik Kimlik, Ulusal Kimlik, Türk.

ABSTRACT

ERGÜN, Ragıp, A National And Political Identity: Turk, Master Thesis, Sivas, 2014.

Identity has become a phenomenon that can be recognized and used to create awareness after the nationalist movement, which was the result of the French Revolution. This defining and being defined form that was more informal before the French Revolution has become more systematic with the French Revolution and various movements later on.

It is pretty new to use of the word community in modern sense as “nation”. In the past, this word would refer to a large communion formed by the ones belonging to Islam. The concept of “nation” also experiences a semantic transformation in Turkish society and by containing more cultural meaning, it is defined as “a nation who has its own way of thinking, lifestyle, language, customs and traditions, social norms and rules, and as a national identity”.

Ethnic identity represents a group of people who are in the same cultural dimension promote solidarity within the group with subjective, symbolic and emblematic purposes and their differences from other groups.

National identity, with its widely used meaning at the present, is a political and cultural unit that a certain group defines themselves with one, some or all of the factors such as language, religion, history, ancestry, and place.

There is various and different information in the sources written on the concept of “Turk” and the historical origins of Turks. Among the reasons why this information is different are some causes such as social, political, cultural and religious.

Key Words: Identity, National Identity, Ethnical Identity, National Identity, Turk.

ÖNSÖZ

Türk kimliği konusu ülkemizde son yıllarda üzerine en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Özellikle ülkemizde yaşanan kimlik problemi bağlamında kimliğin ne olduğu ve bu bağlamda Türk'ün ne olduğu/olmadığı sorusu önemlilik arz etmektedir. Türk'ün ve kimliğinin ne olduğunun iyi ve sağlıklı bir şekilde anlaşılması ülkemizin bugünkü kimlik problemlerini çözmeye önemli bir etken olacaktır.

Danışman hocam bu konuyu önerdiğinde ilk başlarda bu konuya yaklaşımım tereddütlü olmuştu. Çünkü Türk'ün binlerce yıllık tarihi ve tarih içerisindeki dönüşümü, bu konuyu da kimlik bağlamında değerlendirmek benim için zor bir sürecin başlangıcı manasına geliyordu. Çalışmamı belli bir seviyeye getirdikten sonra bu konunun ülkemiz kimlik problemleri açısından ne kadar önemli olduğunu daha iyi idrak ettim.

Bu çalışmanın bana sağladığı en büyük katkılardan birisi de ülkemizde Türk ve Türklük konusu üzerine çalışma yapan, tartışan, kafa yoran insanların hangi kaynaktan beslendiklerini ve bu bağlamda neden tarafgiri oldukları Türk anlayışını savunduklarını daha iyi anlamamı sağlamasıdır. Bu çalışmanın benim için diğer önemli katkısı ise kimlik problemleri bağlamında ulus kimliği inşa sürecinin anlamı ve bu bağlamda hem Osmanlı'nın son dönemlerindeki, hem Cumhuriyetin ilk yıllarındaki hem de günümüz Türk ve Türklük tartışmalarının günümüz kimlik problemlerini çözüme konusunda önemini anlamamı sağladı.

Bu tez çalışmasının başlangıcından sonuna dek gösterdiği ilgi ve destek için danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Halis Çetin'e, önerileriyle çalışmama katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Fatih Ertugay'a ve tez aşamasında hem kaynak sağlama bağlamında kütüphanesinden yararlanmama izin veren hem de çalışma sürecinde fikirleri ile yardımcı olan değerli arkadaşım Ayşenur Coşkun'a şükranlarımı sunarım. Eğitim yaşantım boyunca beni her zaman destekleyen, yazabilmem için bana güç veren, beni ben yapan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. KİMLİK KAVRAMI	4
1.1.1. Milli Kimlik	8
1.1.2. Etnik Kimlik.....	12
1.1.3. Ulusal Kimlik.....	14
1.2. TÜRK'ÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	18
1.2.1. Türk'ün Tarihi Kökenleri.....	20
1.2.2. Türk'ün Anlam Dünyası	29
2. TÜRK'ÜN TARİHSEL KODLARI.....	38
2.1. İSLAM İLE BERABER TÜRK'ÜN KİMLİĞİ.....	38
2.1.1. Doğu'da İslam ile Beraber Türk'ün Kimliği.....	39
2.1.2. Batı'da İslam ile Beraber Türk'ün Kimliği.....	47
2.2. OSMANLI DÖNEMİNDE TÜRK ALGISI	53
3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ALGISI.....	69
3.1. TÜRK'ÜN ULUSALCI/MİLLİYETÇİ YORUMU	69
3.2. TÜRK'ÜN İSLAMCI/OSMANLICI YORUMU	90
3.3. ATATÜRK'TE TÜRK ALGISI	96

3.4. ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATTA TÜRK'ÜN ETKİSİ.....	105
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA	118

GİRİŞ

Kimlik kavramı Fransız İhtilali sonrası, çok farklı etnik yapıdan müteşekkil imparatorlukların dağılması, ulusların ve ulus devletlerin inşası bağlamında önemli bir sorun haline gelmiştir; çünkü Fransız İhtilali sonrasındaki yaşananlar ulus kavramının öncelenmesini ve modern devletlerin de bu kimlik bağlamında kurulmasını sağlamıştır.

Ulus kimliği her toplumda aynı oranda ve aynı dönemde kabul görmemiştir. Toplumların “ulus bilinci” kazanması ve bu bağlamda ulus devlet kurma süreçleri toplumdan topluma farklılık gösterebilmiştir. Yine ulus kimliğinin tanımları da toplumdan topluma farklılık göstermiştir.

Kimlik kavramı, özellikle ulus kimliği bağlamında Fransız İhtilali sonrası dönemden başlatılsa da, insanın var oluşu ile ortaya çıkmış bir kavramdır, ifadesi yanlış olmaz; çünkü insanın kim olduğu ya da kim olmadığı sorunu modern dünya ile ortaya çıkmış bir durum değildir. Modern dönem öncesinde de insanlarda bir kimlik bilinci vardır. Bu kimlik özellikle din ve kadim gelenekler bağlamında tanımlanmıştır. Bu bağlamda, bugünden geriye doğru bakıp bir tanımlama yaptığımızda ilk tanımlamalar, özellikle milli kimlik kavramına tekabül etmekteydi. Milli kimliğin yanında, etnik kimlik de tanımlamalarda esas alınan diğer önemli unsur olmuştur.

Bu tarihsel kimlik tanımlamaları ışığında “Türk” sözcüğü de kimlik bağlamında çok çeşitli tanımlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Türk kimliğinin ortaya nasıl çıktığı sorusuna verilen cevap aynı zamanda “Türk”ün ne olduğuna, kavramın hangi anlamlara geldiğine dair verilen cevaplara da yer yer kaynaklık etmiştir. Türk sözcüğünün hangi anlamlara geldiğinin cevabı tarih içinde belli dönemlerde anlamsal dönüşümler yaşamıştır; çünkü bir kimliğin tanımlanmasında, o kimliğe mensup olan insanların yaşadığı coğrafyadan mensup oldukları dine, kadim geleneklerine bağlılıklarından değişen dünya düzeni anlayışlarına kadar pek çok unsur bu bağlamda önemlilik arz etmiştir. İşte bu açıdan “Türk” sözcüğü de tarih içerisinde çok farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Türklerin İslam öncesinde yaşadıkları toplum yapısı, inanç biçimleri, gelenek ile olan ilişkileri Türk'ün tanımını belirleyen önemli unsurlardandır. Daha sonraki süreçte Türklerin Müslüman olması ve İslam'la olan ilişkileri “Türk” ün tanımının değişmesinde en önemli tarihi süreçlerden birisi olacaktır. Türkler Müslüman olduktan sonra, kendisi bir “millet/ümme” olan “Türk”ün, İslam ile beraber İslam milletinin/ümmetinin bir unsuru haline gelişi, Türk kavramının tarih içerisinde bilinen en önemli dönüşümlerinden biridir. Türk'ün Müslüman olduktan sonra Türk kavramında meydana gelen anlamsal değişim Müslümanların yaşadığı coğrafyada farklı anlamlandırmalara tabi tutulurken özellikle Hıristiyanların yaşadığı Avrupa toplumları arasında bu anlamsal dönüşüm daha da farklı anlamlandırmalara tabi tutulmuştur.

Türk sözcüğünün anlamsal dönüşüm yaşadığı en önemli dönemlerden birisi de Osmanlı Dönemi'dir. Osmanlı Dönemi hem imparatorluk olması -yani çok fazla ve çok farklı etnik unsuru bir arada barındırması- hem de dine dayalı bir millet algısına sahip olması Türk sözcüğünün anlamsal dönüşümünde önemli bir etkiye sahiptir. Bu dönüşüm Osmanlı topraklarında farklı algılanırken Hıristiyan Batı dünyasında farklı bir anlamlandırmaya tabi tutulmuştur. Bu farklılık hem Osmanlı Devleti'nin tanımlanmasında hem de Türk'ün tanımlanmasında açıkça görülmüştür.

Türk sözcüğü tarih içerisinde çok fazla İslam ile bezenmiş ve Türk dendiği zaman akla ilk gelen olgu İslam ve/veya Müslümanlık olmuştur. Bu durum Türklerin Müslüman olmaları ile başlayan bir süreçtir. Bu süreç Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet Dönemi ile zirve yapan bir süreçle daha farklı anlamlara yerini bırakmış ya da bu konuda söz söyleyen insanlar Türk'ün dönüşümünde önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar daha tedricen ve kendiliğinden bir tarihsel süreç ile dönüşen ve değişen Türk, Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'le beraber, özellikle “ulus inşa etme” süreci ile ciddi bir müdahaleye ve hızlı bir dönüşüme tabi tutulmuştur. Bu değişime tabi tutma süreci Türk'ün yeniden tanımlanmasına ve bu bağlamda Türk tarihinin “yeniden” yazılmasına sebebiyet vermiştir.

Türk'ün, Cumhuriyet'le beraber bu anlamsal dönüşümü hem İslamî bir toplum özelliği taşıyan hem de çok farklı etnik yapıları Türkiye toplumunda bazı

sorunlara neden olmuştur. Bu hızlı dönüşümün neden olduğu birçok sorun Cumhuriyet Dönemi boyunca Türk kimdir, İslamî boyutu nedir, kimleri kapsar gibi sorulara maruz kalmış ve bu soruların cevabı, cevap veren kişilerin dünya görüşüne göre farklılıklara sebep olmuştur.

Türk kimliğinin tanımlanması sürecindeki “ötekileştirici” bir kimlik tanımlamasına gidilmesi ve Türk kimliğinin kapsayıcı olamaması günümüzde “Kürt açılımı” denen sürece de neden olmuştur, denilebilir; çünkü Cumhuriyet Dönemi’ndeki Türk tanımlamaları “ulus inşa etme” ve “ulus bilinci” kazandırma amacı ile yapıldığı için tarihsel bağ ve toplumu bir arada tutan bazı unsurlar (din, kültür, vb.) göz ardı edilmiştir.

Türk’ün tarihsel olarak anlamsal dönüşümünü analiz eden bu çalışma yukarıda da bahsedildiği gibi çalışmaya kimlik kavramının analizi ile beraber bu bağlamda milli kimlik, etnik kimlik ve ulusal kimlik gibi kavramları da analiz ederek başlanmıştır. Kavramsal çerçevenin belirginleşmesi için Türk’ün tarih içindeki tanımları, kavramın ortaya çıkışı da bu bağlamda değerlendirilmiş ve kaynaklar bağlamında analizler yapılmıştır. Türk’ün anlamsal dönüşümü ve kimlik bağlamında nasıl bir anlamlandırmaya tabi tutulduğu meselesi tarihi sürecin taranması ile kendini göstermiştir.

Bu çalışmada Türk’ün anlamsal dönüşümü üç önemli tarihi süreç de incelenmiştir; İslamlaşma süreci, Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet Dönemi. Cumhuriyet Dönemi’nden sonra günümüz Türkiye’si kimlik sorunsalı bağlamında tarihi süreç de gözönünde tutularak “Kürt Açılımı”na kısaca değinilmiş ve sonuç bölümünde tüm bölümler ışığında değerlendirme yapılarak öngörülerde bulunulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın içeriğinin tam anlaşılabilmesi için kavramların tam olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu bağlamda kimlik konusu ve kimliğin türevlerinden milli kimlik, etnik kimlik ve ulusal kimlik konuları önemlilik arz etmektedir. Yine kavramların yerli yerine oturması açısından Türk'ün ortaya çıkışı ve tarihin ilk dönemlerinde bu kavramın hangi anlamlara geldiğinin bilinmesi hem günümüz Türk kimliği tartışmalarını anlamada hem de bu çalışma bağlamında yapılan analizlerin tam olarak anlaşılmasında önemlilik arz etmektedir.

1.1. KİMLİK KAVRAMI

Kimlik (identity) kavramı, Latince “aynı” anlamına gelen “idem” ve Fransızca “aynıyet” anlamına gelen “identié” kelimesinden türeyen bir kavramdır ve insanın sosyal bir varlık olmasının doğal bir sonucu olarak toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimlik bireyin, toplumun veya örgütlü herhangi bir yapının ne olduğu, nasıl olduğu, niçin olduğu ile birlikte aynı zamanda ne olmadığı, nasıl olmadığı, niçin olmadığına ortaya konması ve bu olma/olmama durumları üzerinden kendilerini tanımlamalarıdır.

Fransız İhtilali'nin oluşturduğu ulusçu/milliyetçi akım sonrasında kimlik, farkına varılan ve farkındalık yaratmak için kullanılan bir olgu haline gelmiştir. Bu açıklamadan Fransız İhtilali'nden önce bir kimlik bilinci ve tanımlanması yoktur, gibi algılanmamalıdır. Fransız İhtilali'nden önce daha informel olan bu tanımlama/tanımlanma biçimi Fransız İhtilali ve devamındaki birçok akımla beraber daha sistematik bir hal almıştır. Literatürde kimlik kavramının ne olduğu bağlamında birçok tanım mevcuttur. Bu bağlamda genel-kabul gören birkaç tanımın üzerinde durmak, kimlik kavramının anlaşılması için faydalı olacaktır.

Kimlik, çok boyutlu ve çeşitli bir kavramdır. İnsanlar birden fazla kimliğe sahip olabilirler. Hepimiz, içimizde bağlılık için savaşıyor, potansiyel olarak çelişik bir dizi kimlikle yaşıyoruz; erkek-kadın, milliyetçi-çevreci, doğulu-batılı... Dolayısıyla muhtemel aidiyetimiz de bu şekildedir; bu bağlamda kimlik, bazı insanlarla

nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin ait olma sorunudur.¹ Bu ait olma ya da tanımlama/tanımlanma sorunu, insanın toplum içinde farklı aidiyetleri ile birlikte o toplumun içinde “ait” veya “öteki” olma sorunudur.

Kimlik, kişinin bir insan olarak kendini tanımlayan temel nitelikleri anlaması gibi hususları gösterir ve kısmen tanınma veya tanınmama, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanınması yoluyla biçimlendirilir. Dolayısıyla çevredeki insanların veya toplumun onlara kendileriyle ilgili aşağılanan, kerih görülen bir imaj yansıtmaları halinde, insanların veya grupların zarar görmeleri söz konusu olabileceği gibi, tanınmama yahut yanlış tanınma, insanı gerçeği yansıtmayan ve çarpıtılmış bir kimliğe hapsederek baskıya dönüşebilir.² Bireysel kimlikler için kullanılan bu tanımlama aynı zamanda aynı aidiyeti benimsemiş toplumlar için de geçerlidir. Yanlış algılama/algılanma durumu egemen unsurlar için bir tanımlama/tanımlanma aracı olarak da kullanılabilir.

“Ben”in kuvvetle içerimlediği “öteki” algısı, etnik, dinsel farklılıklar, ekonomik-sınıfsal ayrımlar, aile geleneği, cinsel ve benzeri konumlandırmalar kimliklerin şekillendirilmesinde belirleyici rollere sahiptirler; bütünleşme ve farklılık, insanın varoluşsal bir eğilimidir ve dolayısıyla kimlik bu iki unsuru beraber içinde barındırır.³ Bütünleşme bir gruba ait olmak ve kendini o grubun içinde gerçekleştirmek iken farklılık ise, “öteki” grubun içinde olmama ve onlardan farklı olunduğu üzerine kurulur.

Delanty bu bağlamda şu şekilde bir kimlik analizi yapmaktadır: “Kimlik, paylaşılan yaşam dünyasından kaynaklanan aidiyet ve dayanışma duygusuyla tanımlamak yerine, “öteki”ne karşıtlık üzerine odaklanır: “Biz”; paylaşılan deneyimler, ortak hedefler ve kolektif ufuk çerçevesine referansla değil; aksine, ötekinin yadsınması esasına dayanılarak tanımlanır. Kimliklendirme, “Biz” ve “Onlar” ikili tipolojisi ile ötekiliğin empoze edilmesi yoluyla gerçekleşir. “Biz”in

¹ Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü” **Journal of Yaşar University**, 2010, 17 (5), s. 2887.

² Selçuk Erincik, “Kimlik ve Çok Kültürlülük Sorunu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52:2(2011), s.222.

³ Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü” s.2888.

saflığı ve istikrarı önce ötekiliğin adlandırılması, daha sonra kötülenmesi ve en sonunda da tamamen ortadan kaldırılması sayesinde garantilenir. “Biz onlardan farklıyız” iddiasıyla ötekiliğin empoze edilmesi... Grubun tanımlayıcı karakteristiği üyelerinin ortak olarak sahip oldukları şeyler değil, onları diğer gruplardan ayıran şeylerdir.”⁴ Bu tanımlama kimliklerin oluşturulması sürecinde “aidiyet” kavramından ziyade “öteki” kavramının öncelenmesi durumunun tezahürüdür.

Kimlik, görünürde modernizm ve sonrası dönemin bir büyük problemi gibi görünse de insan neslinin doğumu ile ortaya çıkmıştır, dense yanlış bir tanımlama yapılmış olmaz. Kişi aşiret, kabile gibi temellere dayanan kimlikleri tayin eden terimlerin yanı sıra kolektif kimlikleri ifade eden ve bir fikir çabası neticesinde oluşan çeşitli kimlikler vardır ki bunların arasında siyasi kimlikler ön planda yer alır; siyasi kimlikleri geniş çapta aydınlar yaratmaktadır.⁵ Yani siyasi kimlikler doğal bir sürecin ürününden ziyade dışarıdan bir müdahale ile oluşturulmuş bir kimlik türüdür.

Siyasi kimlik daha sonra üzerinde durulacağı kimlikler gibi kimliğin bir alt başlığı değil, kimlik türevlerinin siyasa üretmek amacıyla kullanılması durumunun adıdır. Siyasi kimlikler günümüzde artık çağdaş, modern kimliklerdir; çünkü bu yeni tip siyasi kimlikler Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkmıştır.⁶ Bu bağlamda özellikle “ulus bilinci” kazanmış toplumların kendilerini ait hissettikleri ulus ile beraber gerçekleştirmeleri ve farkına vardıkları/vardırıldıkları ulusları ile ortak bir gelecek bağlamında siyasa üretmeleri ve kendi lehlerine küresel veya ülkesel siyaseti etkileme çabalarının bütünüdür. Bu açıklamalar bağlamında kimlik, insanın doğumu ile başlayan hem içinde bulunduğu toplum ve/veya çevre ile şekillenen doğal bir sürecin sonucu hem de bir fikir çabası ile oluşturulan bir durumun adıdır, denilebilir.

En genel anlamıyla kimlik, kişinin kendini tanımlama biçimidir. Tanım, mantık açısından bakıldığında, özün araştırılmasıdır. Öz, tanımlananı o şey yapandır. Bu durumda tanım, içine alması gerekenleri içerir; dışta bırakılması gerekenleri dışta bırakır. Öyleyse öz, tanımın tam olduğu bir durumda açığa çıkar ve kendini tanımlamak olan kimlik, insanın özünü oluşturur. Bu tanımlama biçiminde kişi

⁴ Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, (Çeviri: Hüsamettin İnaç), Adres Yayınları, Ankara, 2005. s.8

⁵ Kemal H. Karpaz, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.51.

⁶ Kemal H. Karpaz, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, s.58.

kendini, kendisi olmayanları ayırır ve öteki ile kendisi arasında bir sınır bulunduğunu düşünür. Başka bir deyişle, kendi varlığının bilincinde olmak olarak da düşünebileceğimiz kendini tanımlama, ötekini dikkate alarak kendini tanımlamak biçiminde olduğu gibi kişi, kendisinden hareketle de kendisini tanımlar ki, bu tanımlama biçimi, içine kapanık ve son derece öznel bir tanımlama biçimidir.⁷ Kimlik kişinin veya grubun kendini tanımlama argümanlarının ne olduğuna göre de farklılaşan bir olgu halini alır ve bu manada tanımlama biçimi, tanımlanan kimliğin kapalılığını ve açıklığını belirlemede önemli bir unsur halini almaktadır.

Bu bağlamda kimlik tanımlamasında karşılaşılan iki belirgin tanımlama yöntemi karşımıza çıkmaktadır. Biri dışlayıcı, ötekileştirici bir kimlik tanımlaması iken diğeri daha çok katılım ve dayanışmayı ön plana alan⁸ tanımlama biçimidir. Birinci tanımlamada “öteki”ni belirleme ve “öteki” üzerinden kendini tanımlama biçimi etkin bir unsur iken ikinci tanımlamada kapsayıcı ve tanımını aidiyet üzerine kurma etkindir.

Kimlik, “öteki” ile ve “öteki”ye karşı etkileşim yoluyla şekillenen sosyal bir olgu ve dinamik bir süreçtir. Kimlik edinme sürecinde birey, psikolojik ve fiziksel güvenliğini sağlamak ve toplum tarafından kabul edilmek amacıyla yaşadığı toplumun davranış modellerini, değer ve normlarını içselleştirmek ve pratiğe yansıtmak durumundadır. Bu yolla, kimlik edinmek için ya başkasına göre kendini tanımlaması ya da başkası tarafından algılandığı parametrelerle kendini özdeşleştirmesi gerekir.⁹ Birey için yaşadığı toplumda var olan bu durum, bir toplum için de kendini gerçekleştirme bağlamında, dünya toplumları için de aynı süreç geçerlidir, denilebilir.

Kimlik bir tasvirdir, aynı zamanda varlığın ve aidiyetin de tanımıdır. Bu bağlamda insanların bazılarıyla ortak olan yönlerimize, diğer bazılarından farklılaşan niteliklerimize işaret eden bir aitlik sorunu olması bireyin kişisel konumunu belirginleştirir ve bireyselliğine sabit, öznel bir zemin kazandırır. Kimliksel

⁷ Ali Osman Gündoğan, “Kimlik Sorunu ve Düşünce Dünyası”, **Türk Kimliği**, (Editör: Çağatay Özdemir), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.399.

⁸ Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, s.2

⁹ Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s.15.

belirlenim, toplumsal ve psikolojik nedenlerle bireyin, başkalarının özgün niteliklerinin farkında olmasıyla, yani, kendi kişisel ve toplumsal niteliklerinin başka kişi ve toplumların niteliklerinden farklılığının bilincine varmasıyla kendi olumsuzluğunu üretmesine bağlıdır.¹⁰ Bu üretim sonucunda birey veya toplum kendini bir kimliğe ait hisseder ve onun argümanları ile kendini tanımlar. Yaşam, hem varoluşsal hem de aidiyet anlamında bir kimliğin sınırları içindedir ve nasıl, neden, niçin sorularının cevapları bu bağlamda cevaplanacaktır.

Kimliğin tanımlanmasında ölçü olarak alınan, bu çalışmanın sınırları içerisinde milli kimlik, etnik kimlik ve ulusal kimlik önemlilik arz etmektedir. Bu kimlik biçimleri, bu çalışma bağlamında “Türk” kavramına bazı atıflar yapıp zaman zaman Avrupa kimliği tezlerine de değinilecektir.

1.1.1. Milli Kimlik

Bu çalışmada millet/milli ve ulus/ulusal kavramları birbirinden ayrı ele alınmaya çalışılacaktır. Kavramların ortaya çıkışı ve kökenleri itibariyle millet ve milli kavramları kadimî bir anlam taşır iken diğeri yani ulus kavramı modern bir tanımlamadır. Bu bağlamda millet kavramı ile aynı kökten gelen milli kavramı üzerinde durulması önemlilik arz etmektedir.

Farsça ve Türkçede *nation* ve *national* için de kullanılan bu kavramlar aslında eski dinsel-siyasal topluluk anlamındaki *milla* ya da *millet* sözcüklerinden “millet” ve “milli” kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Yani milli; dini ve siyasi bir oluşumu, millet sözcüğü ise dini ve siyasi anlamda bir araya gelmiş insanlar topluluğunu ifade etmektedir. Milli kimlik ise bu bağlamda dini ve siyasi anlamda bir araya gelmiş insanların kendilerini tanımlama argümanları bütünüdür.

Millet kelimesinin modern manasıyla “nation” karşılığı olarak (ki bu çalışmada bu kavram “nation”ın karşılığı olarak “ulus” kavramı kullanılacak ve açıklanacaktır) kullanılması oldukça yenidir. Eskiden bu kelime, İslam dinine girenlerin teşkil ettiği büyük cemaati ifade ederdi. “Millet-i İslamiye” bütün Müslümanları topladığı için, bugünkü millet kavramından tamamen farklıydı.

¹⁰ Gürsoy Akça, “Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2005, Sayı: 15, s.10.

¹¹ Bernard Lewis, **İslam’ın Siyasal Söylemi**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, s.61.

Nitekim ümmet kelimesi de bir kökten gelen insanlar demektir; Ümmet-i Muhammed, Peygamber nesli olduğu halde sonradan bu iki kelime manalarını değiştirdi; “ümmet” bütün İslam cemaati, millet de İslam cemaatinde ayrı ayrı asırlardan gelen kolları ifadeye başladı.¹² Yani milli kimlik, İslamî değerleri benimsemek ve bu İslamî değerlerin merkeze alınarak siyasalar geliştirilmesi idi. Bu bağlamda oluşan millet ise İslamî değerleri merkezine almış ve bu bağlamda gerçekleştirilen siyasaları benimsemiş kişilerden oluşan topluluğa verilen isimdi. Zamanla bu kavramsal anlamsal bir kayma yaşadığı ve günümüzde de sıkça kullanıldığı gibi “nation” kavramının da karşılığı olarak kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başladı.

Modern Arapça için millî ve milli sözcükleri görünüşte ortadan kalkmışsa da günümüz Arapçasında tercih edilen, Arap ulusu anlamında kullanılan sözcük *ummad* ve bu terim de eş derecede dinsel bir anlam boyutuna sahiptir.¹³ Yani İslam coğrafyasında *nation* kavramının karşılığı olarak sadece dini argümanlardan sıyrılmış bir terim değil her şeye rağmen dinle bir şekilde temas eden kavramlar kullanılmaktadır. Her ne kadar sadece etnisite ya da ulus bağlamında bir tanımlama veya bu tanımlanmaya uygun bir kavramsallaştırma çabası olsa da kadim geleneğin buna bu manada izin vermediğini görmekteyiz.

Millet kavramı Türkiye toplumunda da anlamsal bir dönüşüm yaşamış, daha kültürel bir anlam içererek “bir milletin kendisine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, dil, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü, milli hüviyet”¹⁴ olarak tanımlanmıştır. Aslına bakılacak olursa millet kavramının içindeki din olgusu tamamen yok sayılmamış ya da tanımın dışına itilmemiştir, sadece millet kavramının asıl anlamında din esas ve belirleyici unsur iken, günümüzdeki anlamı itibarıyla esas değil, kültürün bir argümanı durumundadır.

Millet kavramının önceki manasından dönüşmesi sürecinde aldığı bir diğer anlam bağlamında millet, aynı dili konuşan, aynı inancı paylaşan ve ortak bir

¹² Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.169-170.

¹³ Bernard Lewis, **İslam'ın Siyasal Söylemi**, s.61.

¹⁴ Nevzat Köseoğlu, “Millî Kimlik ve Tezahürleri”, **Türk Kimliği**, (Editör: Çağatay Özdemir), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.9.

geçmişle birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu kültürel bir varlıktır.¹⁵ Bu ve üstündeki tanımlamalar millet kavramının modern anlamda bir evrim içinde olduğunu gösterse de geleneksel anlamının esintileri bir şekilde inançsal atıflarla kendini göstermektedir.

Milli kimlik kavramının veya millet kavramının bu şekildeki tanımlanması aslında milli kültürün tanımıdır.¹⁶ Bizde özellikle Cumhuriyet sonrası yaşanan devrim ve bu devrimin her alana nüfuz süreci ile beraber kavramlarda da bu şekilde anlam kaymaları yaşanmıştır.

Millet kavramın bu dönüşümü yaşadıkdan sonra dar ve geniş manasıyla çeşitli şekillerde tarif edildi; fakat bu mefhumun, birbirinden esasta ayrılık gösteren, biri hukuki-siyasi, diğeri ilmî olmak üzere başlıca iki tarifi olduğu kabul edildi. Hukuki-siyasi tarife göre, millet, belirli coğrafi sınırlar içinde yaşayan, bir resmi dili olan, müşterek kanunları bulunan insanların meydana getirdiği birliktir. Burada, bir insan topluluğuna millet denebilmesi için aranan hususiyet, topluluğun siyasi istiklale sahip olmasıdır.¹⁷ Bu kavramın ilmi tanımında ise millet, topluluk bütünüünün tamamlılık ve ahengini sağlayan, orijinal müesseselerini yaratan ve yaşatan duygu ve kültür birliğinin kaynağı milli kültür unsurları bakımından, fertleri arasında iştirak bulunan bir sosyal birliktir; bu tarifte ilk göze çarpan özellik, dilde birlik, tarihte, fikirde, ahlakta, kısaca manevi değerler şuurunda iştirak şartıdır.¹⁸ Din kavramı, manevi değerler kavramı altında alt bir unsur olarak orijinal tanımındaki asıl ve hatta tek unsur olma özelliğini kaybetmiştir.

Günümüzde kullanılış anlamıyla millet tanımının en genel anlamı: herhangi bir esas etrafında toplanmış mütesanit insan kütlesi demektir.¹⁹ Bu tanımda yukarıda çeşitli yerlerde değinilen unsurlar bütünü olmak yerine o unsurlardan biri veya bir kaçı üzerine de milli bir kimlik inşa edilebilir ve bu şekilde, bir veya birkaç unsur çevresinde bir araya gelmiş insanlar topluluğuna da millet denebilmektedir.

¹⁵ Mümtaz'er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2003, s.632.

¹⁶ Nevzat Köseoğlu, "Milli Kimlik ve Tezahürleri", s.10.

¹⁷ Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, s.221-222.

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, s.223-224.

¹⁹İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, İstanbul Kitapevi Yayınları, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1976, s.11.

Millet kavramıyla ilintili olarak milliyet kavramına değinmek hem kavramların yerli yerine oturması hem de milliyet kavramının ulusçu bir fikrin tezahürü mü yoksa milli veya millet kavramlarının kaynaklık ettiği bir olgu mu olduğunun açıklanması bağlamında önemlilik arz etmektedir.

Avrupa kültür dairesi bağlamında milliyet fikrinin siyasi bir âmil kuvvetini alabilmesi ancak Napolyon seferlerinden itibaren tahakkuk etmiş bir vaziyet olduğu üzerine kanaat getirilmektedir. Bu bağlamda milliyet fikri 19. asır başlarından beri ancak bir asırdan biraz fazla bir tarihi var demektir.²⁰ Yani milliyet fikri millet kavramının bir türevi değil kendi başına, mücerret bir kavramdır.

Bu tanımlama ile beraber, daha ilk ortaya çıktığı andan itibaren siyasi haritaların tanziminde âmil olacak bir kuvvet mahiyetini alan bu yeni fikir, o kısacık tarihi içinde bütün dünyayı saracak bir yayılma kabiliyeti göstermekten de hâlî kalmış değildir.²¹ Milliyet kavramı aslında *nationality* kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. İnsanların uyruğu yanında kavramın işaret ettiği nokta bağlamında da modern ulus devlet ile ortaya çıkmış bir kavramdır, denilebilir. Fakat milliyet prensibinin bütün milletler için müşterek bir tarifi yoktur. Her millet onu kendi bünyesiyle kendi menfaatine göre tefsir ve izah ettiği için, bütün dünyaya şâmil umumi bir tarifi yapılamamıştır; yani milliyetin yalnız bir tarifi yoktur; meselâ Fransızlar “kültür” ve Almanlar ırk esasiyle izah ettikleri halde, İsviçreliiler “vatan”, Romanyalılar “dil” ve Alman Protestanlığına karşı mevcudiyetini muhafaza için Katolikliğe dayanan Avusturya Almanları da “mezhep” esasına istinat etmişlerdir; Amerika Birleşik Devletleri’nde “tâbiiyet”, Çin’de “kültür” ve Garbî Asya ile Şimali Afrika’daki Arap aleminde de “dil”dir.²² Görüldüğü üzere milliyet kavramının devletsel yönü ağır basmaktadır. Milliyet olan topluluklar genelde bir devlete sahip olmakta ve aynı zamanda milliyet olmanın şartının bir dini yönü, -tepkisellik bağlamında vardır- milli kavramındaki gibi esas anlamında dahi bir anlama sahip değildir. Bu bağlamda milliyet fikrinin modern bir kavram olduğunu ve modern ulus devletin ortaya çıkmasında önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

²⁰ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.3-4.

²¹ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.4.

²² İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.4.

1.1.2. Etnik Kimlik

Etnik kavramına tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlar yüklenmiştir. Etnisite, Yunancada halk anlamına gelen *ethnos* kelimesinden türetilmiştir.²³ Ethnos teriminin ortak köken, doğum yeri, kabile, kavimler veya bu insanların yaşadıkları bölgeyi tanımlamak için kullanılmakta olduğu düşünülebilir. Hutchinson ve Smith, tüm bu kullanımların ortak noktasının, bir takım kültürel veya biyolojik özelliklerin paylaşıldığı ve birlikte uyum içerisinde yaşanılıp hareket edildiği bir takım insan veya hayvanları tanımlamak için kullanılmış olmaları olduğunu belirtmektedir; ancak bu kullanımların Yunanlı olmayan periferik²⁴ yabancı barbarlar için geçerli olduğunu, Yunanlıların kendilerini tanımlarken *genos hellenon* terimini kullandıklarını eklemektedirler²⁵. Yabancı, barbar kavimler için kullanılan *ethnos* kavramının Antik Yunan'da dışlayıcı bir yüklemi olduğu görülmektedir²⁶. Fiziki olarak insanların ayrımının yapıldığı, “öteki” olma unsurunun içine kişinin fiziki özelliklerinin girdiği bir kökten gelen etnik kavramı, bugün de esas kullanımından tamamen kopmuş ve tam manasıyla yumuşamış değildir. Bu bağlamda Eski Yunan döneminde *ethnos* kelimesi, dinsiz (*heathen*) veya putperest (*pagan*) ayrımında da kullanılırken, 14. yüzyıl ile 19. yüzyıl arası dönemde ırksal özellikleri ifade etmek için kullanılmıştır. 2. Dünya Savaşı döneminde ırkçı²⁷ (ki ırk kavramı da günümüzde hala tartışılmaktadır) söylemin ağırlık kazanmasıyla birlikte ikinci sınıf insan tanımlaması olarak işlenmiştir. Bu dönemde yani 19. ve 20. yüzyılda “Türk” kavramı üzerine yapılan çalışmalarda da bu eğilimi rahatlıkla görebilmekteyiz.

Etnik kimliğin etimolojik kökünü oluşturan *ethnie* ibaresinin tanımı, ortak ata miti, atavistik²⁸, efsaneler, paylaşılan hatıralar ve kültürel öğeler, tarihsel bir anavatan ve dayanışma ölçütü gibi parametrelere atfen yapılır. Etnik kimlik bağlamında önemli bir yer arz eden etnisite (etniklik) kavramını ise De Vos “aynı

²³ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.30.

²⁴ Periferik: Çevre, dış kesim anlamlarına gelmektedir.

²⁵ Meral Öztoprak Sağır, H. Serkan Akıllı, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi” **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Mayıs 2004, Cilt: 28, s.2

²⁶ Meral Öztoprak Sağır, H. Serkan Akıllı, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi” s.2.

²⁷ Irk kavramı ve kavramın ortaya çıkışı hakkında daha detaylı bir bilgi edinmek için bkz: Robert Bernasconi, **İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede Irk ve Irkçılık**, (Çevirenler: Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem), Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁸ Atavistik: Atalara ait olan. Atavizm: Geçmişte yaşayan nesillerin usullerine dönmeyi ifade eder.

kültür boyutunda yer alan bir insan grubunun, sübjektif, sembolik ve amblematic amaçlarla, grup içinde dayanışma sağlamak ve öteki gruplarla farklılıkları vurgulamak için kullandığı etnik kimliğin içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi durumudur”²⁹ şekilde tanımlanmaktadır. Yani etnik kimlik bilincinin oluşması, bu bağlamda “öteki”nin ve “beriki”nin belirlenip içselleştirilmesi ve bu durumun davranışa dönüşmesi durumudur.

Etnisite kavramının temelinde, kültürel olarak farklı olmak yatmaktadır. Kültürel sembollerden faydalanan etnik grup, gruba dahil edilme ya da gruptan dışlanma kriterlerini kendi belirleyen ve öznel olarak kendi bilincini oluşturmaya çalışan bir topluluktur; fakat iki grup arasındaki kültürel farklılık, o iki grubun etnik olarak farklı olmasını gerektirmez. Diğer bir ifadeyle, kültürel farklılık tek başına etnisitenin ayırt edici özelliği değildir. Etnisitenin oluşabilmesi için grupların asgari düzeyde bile olsa birbiriyle temas etmesi ve kültürel olarak birbirilerinden farklı oldukları düşüncesine sahip olması gerekmektedir; etniklik ya da etnik kimlik öznel, bireysel bilincin yanı sıra üst grup olarak ya da en azından öteki gruplara eşitlik noktasında tanınma ilişkisiyle doğrudan ilişkilidir.³⁰ Bu koşullar sağlanmadığı sürece etnisite oluşmaz. Etnisite olma bilincinin olmadığı bir toplulukta etnik kimlik bilinci de oluşmayacaktır. Genel anlamda kimlik oluşumunda olduğu gibi etnik kimliğin oluşumu için de “öteki” unsuru büyük önem taşımaktadır. Grupların ve toplulukların oluşumunda daima ‘öteki’ ile temas gereklidir.

Smith³¹’e göre etnik grup, ulus oluşturmanın önceki evresi ve bir ön koşuludur. Hiçbir ulus, bir etnik kültür yaratmaksızın oluşturulamaz; bununla birlikte, ulusalcılık (yabancı kurallara kolektif direnç) ulusla birlikte ya da ulus olmaksızın var olabilir.³² Yani günümüz ulusları ve devletleri bir ulus veya bu bağlamda devleti yaratmadan önce etnik grup yaratma çabasına girmiş ve bu etnik grup oluşturma bu bağlamda etnik kimlik ve etnisite bilinci kazanıldıktan sonra ulus olma yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet Dönemi “Türk” kavramı analiz edilirken de bir kısım bilim insanı ve devletin kurucuları tarafından bu yöntemin kullanıldığı

²⁹ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.31.

³⁰ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.31.

³¹ Anthony D. Smith: 1933 doğumlu, İngiliz sosyolog. Milliyetçilik ve etnik köken konuları üzerine çeşitli çalışmaları mevcuttur.

³² Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.33.

görülecektir. Ulusalçılığın ulus olmaksızın var olabilmesi ise ulusal kimlik bağlamında da değinileceği gibi ulus, ulusalçılığın değil; ulusalçılık, ulusu yarattığı için öncelikli olanın sonralıklı olana ihtiyaç duyması bağlamında bu şekilde bir analiz yapılmıştır.

1.1.3. Ulusal Kimlik

Latince *natio* kelimesinden türetilmiş olan ulus (*nation*) kelimesi, başlangıçta “doğum yerini” ifade etmek için kullanılmış; fakat zamanla yüklendiği anlam karmaşıklaşmıştır. Günümüzde ulus kavramı ile ilgili olarak pek çok tanımlama yapılmaktadır.

Natio, Antik Roma’dan gelen alışılmış bir terimdi ve ilk başta, her türlü grubun önemli bir özelliği olarak “doğum” veya “soy” anlamına geliyordu. Cicero, toplumun belli bir kesimini, yani aristokrasiyi tanımlamak için kullanıyordu bu terimi; Plinty’ye göre ise belli bir ekole ait filozoflar bir *natio*’ydu.³³ Şimdiki anlamıyla uzak gibi görünse de bir gruba dahil olma ve o grubun özel olması (ya da insanların öyle hissetmelerinin sağlanması) bağlamında kökenine bağlı bir anlamı hala içermektedir.

“Nation” (ulus) terimi uzun süredir vardır ve üstelik devlet teriminden daha eskidir; fakat çağdaş kullanımına dönecek olursak –yani tüm bir toplumu kapsadığı duruma- o zaman bir ulusu devlete gönderme yapmadan tanımlamanın hemen hemen mümkün olmadığı görülür. Bu açıdan bakılınca uluslar hâlâ çok genç kabul edilebilirler,³⁴ “ulus bilinci” kazanma ve bu bağlamda ulus olma durumu göz önüne alındığında.

Ulus kavramı günümüzde kullanılan anlamı ile belli bir grubun kendini ortak dil, din, tarih, soy, mekan gibi unsurların biri, birkaçı ya da hepsi üzerinden tanımladığı siyasi ve kültürel bir birimdir.³⁵ Dini unsurdan kasıt yukarıda anlatılan

³³ Hagen Schulze, **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, (Çeviri: Timuçin Binder), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.99.

³⁴ Hagen Schulze, **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, s.99.

³⁵ Elçin Aktoprak, **Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa’da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara, 2010, s.19.

milli ve millet kelimelerinin içerdiği bir olgu değil daha çok milliyet kavramının içerdiği bir tepkiselliği ifade etmektedir.

Sosyal bir inşa olan ulus, siyasi bir birim olan devletle özdeş değildir; fakat ortaya çıktığı günden günümüze dek kendi kaderini tayin ilkesi (*self-determination*³⁶) ulusa için önemli kavramlardan biridir ve ulusa siyasi bir nitelik katmaktadır. Bu ilke mutlaka devlet kurma arzusunu içermediği gibi, elbette devlet kurma arzusuna yönelmeyi kolaylaştıran bir niteliğe sahiptir³⁷; çünkü ulus olma, diğerlerinden farklı olduğunu fark etme, insanların öz-yönetim bağlamında kendinden farklı olan insanların oluşturduğu bir devlet içinde olmak yerine kendi yönetimlerini kurma isteğine kapı açmaktadır.

Ulus her şeyden önce üyelerinin bir ulus olduklarına inanmalarını gerektirdiği için, kendi kaderini tayin ilkesi, üyelerin kendilerini tanımlamaları sürecinde de başvurdukları bir ilkedir; böylece kendini ulus olarak tanımlayan azınlık grupları da ulusal azınlık olarak kabul edilir.³⁸ Yani ulus bilincine varmış ve bu bağlamda devlet kurmuş bir ulus devletin sınırları içerisinde kalmış başka bir ulus bilincine sahip; ancak devlet kuramamış topluluk kendini tamamen varolan devletle özdeşleştirmek yerine azınlık olduğu bilinci oluşmakta ve o topluluğa ulusal azınlık denmektedir.

Bu bağlamda ulusu siyasi olarak, kendi kaderini tayin arzusuna sahip olan bir insan topluluğu olarak tanımlamak makuldür; fakat kendi kaderini tayin ilkesini sadece bağımsızlık veya özyönetim (self-administration) talebi üzerinden ele almak doğru değildir. Kendi kaderini tayin ilkesi, bağımsızlık veya özyönetim talebinden, dilsel haklara ve daha geniş kültürel haklar talebine kadar uzanan geniş bir yelpaze üzerinden, yani tam da ilkenin kelime anlamıyla ele alınmalıdır.³⁹ Bir devlet içinde yaşayan ve kendilerini o devletin asli unsuru ya da kendilerini devletin sahipleri

³⁶ Self determinasyon -kendi geleceğini belirleme (tayin) hakkı- ya da TDK (Türk Dil Kurumu) tarafından önerilen karşılığıyla Öz belirtim (İngilizce: Self determination), klasik anlamda ulusların kendi geleceklerini belirlemesi kavramıdır. Bir ulus ya da yabancı bir güce bağımlı olmadan ayrı bir devlet halinde örgütlenebilmesi anlaşılmaktadır. Kökü bakımından Fransız ihtilali sırasında 1795 tarihinde yayınlanan insan ve vatandaş hakları demecine karşılık gelmektedir.

³⁷ Elçin Aktoprak, **Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, s.19.

³⁸ Elçin Aktoprak, **Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, s.19.

³⁹ Elçin Aktoprak, **Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, s.20.

olarak görmeyen veya var olan devletin kendilerinin sahip oldukları ve kendilerinin ulus olma unsurları üzerine kurulmamış bir devlet olarak algılayan insanlar sadece özyönetim talebinde bulunacak diye bir zorluluk yoktur. Bu insanlar, kendilerini ulus yaptığına inandıkları değerlerin korunması yolu ile de içinde yaşadıkları devletten bu bağlamda çeşitli haklar da talep edebilirler.

Ulus inşa sürecinde kullanılan unsurların önemli bir kısmı bireyin doğduğunda kendi iradesiyle seçmediği, içine doğduğu koşulları tanımlayan unsurlardır. Ulus, bireyin seçmeden bağlı olduğu her şeye özümсенir. B. Anderson'un ifade ettiği gibi, tam da seçilmemiş oldukları için, bu bağların çevresinde bir çıkar gözetmezlik hali vardır ve bu sayede ulus her türlü sınıfsal farklılığın üzerini örten kolektif bir kimlik olarak milliyetçilik/ulusçuluk tarafından yaratılır.⁴⁰ Ulusun yaratılması için, yani bir ulusu ve onu yaratan unsurlarını bütün mensuplarının savunup yaşatma arzusuna yöneltilebilmesi için öncelikle böyle bir durumun farkına varmış insanlar gerekmektedir. Bu olgunun farkına varmış kişiler de diğerlerine böyle bir durumun varlığını anlatarak, diğer insanlarında aynı ortak payda/paydalarda bir araya gelmelerini sağlamaktadırlar. Bu da ulusçusu olan bir ulusa, ulus olma bilinci ile bir ulus olma şansı vermektedir.

Bir ulus, Renan'a göre maddi şartlardan yola çıkarak tatmin edici bir şekilde açıklanamaz, oluşturulamazdı. Renan şu sonuca ulaşıyordu: "ulus bir ruh, zihinsel bir ilkedir. Bu ilkeyi oluşturan aslında tek ve aynı olan iki şeydir. Biri anıların korunması, diğeriyse güncel geçerliliği olan bir anlaşma, beraber yaşama arzusudur... o zaman bir ulus, geçmişte yapılmış ve gelecekte yapılmaya hazır özverilerle desteklenen, özel bir akrabalık duygusuna sahip genişletilmiş bir topluluktur. Bir ulus bir geçmiş farz eder; ama geçmiş bir somut gerçek üzerine kurulmuştur: Anlaşma, yani hep birlikte bir yaşamı devam ettirme arzusu."⁴¹ Ulusal bir bilincin kazanılabilmesi için gerekli en önemli unsurlar ulus olacak topluluğun bir ortak geçmişinin ve anısının olması veya yaratılması gerekliliğidir. Diğer unsur ise, bir araya gelmiş insanların yaşanılan dönemde geçerliliği olan bir anlaşmaya varmalarıdır. Diğer bir unsur ise bir arada yaşama arzusu. Bir arada yaşama arzusu

⁴⁰ Elçin Aktoprak, **Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, s.23.

⁴¹ Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, s.97.

bütün şartlar oluştuktan sonra medya gelen ortak bir bilinç halidir. Ulus, inşa bağlamında bir süreci değil bu süreçlerin başarısı neticesi oluşmuş bir sonucu ifade etmektedir.

Ulusal kimlik, oluşumu çoğu birbiriyle çelişen, farklı olgularla açıklanabilen çok karmaşık ve çok boyutlu bir analiz çevresini oluşturur. Bu nedenle, ulusal kimliği tanımlamaya ve açıklamaya çalışan her araştırmacı bu kavramın farklı boyutlarını ön plana çıkartarak irdeler. Örneğin; Breuilly, ulusal kimliğin dışlayıcı karakterinin altını çizerek, bir toplumun kendine özgü kültürü ve ulusalcılığı arasında kurulan sıkı bağ üzerinden diğer kültür ve topluluklardan farklılığın vurgulanmasında, bu kimliğin temel referans aracı olarak kullanıldığını ifade eder.⁴² Ulusal kimlik, kimlerin bu topluluk içinde var olacağını ifade ederken aynı zamanda kimlerin olmayacağını da söylemektedir. Ulusun üyelerini belirlemede kullanılan unsurlar “öteki”nin belirlenmesinde de önemli bir argüman olmaktadır.

Öte yandan Kymlicka, Breuilly'nin aksine, yurttaşlığa dayalı bir ulusalcılığa atıfta bulunarak, kültürel farklılıkları anlayışla kucaklayan, kapsayıcı bir ulusal kimlik tanımı yapar; Gilroy ise, ulusal kimliğin vatandaşlık ve vatanseverlik kavramlarını istismar ederek farklılıkları bir potada (melting pot) yok ederek, asimilasyona yol açtığı iddiasında bulunur; Anderson, ulusal kimlikler konusunda daha kuşkucudur ve bu kimliğin birbirini ömür boyu hiç görmemiş ve belki de hiçbir zaman bir araya gelmeyecek olan insanların, kendilerini ortak bir kaderi paylaştıklarına inandırıp bu varsayımdan hareketle oluşturdukları hayali, mutasavver ve bir takım çıkarlar için sonradan kurgulanmış bir kimlik olduğunu iddia eder.⁴³ Kurgulanmışlık, ulusçularının inşa ettiği bir olgu olması bağlamında önemli bir yöntemdir, denilebilir.

Gellner, ulus, bir topluluk halinde varolmayı kendi iradeleri ile seçen gruplardır,⁴⁴ demektedir. Bu bağlamda Gellner'e göre “ulusçuluk, ulusların bir ürünü değil, tam aksine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Kabul etmek gerekir ki, ulusçuluk önceden varolan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki

⁴² Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.25.

⁴³ Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.25.

⁴⁴ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çeviri: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s.102.

kültürün içinden bir seçim yapıyor ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürüyor olsa bile bu kültürel zenginlikten yararlanır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir, oldukça hayali eskiye ait olduğu sanılan bir takım saf özellikler gündeme gelir.”⁴⁵ Gellner’in bu tanımı yukarıda çok kez değinilen ulus inşa etme sürecinin genel ve kapsamlı bir tanımıdır. Risorgimento⁴⁶’dan sonra, 1861’de İtalya birleştiği zaman, bu birleşmenin önemli mimarlarından olan Massimo d’Azeglio⁴⁷ ünlü bir sözünde şöyle der: “İtalya’yı yarattık, şimdi sıra İtalyanları yaratmada”.⁴⁸ Bu söz modern “kimliklerin inşası” bağlamında önemli bir açıklama olmuştur.

1.2. TÜRK’ÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

“Türk” ne demektir? Bu kavram tarihte ilk kez ne zaman kullanılmıştır? Tarih boyunca “Türk” kavramı anlamsal olarak ne gibi değişimler yaşamıştır? Bu kavram tarih boyunca kimler için ve/veya hangi durumlar için kullanılmıştır? İşte bu başlık altında bu ve benzeri sorulara cevaplar aranacaktır.

Çok sayıda tarihçi tarafından “Türk” diye adlandırılan kavimler Türk adıyla ya da değişik özel isimler veya hanedan isimleriyle çok sayıda devlet kurmuşlardır. Bazen hükümdar ailesinin idaresi altında çok farklı kavimler bir yönetim altında idare edilmiştir. Milli değerleri bütünlük oluşturan yani dini, dili, töresi çoğu zaman aynı; ancak isimleri farklı olmak üzere çok değişik isimler altında çok sayıda siyasi teşekkül oluşturmuşlardır.

“Türk” milletinin, nüfusunun kalabalık olması, geniş coğrafi sahalara yayılmaları, farklı etnik özellikler taşımaları yanında farklı isimlerle bilinmeleri ve değişik isimler altında devletler kurmaları “Türk” tarihini bütün olarak öğrenmeyi ve İslamlaşmalarının bile anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca Türk kavimleri, eski ve yeni birçok milletle siyasi, ekonomik, dini ve kültürel yönden temas geçmişler ve hatta çoğu komşu ya da farklı milletlerle iç içe yaşamışlardır. Bu da Türk’ün tanımlanmasının net bir şekilde yapılmasını ve bu anlamda kesin bir bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

⁴⁵ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.105.

⁴⁶ Risorgimento: 1750’den 1870’e kadar olan dönemi kapsayan, İtalya’da politik canlanma, birleşme ve özgürlük hareketi, “İtalyan Rönesansı”nın adıdır.

⁴⁷ Massimo d’Azeglio: 1798-1866 yılları arasında yaşamış, İtalyan devlet adamı, yazar ve ressam.

⁴⁸ Gerard Delanty, **Avrupa’nın İcadi**, s.12.

Eski çağlardan bir tarihçinin “Türk dedikleri sonsuz bir millettir; çeşitli sınıflara ayrılır; kabilelerinin ve aşiretlerinin haddi ve hududu yoktur; bir kısmı mamurelere yakın çöllerde ve bozkırlarda otururlar”⁴⁹ dediği ve İbn’i Haldun’un Türk diye adlandırılan kavimler için sayılarını yalnız Tanrı bilir⁵⁰ diye ifade ettiği bir topluluğun ismi olan Türk’ün tarihini analiz etmek, anlamlarını belirlemek ve tarihi kökenlerini kesin bir dille açıklamak bu sebeplerden dolayı da oldukça güçtür. Bu durumun güçlülüğü, ileriki bölümlerde bilgilerin çeşitliliği bağlamında rahatlıkla görülecektir.

Türk kavramı ve tarihi kökenleri hakkında yazılmış kaynaklarda çeşitli, birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin farklı olmasının nedenleri arasında sosyal, siyasal, kültürel ve dini nedenler bulunmaktadır. Örneğin; İslamiyet’ten önce “Türk” kavramının tarihi kökenleri genellikle çeşitli mitolojik diskurlara dayanırken, Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile kökenlerini, kutsal kitapların yazdıklarına uygun izah yollarına gitmişlerdir.⁵¹ Bu durum “Türk” adının anlamı konusunda da yaşanmıştır. Bu konuda çeşitli kaynaklarda çeşitli nedenlerden dolayı bu kavramın anlamı farklılaşabilmektedir; ancak özellikle kavramın tarihi kökenleri hakkındaki dini, sosyal ve siyasal sebeplerden dolayı değişmelerin olmasına rağmen bilimsel anlamda özellikle “Türk” adının ilk kez kullanıldığı zaman ve hangi durum için kullanıldığına dair kesin kaynaklar da yok değildir.

Bu başlık altındaki alt başlıklarda konuya göre önce o başlığın kapsamı dâhilindeki var olan iddialar, bu iddiaların kaynakları ve varsa karşı iddialar objektif bir biçimde ortaya konulacak ve daha sonra o konu ile ilgili ispatlanmış veya genel geçer yargılar yine kaynaklar dâhilinde verilip bu düzlemde doğru bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda bu konuyu Türk’ün tarihi kökenleri ve Türk’ün anlam dünyası olmak üzere iki başlık altında incelemek doğru olacaktır.

⁴⁹ Bekir Biçer, **Türklerin İslamlaşma Süreci**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007 s.28.

⁵⁰ İbn Haldun, **Mukaddime**, (Çeviri: Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990, s.154

⁵¹ Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s.31.

1.2.1. Türk'ün Tarihi Kökenleri

Yerli ve yabancı kaynaklarda “Türk” sözcüğünü karşılayan çok fazla isim olduğu iddia edilmektedir. Bunlar Türkçe, Çince, Yunanca ve Soğdca⁵² gibi değişik dillerde ve türlü alfabelerle yazılmıştır. Bazen başka dillerde yazılmış kaynaklarda da aynı adı teşhis etmek mümkün olabilmektedir veya çoğu yazara göre bu değişik isimlerde “Türk” kavramının ilk yazılış biçimini veya kökenini ifade etmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi “Türk” kavramının tarihi kökenleri hakkında çeşitli iddialar bulunmaktadır. Özellikle erken dönem İslam tarihçileri ve coğrafyacıları “Türk” olduğu düşünülen kavimlerin isimlerini belirlemek, bu isimlerin kökenini tespit etmek noktasında çok zorlanmışlardır; Batılı bilim adamları ise, bu bilgileri çoğu zaman saptırarak ciddi anlamda bilgi kaymalarına neden olmuştur.⁵³

Türk'ün tarihi kökenleri yönündeki iddialar arasında en kesini Türk'ün, ilk olarak miladın 6. yüzyılın ortalarında Gök-Türkler tarafından kurulmuş olan devlet (552-744) ile ortaya çıktığı kabul edilmekte ve buna göre “Türk” adı ilk olarak Çin yıllığı Çou-şu'da, Gök-Türk birliğini göstermek üzere, 542 yılında ve Batı Wei İmparatoru T'ait-tsu tarafından Gök-Türk Kağan'ı Bumin'e elçi gönderilmesi münasebetiyle de 545 yılında görünmektedir⁵⁴; ancak Çin yıllığı Çou-şu'da geçen Türk'ün yazılışı şimdiki gibi değildir. Çinliler bu yüzyılda bu adı Tü-küe biçiminde yazdıklarından, törük-türük'den geçerek Türk şeklini aldığı kabul edilmektedir ve Çinedeki “Tü-küe” şekli, Türk'ün bilinen en eski yazılışdır⁵⁵; ancak bu, konu ile ilgili başka iddiaların olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. İleriki bölümlerde de değinileceği gibi çeşitli iddialar mevcuttur. Bu iddialar şimdilik birer tez/teori aşamasındadır ve henüz kesin bir bilgi haline gelmemişlerdir. Bunların neden teori/tez aşamasında olduğu veya bu aşamada kaldığı da ilerideki bölümlerde dil

⁵² Soğdca ya da Soğdakça, Orta Asya'da Soğdların kullandıkları Hint-Avrupa dil ailesine bağlı, İran kökenli antik bir dildir.

⁵³ Bekir Biçer, **Türklerin İslamlaşma Süreci**, s.27.

⁵⁴ Bozkurt Güvenç, **Türk kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, Boyut Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2008, s.29. Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, s.9., Tuncer Başkara, **Türk Kültürü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.41., Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2008, s.63. ve Cemal Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2006, s.29.

⁵⁵ Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, s.9. ve Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.41.

bilim bağlamında açıklanacak ve bu bağlamda “Türk”ün bilinen en eski yazılış biçiminin “Tü-küe” olduğu nedenleri ile beraber tekrardan ileride değinilecektir.

Hilkat efsanesine ait bir Sümer ilahisinde yerle gök yaratıldıktan sonra ikisinin arasında üçüncü bir unsur olarak “insan cinsi”nin yaratıldığından bahsedilir ve bu ilk insan cinsi Sümerlilerden ibaret gösterilir.⁵⁶ Milâddan üç bin ve zamanımızdan beş bin yıl evvel insanlığın hududunu milliyetle⁵⁷ tahdid eden bu çok eski telakki, bundan on iki asır evvel dikilen Orhon⁵⁸ abidelerinde de aynen devam etmektedir. Bu kitabelerde: “Yukarıda mavi gök, aşağıda kara yer yaratılınca ikisinin arasında insanoğlu yaratılmıştı. İnsanoğullarının üzerine benim atalarım Bumin Hakan’la İstemi Hakan hükümdar olmuş; hükümdar olunca Türk milletinin devletini, kanununu idare edivermişler, tanzim edivermişler...”⁵⁹ Burada Türk’ün yaratılışına, Hilkat efsanesine ait bir Sümer ilahisindeki gibi insanlığın yaratılışına atıf yapılmıştır.

Yukarıdaki süreci anlatan İsmail Hami Danişmend şu şekilde bir analiz yapmaktadır: “Tıpkı yukarıda Sümer telakkisinde olduğu gibi, bu Gök-Türk telakkisinde de “İnsan” demek, yalnız “Türk” demektir ve yerle gök arasındaki Türklük, menşe itibariyle hilkat devirlerine dayanan bir tabiat unsurudur. Bu unsurun dört cihetteki hududu “kop yağı = hep düşman” la çevrilmiştir. Bu surette düşmanlar insanlık, yani Türklük hududu haricinde bırakılmış demektir.”⁶⁰ Yani ayırım, Türk olarak var olan insan ve insan olamayan düşmanlar olarak yapılmaktadır.

Türk kavramının Gök-Türkler zamanında bir ırkın mı, milletin mi, yoksa bir kavmin mi ismi olarak kullanıldığı sorusu bakımından Danişmend şu çıkarılamayı yapmaktadır: “Orhun abidelerinde “budun”⁶¹ kelimesinin hem “ırk”, hem “millet”

⁵⁶ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.25.

⁵⁷ Bu dönemlerde millet, milliyet hatta ulus kavramları modern anlamda, bilincine varılmış olgular değildir. Bugünden bakıldığında modern bir ayırım içerisinde yerlerinin takdis edilmesi bağlamında bu tür bir kullanımları vardır.

⁵⁸ Kitabelerin ismi bazı kaynaklarda Orhon bazılarında ise Orhun diye geçmektedir. Bu çalışmada alıntı yapılan kaynak ne şekilde bir isimlendirme yapmışsa alıntı yapılan kaynağın yazarına riayet edilip, kaynaktaki gibi aynen gösterilecektir.

⁵⁹ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.25.

⁶⁰ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.25.

⁶¹ Orhun Yazıtlarında bodun biçiminde rastlanılan sözcüğün 8. yüzyılda boy ve millet/ulus anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Yani töre, dil ve kültür bakımından bir olup soyca birbirine bağlı olduğu düşünülen insanlar topluluğu, halk anlamlarına gelmektedir.

manalarında kullanılmasının sebebi nedir? Bizce bu nokta “millet” mefhumundaki “camia” fikrinin bir “hakim ırk” esasına istinat etmesiyle izah edilebilir. Zaten geçen asırlardan beri muhtelif müsteşriklerin bu sahadaki tetkikleri de hep bu neticeye varmaktadır. Mesela meşhur Leon Cahun’ü ele alırsak, bunda o zamanki Gök-Türk sosyetesinin milliyet bakımından şöyle bir tarifini görürüz: “Türk milleti bu vaziyette adedi ırkî bir karabetle mahdud olmayan ferdlerle kabilelerden mürekkep bir camia şeklinde görülür; bu camia, herkese açık bir camiadır; bunu teşkil eden ferdlerle kabileler (Kagan = Hakan) denilen bir reisin etrafında toplanmıştır ve bu reisin iyi veyahud kötü idaresine göre azalıp çoğalır...”⁶² Bu bağlamda burada tanımı yapılan Türk, aynı yüzyılda, aynı topluluk içinde, nüfus sabit olduğu dönemlerde bile azalıp çoğalabilen bir topluluğun adıdır.

Türk kavramının linguistik incelemelerine dönülecek olunursa; Çinlilerin yazdığı “Tü-küe” imlasının Türkçedeki tam karşılığının ne olacağı bu konu üzerine çalışanların en önemli uğraşlarından olmuştur. Türküt ve Türkü gibi önerilerin yanında, Gök-Türk yazıtlarında da geçen Türuk imlası daha doğru olmalıdır ve Türuk ise Törük’ün daha gelişmiş şekli olup, sonraki dönemde tek heceli Türk şeklini aldığı düşünülmektedir⁶³. Bu bağlamda Gök-Türk Yazıtları⁶⁴ esas alınacak olursa, şu ifade doğru olacaktır: Gök-Türk kitabelerinde de geçen “Türuk” şekli daha doğru olsa gerekir ve “Türuk”ün daha eski şeklinin “Törük” olması gerekmektedir⁶⁵ ve “Türk” adı da buradan türemiştir.

Yukarıda değinilen nokta Türk kavramın nereden geldiğinden ziyade, bilinen, özellikle yazılı kaynaklarda ilk olarak nerede ve ne zaman kullanılmıştır ve ne gibi bir evrimsel süreç yaşamıştırın cevabıdır. Türk adının nereden geldiğine veya Türk

⁶² İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.27.

⁶³ Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, s.9. ve Nami Cem İyigün, **Türklerin Etnik Kültürel ve Tarihi Kökleri**, Papillon Yayınları, İstanbul, 2012, s.22.

⁶⁴ 1700’li yılların ortalarından itibaren Batılı ilim insanları Orhun yazıtlarını incelemeye koyuldular. Bir Fin ilim heyetinden sonra Ruslar da Radloff önderliğinde bölgeye bir ilim heyeti yolladılar. Elde edilen bulgular sayesinde Danimarkalı Türkolog Wilhelm Thomsen 1893 yılında kitabelerin dilini çözdü. Radloff ise 1895 yılında Petersburg Üniversitesi’nde, yaptığı çalışmalar sayesinde kitabelerin tercümesini yayınladı. Bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmak ve bu süreç konusunda daha farklı bakış açılarını görmek için bkz: Ömer Baharoğlu, **Oryantalizm, İslam ve Türkler**, Toker Yayınları, İstanbul, 2006.

⁶⁵ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.41.

adının ortaya çıkışına dair bilgiler yukarıdaki gibi kesin değildir. Bu konuda çeşitli tezler mevcuttur. Bu tezler arasında en yaygını kutsal kitaplara atıf yapılandır.

Kutsal kitaplara göre insanlığın atası “Adem”dir. Bu bilgi veya iddia insanlığın soyu ve yaratılışı ile ilgilidir; ancak yine kutsal kitaplara göre Nuh Peygamber döneminde yaşanan tufan nedeni ile insanlığın ikinci atası Nuh Peygamber olduğu kabul edilir. Bu bağlamda bir “millet” veya “ırk” köken iddialarında da Nuh Peygamber’in soyuna ve dönemine atıf yapma gereği duyulmuştur. İşte bu gereksinimin bir tezahürü denilebilecek şekilde şu tez ortaya atılmıştır: “Mukaddes kitaplara göre Nuh Peygamber’in oğullarının adları: Ham, Sam, Yafes⁶⁶’tir ve Yafes’in de “Türk” adında bir oğlu vardır, Nuh Peygamber, dünyayı oğulları arasında taksim ederken, Türklerin atası olarak kabul edilen, bu sonuncusuna (yani Yafes’e) Ceyhun (Amu) Nehri⁶⁷ ötesindeki memleketleri vermiştir ve Türklerin ilk anavatanı burası iken Türk adı da Nuh Peygamber’in torunundan gelmektedir.”⁶⁸ Yani Türk sözcüğü ve Türk soyu Nuh Peygamber’in en küçük oğlu olan Yasef’in Türk adındaki oğlunun soyundan ve isminden gelmektedir.

Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan Divan-i Lugat-it Türk’te ise “Türk” e dair ilk ibare Muhammet Peygamber’e atfedilen bir hadis ile geçmektedir. Hadiste: “Türk dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır; yine aynı eserde “yüce Tanrı, Türk adlı ordum vardır. Onları, Doğu’da oturttum, kızdığım ulusun üzerine onları saldırtırım,”⁶⁹ diyerek “Türk”ün varlığını direk Tanrının isteğine bağlamıştır; ancak bu iddianın yanında Kaşgarlı Mahmut eserinde “Türk”ün soyunu Nuh Peygamber’in oğlu Yafes’e dayandırmaktadır.⁷⁰ Bu iddia ileride de

⁶⁶ Hikmet Kıvılcım, **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1996, s.21.

⁶⁷ Afganistan’da güney Pamir’den Pamir ve Piyanc adlarını alarak doğar. Daha kuzeyde Vahş kolunu aldıktan sonra Ceyhun adını alır. Tacikistan ve Kuzeydoğu Afganistan sınırı oluşturduktan sonra geniş bir delta ile Aral gölüne ulaşır. Eski SSCB’nin Orta Asya kesiminin en uzun ırmağı, Vahş ve Pyanc ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Kuzeybatı yönünde akarak Aral gölüne dökülen ırmak, Tacikistan ve Afganistan arasındaki sınırın bir bölümünü çizer. Uzunluğu 1.415 km’dir. Ama Doğu Pamirlerden doğan en uzun kolu Deya-yı Vahjır’ın kaynağından başlayarak ölçüldüğünde uzunluğu 2.540 km’ye ulaşır.

⁶⁸ Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, s.29., Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.63., Cemal Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, s.29. ve Mehmet Dikici, **İdari Sosyal Kültürel Değerleriyle Türkler**, Ufuk Ötesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.53.

⁶⁹ M. Şakir Ülkütaşır, **Büyük Türk Dircisi: Kaşgarlı Mahmut**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s.50.

⁷⁰ M. Şakir Ülkütaşır, **Büyük Türk Dircisi: Kaşgarlı Mahmut**, s.94.

değınileceği gibi bir etnik topluluğun dininin ne olduğu, kökeninin ne olduğu iddiasını etkilemektedir.

Kaşgarlı Mahmut bu iddiasını şu şekilde ifade etmektedir: “Talih güneşinin Türklerin Burcunda doğduğunu ve Cenab-ı Hakk’ın Türk Hakanlığını göğün felekleri arasına yerleştirdiğini, onlara “Türk” dediğini ve egemenlik verdiğini, onları tüm beşeriyete memur ettiğini, doğruluğa yönelttiğini, onlara katılanları ve onlar adına abalayanları gclendirdiğini böylece istedikleri her şeyi elde ettiklerini ve apulcuların rezilliğinden kurtulduklarını idrak ettim – (ve anladım ki) akıl sahibi her insan onlara katılmalıdır; aksi halde onların ok yağmuruna maruz kalır. En iyisi gönüllerini almak, kulaklarına eğilmek suretiyle onlara yanaşmak ve onlarla kendi dillerinde konuşmaktır. Hasımlarından birisi onların tarafına geçerse, onu diğerlerinin hışmından korurlar; başkaları da onunla birlikte iltica edebilir ve böylece kötülüğe maruz kalma konusundaki tüm korkular bertaraf olur.”⁷¹ Kaşgarlı Mahmut’un bu açıklaması “Türk” kavramının veya Türklerin nereden geldiği sorusuna bilimsel olmasa da söylemsel bakımdan en net açıklamadır. Kaşgarlı Mahmut linguistik veya etimolojik araştırmalar yapmak yerine dünyanın merkezine ilahi olanı kendisine atfederek bir “Türk” tanımlaması yapmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut bu tanımlamasını kendi argümanları ile şu şekilde açmakta ve hem İslami hem de tarihi bir analiz yapmaktadır: “Türk, Allahın selamı üzerine olsun Nuh’un oğlunun adı. Hel et ale’l-insni hinun mine’d-dehr (“insanın üzerinden ‘henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı’ uzun bir süre geçmedi mi?”⁷² [k.76:1]) ayetinde Adem’in (s.a.v.) adı nasıl “insan” olarak geçiyorsa, Allah, Nuh’un oğlu Türk’ün evlatlarına seslenirken de bu adı kullanır. Bu ayette genel bir ad (isim) bir kişi (vhid) için kullanılmıştır. Legad halagne’l-insne fi ahseni tagvimin sümme radadnhu esfele sfilin ille’lezine men ve amil’s-saliht (“Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağılarının aşağısına çevirdik. Yalnız inanıp iyi iş yapanlar hariç...”⁷³ [k.95: 4-6]) ayetindeki kullanımda bir topluluk adıdır. (ism-i cem’), zira kimse bu sözcüğün kapsamı dışında değildir. Aynı şekilde Türk, Nuh’un

⁷¹ Kaşgarlı Mahmut, **Divn Lugâti’t-Türk**, (eviri, Uyarlama, Düzenleme: Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s.11

⁷² Kaşgarlı Mahmut burada Kur’an-ı Kerim’in İnsan Suresinin 1. ayetinden bahsetmektedir.

⁷³ Kaşgarlı Mahmut burada Kur’an-ı Kerim’in Tin Suresinin 5 ve 6. ayetlerinden bahsetmektedir.

oğlunun adı olduğunda bir tek kişiyi bildirir. Oğullarının adı olduğunda “insan” (el-beşer) sözcüğü gibi bir topluluğu ifade eder, çoğul veya tekil olarak kullanılır. Aynı şekilde Rûm adı İshak’ın (s.a.v.) oğlu Esav oğlu Rûm’un adıdır. Oğulları da bu adla anılmıştır.”⁷⁴ Kaşgarlı Mahmut “Türk”ün dünya üzerindeki görevi bağlamında bir açıklama yaparken kökeni direk Tanrıya bağlamakta ve ismi açıklarken Nuh peygamberin nesline dayandırmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut görevsel manada iddialarından vazgeçmemekte çeşitli biçimlerde bunu dile getirmektedir: “Biz diyoruz ki, Türk, Allah’ın verdiği bir addır. Bize ehli mübarekten Şeyh ve İmâm el-Hüseyin ibn Halef el Kaşgarî dedi, ona da İbn el-Gargi demiş: İbn Ebi’d-Dünya diye tanınan Şeyh Ebû Bekr el-Mugide’l-Cercerânî’nin Ahir Zamana Dair (el-mûllef fi âhiri’z-zaman) adlı kitabında aktardığı ve isnat zinciri Peygambere (s.a.s.) dayanan bir hadise göre Allahü Teâlâ: “Benim bir ordum vardır. Ona Türk adını verdim. Onları doğuya yerleştirdim. Bir halka kızarsam, Türkleri o halk üzerine musallat kılarım” diyor. İşte Türklerin bütün mahlukattan üstünlüğü şudur: Cenab-ı Hak onlara isim vermeyi kendi üzerine almıştır; onları arzın en yüce ve en havadar yerine yerleştirmiştir; onlara kendi ordum demiştir. Bunun yanında onları güzellik, zariflik, incelik, terbiye, hürmet, büyüklere saygı, sadakat, tevazu, haysiyet ve cesaret gibi her biri sayısız methi mazur gösterecek erdemlerini zikretmeye gerek yoktur,”⁷⁵ demektedir.

Türklerin Müslüman olmadan önce de köklerini bir kardeşlik bağına attiklerini biliriz. Bu bağlamda klasik bir görüş olan Türklerin İslamiyet’ten önceki dini-inancı Şaman’dı anlayışı ile bu mantığı analiz etmeye çalışıldığında Şaman inancının bazı özellikleri ile karşılaşıldığı görülür. Şamanlık eski kandaş toplum inancı olduğu ve **gens** kaynağına dayandığı bilinir, uygarlığın Güney Asya’da baş göstermesinden önce, güney coğrafyasının Şamanî kültürlerinin uygarlık dinlerinin oluşumunda etkisi de ortaya çıkmaktadır.⁷⁶ Türklerin kökeninin hem İslam öncesinde hem de İslam ile beraber bir kardeşlik bağına ve insanlığın ilk kökenlerine atfedilmesi mantığının bu Şamanlık anlayışının bir parçası olduğunu söylemek pek de aykırı bir söylem olmayacaktır; çünkü alıntı yapılan çalışmanın sahibi Ümit

⁷⁴ Kaşgarlı Mahmut, **Dîvânü Lugâti’t-Türk**, s.606.

⁷⁵ Kaşgarlı Mahmut, **Dîvânü Lugâti’t-Türk**, s.606.

⁷⁶ Ümit Hassan, **Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.42.

Hassan bu çalışmanın devamında şu şekilde bir analiz yapmıştır: “Şamani Asya’nın tarih öncesi özellikleri, uygarlaşan Hind ve Çin’e bir “ilk” ortam olmuş; uygarlık potasında gelişen yeni ve gerçek dinler söz konusu uygarlıkların genel ve özgül yapılarını yansıtır bir hüviyete bürünmüş ve zamanla kandaşlık-uygarlık ilişkileri içerisinde yeni inanç sızmaları gerçekleşmiştir. Kandaşlık-uygarlık inanç alışverişinde çoğu zaman unutulmuş ama hele Asya için çok daha açık biçimde izlenebilecek olan olay, uygarlığın ilk meydana gelişi sırasındaki kandaşlık inançlarının silinmemiş izleridir.”⁷⁷ Bu ifade ile görülüyor ki Asya’daki dinlerin ve uygarlıkların hatta insanlığın merkezi olması mantığı Müslüman olduktan sonra Türklerin kökeninin de bir kardeşlik bağına atfedilmesinin önemli bir unsuru olmuştur. Hassan bu çalışmasının devamında El Biruni’ye atfettiği bir analizinde de Şaman olma durumunun bir temel olduğunu, yeni inançlarının kökenini oluşturduğunu ifade etmektedir. Hassan bu bağlamda şunları ifade etmektedir: “El Biruni’nin, insanların önce hep şaman oldukları, “arzın şarkî kısımlarını işgal ettikleri”, yani inanç sistemlerinin belirgin kökeninin Asya’da aranması lazım geldiği; uygarlık platformunun kandaşlığı etkilemesinden önce “asl” olarak kandaş toplulukların bulunduğu, hep Şamani olduğuna dair yargısını kesin bir dille kaleme almıştır.”⁷⁸ Bu ifade de bizim konumuz bağlamında Türk’ün kökenini İslam öncesi Şamanlığa, İslam sonrasında ise Nuh Peygamber’e atfedilmesi, Türk’ün kökeninin insanlık tarihi kadar eski olduğu inancı ile bağdaştırılabilir. Bu bağlamda Türk’ün kökeninin Hz. Adem’den sonra insanlığın ikinci atası olarak bilinen Nuh Peygamber’in oğullarına yani insanlığın atasına bir kan bağı yoluyla atfedilme çabası ve toprak olarak da Asya’nın seçilmesi belli bir tarih anlayışın sonucu olduğu söylenebilir.

Geçen asırlarda birçok bilim insanı Türk adının nereden geldiğine ve ilk kez kimler tarafından kullanıldığına dair çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmaları derleyen ve bu konu üzerine çalışan İbrahim Kafesoğlu yaptığı araştırmalar sonucu elde ettiği bilgi demeti ile şöyle bir çıkarsama yapmaktadır: “Herodotos’un Doğu kavimleri arasında zikrettiği Targita’lar, “İskit” topraklarında oturdukları söylenen “Tryrkae”ler, kutsal kitap Tevrat’ta adı geçen, Yafes’in

⁷⁷ Ümit Hassan, **Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler**, s.43.

⁷⁸ Ümit Hassan, **Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler**, s.43.

torunu⁷⁹ Togharna, eski Hind kaynaklarında tesadüf edilen Turukha (veya Turuşka)'lar, eski Ön Asya çivi yazılı metinlerinde görülen Turukku'lar, Çin kaynaklarında M.Ö. 1. bin içinde rol oynadıkları belirtilen Tik (veya Di)'ler ve hatta Troia'lar v.b. bizzat Türk adını taşıyan Türk kavimleri sanılmıştır.”⁸⁰ Bu kaynakların dışında da Türk isimlerinin arandığı kaynakları araştıran Kafesoğlu: “İslam kaynaklarında ayrıntılı şekilde nakledilen, İran menşeli Zend-Avesta rivayetleri ile İsrail menşeli Tevrat rivayetlerinde “Türk” aranmış Nuh Peygamber'in torunu (Yafes'in oğlu) Türk de (Taberi, Mes'udi, İbn'ül Esir, İbn Hurdadbih, Gerdizli, Kaşgarlı Mahmud v.b.) veya İran rivayetlerindeki hükümdar Feridun (Thraetaona)'un oğlu Tûrac veya Tûr (Turan, buradan gelir) da Türk adını taşıyan ilk kavim oldukları iddia edilmiştir. Kafesoğlu çalışmasında bu bilgileri verdikten sonra bu bilgilerin bilimsel olarak doğrulanmadığını, arkeolojik çalışmalar ve kültür tarihi tetkikleri sonuçlarına aykırı düştüğünü ayrıca “linguistique” bakımından da doğruluğunun tespit edilmediğini vurgulamaktadır.⁸¹ Kafesoğlu son olarak bu bilgileri verip antitezini sunduktan sonra yukarıda da bahsedildiği gibi kökeni Gök-Türk'lere dayandırmaktadır. Bu bağlamda Kafesoğlu Türk adının tarihi kökeni hakkında şu sonuca varmaktadır: “Türk adının M.Ö.'ki asırlarda dahi bugünkü telaffuzu ile yani tek heceli olarak söylenmiş olması gerekirdi, hâlbuki adın tek heceli duruma Gök-Türk çağında (M.S. 6.-8. asır) geçmekte bulunduğunu Orhun Kitabeleri⁸² göstermektedir.

Bu bağlamda Orhun abidelerinde geçen “Türk” kavramına kısaca değinilmesi ve hangi durumlar için kullanıldığının bilinmesi önemlilik arz etmektedir. Orhun Abideleri⁸³ Kül Tigin Abidesi, Bilge Kağan Abidesi ve Tonyukuk Abidesi olmak üzere üç abideden oluşmaktadır. Orhun Abideleri'nin Kül Tigin bölümünde şöyle bir

⁷⁹ Kafesoğlu burada Yafes'in torunu Togharna diye almış ancak; Türklerin atası birçok kaynaktan Nuh Peygamber'in torunu, Yafes'in oğlu Türk'den geliyor diye geçmektedir.

⁸⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2007, s.43.

⁸¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.43.

⁸² Bu bağlamda Orhun Kitabeleri'nden daha fazla bilgi almak, orijinal metni, eski Türkçe ve yeni Türkçe ile okunuşunu görmek için bakınız: Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008.

⁸³ 8. yüzyıl Gök-Türk Abidelerini keşfeden, bu yazıtlarda eski Türk runik alfabe ile yazılmış en eski Türkçe metni ilk defa çözen W. Thomsen, Türk Lehçeleri lûgatını yazan W. Radloff ve Orta Asya Türk kavimleri üzerinde en etkili eserleri yayımlayan V. Barthold'dur. Bu konuda daha detaylı bilgi sahibi olmak için bkz: Halil İnalçık, “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, **Doğu Batı**, sayı:20, 2002, s.13-39.

ifade geçmektedir: “fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, milleti, bunu işitin Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum.”⁸⁴ Bilge Kağan abidesinde ise “insanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutu vermiş, düzene soku vermiş. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış.”⁸⁵ Tonyukuk Abidesinde ise “Bilge Tonyukuk ben kendim Çin ilinde kıldım Türk milleti Çine tabi idi. Türk milleti hanını bulamayıp Çin’den ayrıldı, hanlandı. Hanını bırakıp Çine tekrar teslim oldu. Tanrı şöyle demiştir: Han verdim, hanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür. Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu.”⁸⁶ Bu metnin devamında ise Tonyukuk’un nasıl “ölmüş millet”i dirilttiği anlatılıyor. Bu alıntılar dâhilinde Orhun Abidelerini genel manada değerlendirecek olursak, özellikle Türk milletinde bahsedildiğini, tarih içinde bu Türk milletinin başından neler geçtiği ve nasıl bir milletsel özellik taşıdıkları anlatılmaktadır.

Bu kitabelerde ad “Türk”; fakat daha çok “Türük” şeklinde kaydedilmiştir. Nitekim adın Çince transkripsiyonu da iki hecelidir: Tü-küe (Çince “r” sesi yoktur). Son araştırmalar “Türk” kelimesinin 6.-8. asırlardan önce çift heceli söylendiği, daha eskiden “Törük” şeklinde olabileceği belirtilmiştir.⁸⁷ Bu dönüşüm/evrim sürecine daha önceden de değinilmişti.

İslam’ın risaleti vuku bulmadan önceki Arapça eserler içinde “Türk” adının ilk geçtiği yer olarak Cahiliye Devri’nin meşhur Arap şairi Al-Nabîga al Zubyanî’nin Divan’ı gösterilmiştir. Buna göre, Arapça yazılmış eserler arasında “Türk” adının ilk defa 6. yüzyılın sonlarına doğru zikredilmiş olduğu kabul edilir.⁸⁸ Burada da aynı şekilde Kafesoğlu ve diğer bu konu üzerine çalışma yapan bilim insanları gibi 6. yüzyıl civarı bir tarihi belgeye atıf yapılmıştır.

Bizans literatüründe ise Türklerin eski Troya’lılarla münasebete getirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu husus İstanbul’un fethinden sonra İtalya’ya giden

⁸⁴ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, s.7.

⁸⁵ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, s.33.

⁸⁶ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, s.65.

⁸⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.43.

⁸⁸ Cemal Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, s.34.

Bizanslı Theodor Gazes ile İtalyan hümanisti F. Filelfo arasında teati denilen mektuplarda görülür. Bu mektuplardan anlaşılıyor ki 10. yüzyıl Türkleri eski Troyalıların⁸⁹ neslinden sayılmaktadır.⁹⁰ Bizans kaynaklarında “Türk” adı ilk defa Gök-Türk dolayısıyla Aghatias tarafından zikredilmiştir.⁹¹

Bazı kaynaklarda ise Osmanlı Devleti’nin “Türk” adını, göçebe Türkmenlerle Yürükler için, daha sonraları kaba-saba Türkçe konuşan Anadolu köylüleri ile taşralılar için kullandığı⁹² anlatılmaktadır. Bu da kavramın isimden ziyade sıfat olarak kullanılması durumuna işaret etmektedir.

Türkçe konuşan Anadolu halkına, Türkiye (Turchia) adı Haçlı seferleri sırasında Batılılarca verilmiştir; Barbarossa (Haçlı) Seferi’nin, 1090 yılına ait Ansbert Günlüğü’nde, “Turkhia” ya da “Turkhia” adına yer verilmiştir⁹³. Buradan da anlaşıldığı gibi Türkler binli yılların başında Anadolu’da yaşamakta ve Batılılar tarafından da tanınmaktadır.

1.2.2. Türk’ün Anlam Dünyası

Türk kavramının anlamı, Türk kavramının tarihsel kökenleri kadar, hatta ondan daha fazla çeşitlidir. Bu çeşitliliğin en önemli sebepleri, kullanıldığı yere göre zaman zaman farklı anlamlarda kullanılmaları, araştırma yapan kişinin araştırması sonucu elde ettiği verileri analiz biçimi ve tarihsel olarak kavramın linguistik olarak geçirdiği evrimsel süreç olarak gösterebiliriz.

Türk kavramının anlamını araştırırken kesinlikle ilk bakılması gereken kaynakların başında Çin kaynakları gelmektedir; çünkü Türklerin yaşadığı bölgelerin Çinlilerin yaşadığı topraklara yakın olması, bilinen tarih içinde Türkler ve Çinlilerin sürekli etkileşim içinde olmaları önemli sebeplerdendir. Ayrıca Çinlilerin daha önceden yerleşik hayata geçmeleri, yazılı kaynaklarının çok eski tarihlere gitmesi de önemli nedenlerdendir. Bu bağlamda Çinlilerin yazdığı “Tü-küe” imlasının Türkçedeki tam karşılığının ne olacağı eskiden beri incelenmiş ve araştırılmıştır.

⁸⁹ Bu konuda İbrahim Kafesoğlu’nun çalışması sunulmuş ve aksi yönde verilere ulaştığı vurgulanmıştır.

⁹⁰ Cemal Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, s.34.

⁹¹ Cemal Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, s.35.

⁹² Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, s.22.

⁹³ Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, s.22.

Türküt (P. Pelliot) ve Türkü (R. Clauson) teklifleri yanında, Gök-Türk yazıtlarında da geçen Törük imlası daha doğru olmalıdır, bu imla analizinden sonra Türk ise Törük'ün daha gelişmiş şekli olup, sonraki dönemde tek heceli Türk şeklini alacaktır. Bu bağlamda Törük >Türk şeklinde türemek filinden, “türemiş, var olmuş” anlamları seziliyorsa da Türk doğrudan kelime olarak, Uygur Çağı'nda güç, kuvvet, kudret anlamındadır.⁹⁴ Yine burada Türk kavramının isimden çok bir sıfat olduğuna işaret edilmektedir.

Büyük Gök-Türk Devleti ile “Türk” adının tarihlerde yer alışı, Çinlilerde “Tu-kiu”, Bizanslarda ise, “Turkoi” şeklinde adlandırılmıştır. Teu-kiue, Çin kaynaklarına göre Türk dilinde “miğfer” demektir.⁹⁵

Cins ismi halinde çok eskiden beri Türkçede mevcut olması gereken “Türk” kelimesinin “Altaylı” (Seyhun ötesi, Tûranlı) kavimleri ifade etmek üzere 420 tarihli bir Pers metninde, daha sonra, yine cins ismi olarak, 515 yılı hadiseleri dolayısıyla “Türk-Hun” (kuvvetli Hun) tabirinde zikredildiği bildirilmektedir; fakat “Türk” kelimesini Türk devletinin resmi adı olarak ilk kullanan teşekkül Gök-Türk imparatorluğudur. Bütün bunlar “Türk” adının belirli bir topluluğa mahsus “ethuique” bir isim olmayıp, siyasi bir ad olduğunu ortaya koymaktadır⁹⁶. İleride de yeri geldiğinde değinileceği gibi Türk isminin sıfatsal kullanımı mevcuttur. Hatta bu kullanımın doğru ve asıl kullanım olduğu, Türk kavramının bir sıfat olduğuna dair iddialar da mevcuttur. Bu iddialara ve hangi durumlarda kullanıldığına yukarıda değinildi ve ileride özellikle Türklerin İslam'a girdikten sonra Doğu ve Batı'da nasıl kullanıldığı hakkında analizler yapılırken de daha detaylı ve sebepleri bağlamında değinilecektir.

Türk adına gerek kaynaklarda, gerek araştırmalarda türlü mânalar verilmiştir: T'u-küe (Türk)= miğfer, Trk (Türk)= terk edilmiş; Türk=olgunluk çağı; Takye= deniz kıyısına oturan adam; cezb etmek v.b. gibi. Geçen asırda A. Vambery'nin (1879) ilmi izaha doğru ilk adım olarak kabul edilen fikrine göre Türk” kelimesi “türetmek”ten çıkmıştır. J.Deny (1939)'de bu fikirdedir. Ziya Gökalp (1923), adı

⁹⁴ Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, s.10.

⁹⁵ Cemal Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, s.35.

⁹⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.45.

“türeli” (kanun ve nizam sahibi) diye açıklamıştır. W. Barthold (1927)’un düşüncesi de buna yakındır.⁹⁷

Kelimenin Törük>Türük>Türk şeklinde gelişmesini mümkün görmeyen ve bir kabile adı da olmadığını belirten G. Deorfer (1965)’e göre, Orhun Kitabesi’ndeki “Türk” tabiri daha ziyade “devletin esas halkını teşkil eden millet” (Staatsvolk) mânasına gelmektedir; fakat “türk” sözünün cins isim olarak “güç-kuvvet” (sıfat hali ile: Güçlü-kuvvetli) mânasını taşıdığı 1911’de neşredilen eski bir Türkçe vesikadan anlaşılmıştır.⁹⁸ Burada geçen “türk” kelimesinin millet adı “Türk” sözü ile aynı olduğu A.V. Le Coq tarafından ileri sürülmüş (1912) ve Gök-Türk kitabesinin çözücüsü W. Thomsen⁹⁹ tarafından da kabul edilen (1922) bu görüş, daha sonra G. Nemeth’in araştırmaları ile (1927) kesinlik kazanmıştır. Türk kelimesi “semantique” olarak meydana çıkmış, şekil almış¹⁰⁰, gelişmiş, çok gelişmiş, kuvvet(li) mânalarını kazanmış olmalıdır¹⁰¹. Bazı Çin kaynaklarına göre “Türk” deyimini ünlü Aşına ailesine mensup olduğu kabileyi tavsif etmekte idi.¹⁰² Buradan da anlaşıldığı gibi “Türk” ün sıfat olma durumu ile ilgili de ciddi araştırmalar mevcuttur ve bu araştırmalar devam etmektedir.

Köktürk¹⁰³ kitabelerinde de geçen “Türük” şekli, daha doğru olduğu iddia edilir. “Türük” ün daha eski şeklinin “Törük” olması gerekir. Bu şekli ile kelime “Türemek” den gelmiş olsa ki¹⁰⁴ türeyen, var olan, canlı yaratık anlamlarını taşımakta idi. Törük’den Türk’e doğru kelime, Türkçenin kurallarına göre gelişirken anlam bakımından da gelişmiştir. Artık “Türk”, 8. yüzyıl Uygur Türkçesinde görüldüğü gibi, kuvvet anlamında iken, Kaşgarlı çağında, olgunluk, kemâl mânasına gelmiştir.¹⁰⁵ Burada bir ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekir. Bu paragrafta, var olan bir ırkın isminin anlamı veya anlamları üzerine araştırmalar ve analizler yapılmış ve

⁹⁷ Nami Cem İyigün, **Türklerin Etnik Kültürel ve Tarihi Kökleri**, s.22.

⁹⁸ Burada kastedilen vesika ya da vesikalar Uygur vesikaları ve Kutadgu-Bilig’de verilen manalardır.

⁹⁹ Orhun Abidelerinin çözüm sürecini ve dünyada yarattığı yankıları daha detaylı öğrenmek için bkz: Ömer Bahar Baharoğlu, **Oryantalizm, İslam ve Türkler**, s.126-138.

¹⁰⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.44.

¹⁰¹ Nami Cem İyigün, **Türklerin Etnik Kültürel ve Tarihi Kökleri**, s.24.

¹⁰² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.45.

¹⁰³ Bazı kaynaklarda eski Türkçede gök, kök diye yazıldığı için Gök-Türk yerine Köktürk ifadeleri kullanılmaktadır.

¹⁰⁴ Tuncer Başkara, **Türk Kültürü**, s.41.

¹⁰⁵ Tuncer Başkara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, s.10. ve Tuncer Başkara, **Türk Kültürü**, s.42.

bu düzlemde linguistik teoriler/tezler ortaya atılmıştır; ancak bundan önceki paragrafta ve diğerlerinde de “Türk” ün bir milletin, kavmin isminden ziyade “Türk” bir sıfattır denmektedir. Bu bağlamda bu ayrımı gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Hassan, İslam öncesi Türk tanımını yaparken anlamsal bir çerçeve yapmaktan ziyade şu şekilde bir açıklama yapmaktadır: “Türk, çok eski devirlerde bir kabile toplumu, davranış ve inanç bütünleşmesine dayanan bir örgütlenmenin adıdır; bu örgütlü yapı, eşitlikçi, dayanışmacı, hoşgörülü bir hayat tarzıdır ve kandaş kabile toplumdur”¹⁰⁶ demektedir. Bu bağlamda Hassan, Türk’ü kandaş bir kabilenin ismi olarak algılamakta ve o soydaşların faaliyetleri bağlamında değerlendirmektedir.

Türk kavramının hem sıfatsal kullanımı geliştirmek hem de daha farklı bir açı oluşturmak için Şerif Mardin’in analizini incelemek gerekmektedir. Bu konuda Mardin, önce Ali Şir Nevai’nin 6. yüzyılda Türk dilinden bahsettiğini, bunu Türkleri birleştirmek için bir vasıta olmasından dolayı gurur duyduğundan bahsederken, özellikle 13. yüzyıla kadar Batı’da ise “Germenlik” ve “İngilizlik” şuuruna hiçbir şekilde rastlanmadığından söz etmektedir. Bu bağlamda Mardin şöyle bir çıkarsama ve analiz yapmaktadır: “Türklerin bu bakımdan özel bir durumu olduğu anlaşılıyor. Bütün mesele bu özel durumun ayrıntılarına inerek onun nelerde teşekkül ettiğini tahlil etmektir. Bu inceleme yapıldığı zaman burada, bu Türklük bilincinin bir Türk milleti manasına alınamayacağı anlaşılmaktadır. Türk tabiri, Orta Asya’da, çok elastiki, büyüyüp küçülebilen, her zaman aynı etnik grupları içine almayan bir kavramdır.”¹⁰⁷ İşte Mardin’in bu çıkarsaması “Türk” kavramının anlamının neden bu kadar çeşitli olduğunu anlatan önemli bir tespittir. Eğer “Türk” kavramı sadece özellikleri tamamen belli bir etnisite için kullanılmış olsaydı anlamsal çeşitliliği bu kadar farklı olmaması gerekirdi. Türk kavramının ne zaman, nerede kullanıldığı anlamsal içeriğini etkilemiş ve konjonktüre göre anlamlarının değiştiği gözlenmiştir. Bu da yukarıda çok kez değinilen kavramın sıfatsal kullanımının esas kullanım olduğunu destekleyen önemli analizdir.

¹⁰⁶ Ümit Hassan, “Düşünce Bilim Tarihi: Osmanlılık Öncesinde Türklerin Kültür Köklerine Bir Bakış”, **Türkiye Tarihi: Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cilt: 1, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s.285.

¹⁰⁷ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, Derleyen: Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.348.

Aynı eserinin devamında Mardin: “Bu itibarla bu Türklük şuurunda bir ‘kan’ meselesi bahis konusu değildir. Bu devirlerde “Türk” ten, Türklere mahsus olduğu kabul edilen sosyal müesseseleri kabul ederek onlara göre ve beraberlerinde getirdikleri değerlere göre yaşamayı kabul etmiş olan kişi ve gruplar kastedilmektedir.”¹⁰⁸ Bu görüşte yine yukarıda değinilen Orhun Abideleri’nde Türk’ten kastedilen “devlet içinde yaşayan ve devletin sistemini ve kurumlarını tamamen benimsemiş topluluğa verilen addır” görüşünü aynı şekilde desteklemektedir. Mardin, Türk olma durumunun varlığı, sayısının ise çok farklı unsurlar dâhilinde azalıp çoğalabileceğinden bahseder. Yukarıda bahsettiği müesseseler bağlamında, bu müesseselere göre yaşayanlar devlet kurmaya muvaffak oldukları zamanlar onlara katılanlar artmakta; fakat kara günlerde de “Türk”ler azalmaktadır; gerek katılanlar gerekse kendilerine katılanlar bu alışverişi kabul ederek yaşamaktadırlar.¹⁰⁹ Mardin, burada özellikle Türklerin sayısal değerinin bu özelliğinden dolayı devletin gücü ile doğru orantılı olduğunu vurgulamıştır.

Orta Asya döneminde “Türk” olma ve müesseseler hakkında bu durumdan sonra bu durumun nedenini araştıran Mardin, bu konuda da şu analize dikkat çekmektedir: “Gene bahis konusu sosyal müesseseler hakkında bir diğer bildiğimiz “Türk” sosyal müesseselerinin kolayca değişmediği, bir hayli istikrarlı olduğudur. Bunun nedeni sosyal antropologların devrimizde daha çözemedikleri sorunlar arasında yer almaktadır. Bu istikrarın yönlerinden biri Türklerin sosyal müesseselerine çok sıkı bir şekilde bağlı bulunmalarındır. Sistemin içine girmeyi kabul edenlerden sosyal müesseseleri tamamen benimseyenler de “Türk” olarak kabul edilmektedir. Sosyal strüktürün devamlılığını sağlayan, muvazenesini kuran unsurların incelenmesiyle uğraşan strüktürel – fonksiyonel sosyologlar için burada halledilmesi gereken bir problem yatmaktadır. Bugüne kadar kimse bu konuyu modern bilimsel metotlarla açmaya çalışmamıştır.”¹¹⁰ Mardin son olarak genel bir çıkarsama yapıp ana bir soruna dikkat çekmektedir. Dikkat çektiği noktaya bakılacak olursa, eski zamanlarda mevcut ve istikrarlı olan bir sistemden bahsetmektedir. Bu bağlamda mevcut sistem eğer güçlü ise “Türk” sayısının arttığına, tam tersi güçsüz

¹⁰⁸ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, s. 348-349.

¹⁰⁹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, s.349.

¹¹⁰ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, s.349.

ise bu sayının azalma gösterdiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Türklüğe katılım ve Türklükten çıkma gibi günümüzde de hala devam eden bir sorun olan “sonradan Türk olunur mu ve Türklükten çıkılır mı?” sorusuna geçmişten yaptığı bir analiz ile “evet” yanıtını verdiğinin söylenmesi abes-e iştilal olmayacaktır.

Yine çeşitli kaynaklara göre Türk, aynı zamanda Turan (Türk) vilayetinin adıdır. Tür veya Türeç kelimesi, Farsça’da “Türk”, Turan kelimesi de “Türk” adının çoğul şekli olan Tur(k)an’dan gelmektedir. Hunlar ve Türkler hakkındaki büyük eserini 1756-1758’de yazmış olan De Guignes’den beri Orta Asya tarihi ile meşgul olan batılı bilginlerden çoğu Türk sözünün “miğfer” demek olduğu hususundaki Çin tefsirine önem vermiş ve kendi açılarından bu kaydı izaha çalışmışlardır. J.Klaporih (1826) T’uküe’yi “take” ile Ö. Senmidt (1824) “dugulga” (miğfer) ile Gobelentz (1837) ve Schott (1849) Farsça “targ” (miğfer) ile J.J. Hess (1918), Türklerin silah imalcisi bir kavim olduğunu ileri sürerek, keza “targ” ile, B. Munkacsi (1921) “dugulga”nın aslı olduğunu iddia ettiği “Tiu-küe” (kendisine göre doğru okunuş: Tu-lu-ke) sözünü yine “miğfer” ile ilgili göstermiştir.¹¹¹ Bu tanımlamalar var olan bir ırkın isminin anlamının ne olduğu üzerine yapılan çalışmalardır.

Ünlü tarihçi Koele’ye göre Türk adı Tur veya Tir’den gelmektedir. Bu ise çekmek, cezb etmek demektir ki, kelimenin aslı “Turku”dur.¹¹² Türk isminin anlamının bu kadar farklılık göstermesinde kökeninin ne olduğu ve/veya hangi kavramdan türediğinin önemi büyüktür. Aynı şekilde Türk kavramının anlamının bu denli çeşitlilik göstermesinde Türklerin nereden geldiği, nasıl ortaya çıktığı ile ilgili iddialar da önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda çeşitli kaynaklarda bu anlam farklılıkları nedenleri ile beraber gösterilmiş ve gösterilmeye devam edilecektir; çünkü bu tür bir yöntem izlenmediği zaman sadece sonuç üzerine bir çalışma inşa etmek bu kadar farklılığın nedeninin anlaşılmasına neden olacaktır.

K. Fiok’a göre, “Türkü”, en eski tarih olan Hedodot Tarihi’nde sözü edilen İskitler yahut Saka Türkleri’nin dillerinde “deniz kıyısında oturan adam” anlamına gelmektedir. Türklerin denizlerden uzak yerlerde daha karsal bir iklimde yaşadıklarını düşününce bu anlam biraz ilginç gelmekte; ancak Türklerin kökeni

¹¹¹ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbash, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.64-65.

¹¹² Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbash, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.65.

tarihin çok eski dönemlerinde yaşamış ve başka isimlerle anılmış topluluklardan geldiği yönündeki iddialar düşünüldüğünde bu bağlamda bir anlam kazanabilmektedir; 10. yüzyılda yaşayan ünlü İslam tarihçisi İbn Fakih el Hamadani'ye göre Türkler, efsanevi “yücec-mecuc” şeddinin arkasına “terk edilmiş” buldukları için bu adı almışlar veya kendilerine bu ad verilmiştir; bu analizden dolayı da Türk kavramı terk edilmiş anlamına gelmiş olacaktır; 11.yüzyıl'da yaşayan İslam tarihçisi Gardizi'de, Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'e düşen bölgenin içinde insan bulunmayan ve ıssız bir arazi olmasından dolayı, “Türk” kelimesini, “terk edilmiş” anlamında izaha çalışarak İbn Fakih'i destekler.”¹¹³ Buradan da anlaşıldığı gibi bu konu üzerine araştırma yapan bilim insanlarını etkileyen önemli bir etkende hangi kaynaktan yararlandıkları ve hangi araştırmacıyı araştırmalarının merkezine aldıklarıdır.

Vambery ve Muhkacsi gibi Türkologlara göre de “Türk” adı “türemek” kökünden gelmiştir. Buna göre, “türemiş” veya “yaratılmış” anlamına gelen bu kelimedden “mahluk” veya “insan” anlamına gelen (türük veya türk) kelimesi meydana gelmiştir. Bu hususta en kuvvetli delil bizzat Türklerin yazdığı Gök-Türk anıtlarıdır. Bu anıtlarda “Türk” adı, hem “Türk” hem de “Türük” olarak iki şekilde geçmektedir; anlaşıldığına göre önceleri çift heceli telaffuz edilen ad, Gök-Türk devrinde tek heceli şekliyle birlikte iki türlü telaffuz olunmuş, sonra da yalnız “Türk” şeklini almıştır.¹¹⁴ Diğer kaynaklardaki teori ve tezleri gözardı etmeden veya yok saymadan bu konu üzerine yazılmış kaynaklarda genellikle Türk'ün anlamının türemiş, yaratılmış olduğu söylene yanlış olmaz.

Fransız dil bilgini Louis Bazin'e göre de “Törük” var olmuş, şekil kazanmış demektir. “Türük” olduğunda, anlamı da şekil gibi “gelişmiş, tamamen gelişmiş”, “Türk” kelimesi haline geldiğinde de “güç, kuvvet” anlamına gelmiştir. Louis Bazin'in bu analizi Türk kavramının yazınsal evriminin anlamına da sirayet ettiğini iddia etmekte ve daha sıfatsal bir duruma işaret etmektedir. Ünlü dil bilgini Kaşgarlı Mahmud'a göre bu ad Türklere yüce Tanrı tarafından verilmiştir ve “olgunluk çağı”

¹¹³ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbashı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.66.

¹¹⁴ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbashı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.66.

anlamına gelmektedir.¹¹⁵ Kaşgarlı Mahmut'un Divan-i Lugat-it Türk adlı eserinde Türk kavramı vakit, gün ortası, olgunluk, gençlik çağının ortası anlamlarına da gelmektedir.

Gökalp'e göre "Türk" "törelî" yani "adaletli, gelenekli" demektir.¹¹⁶ Gökalp "Türk Töresi" adlı eserinde bu konuyu biraz da temkinli olarak analiz etmektedir. Bu bağlamda Gökalp, Töre kelimesinin Türk kelimesi ile aynı kökten geldiğini, Türk kelimesinin Törelî¹¹⁷ (töresi olan-töre sahibi) manasına gelebileceğini¹¹⁸ söylemektedir. Gökalp, bu durumu açıklamak için şöyle bir teknik açıklamaya gitmektedir: "K=Kaf harfi gibi K= kef harfi de karşılaştırma ve nitelik belirleme edatıdır. Bu varsayıma göre "Türk" kelimesi "Töre" kelimesinden çıkmıştır."¹¹⁹ Bu bağlamda Gökalp'a göre "Türk" töresi olan, töre sahibi olacaktır. Gökalp'ın bu ve bu bağlamda yaptığı analizleri Cumhuriyet Dönemi Türk algısı başlığı altında ve verilen anlamlar çerçevesinde daha detaylı biçimde incelenmeye çalışılacaktır.

Ünlü Rus tarihçisi Alman asıllı Barthold'a göre de Türk adı "Toru" kelimesiyle ilgili olup, bu kelimeye Orhun Abideleri'nde sık sık rastlanılmaktadır ki "kanun, adet, kanunla düzenlenmiş, birlik kazanmış halk" demektir.¹²⁰ Aslında bu tanımlar öz itibarıyla Gökalp'ın tanımlamasından pek de uzak sayılmaz. Törelî olmak ile kanun, adet sahibi olmak arasında Doğu'nun tanımlama biçimi ile Batı'nın tanımlama biçimi dışında pek fark yoktur. Yani Barthold'un tanımı Batı'da kullanılan dil bağlamında bir ayrıma varmış gibi gözükmektedir. Adet sahibi insan ya da kanun sahibi insan ile töre sahibi insan arasında pek de fark olduğu söylenemez.

Alman Türkolog K. Müller, "Türk" kelimesinin Uygur metinlerinde "güçlü-kuvvetli" anlamına geldiğini ispatlamıştır. Ünlü Alman sanat tarihçisi A.V. La Coq ile Türkolog W. Thomsen¹²¹ de bu teze katılmışlardır. Türk tarihi üzerine çok değerli çalışmaları bulunan ünlü Macar âlimi Gyula Nemeth de "Türk" kelimesinin "güçlü-

¹¹⁵ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.67.

¹¹⁶ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.67.

¹¹⁷ Hikmet Kıvılcım, **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, s.14.

¹¹⁸ Ziya Gökalp, **Türk Töresi**, Tokar Yayınları, İstanbul, 2005, s.11.

¹¹⁹ Ziya Gökalp, **Türk Töresi**, s.11.

¹²⁰ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.67.

¹²¹ Danimarkalı dilbilimci. Dancada Vilhelm olarak yazılmasına karşın Türkçe pek çok kitap ve çalışmada adı Wilhelm olarak geçmektedir.

kuvvetli” demek olduğunu ispatlamıştır.¹²² Burada ispattan kasıt “türk-Uygur” tabirinde kullanılan Türk kavramının hangi amaçla kullanıldığıdır. Uygur metinlerinde bir kişiye “Türk” demekteki maksat o kişinin güçlü kuvvetli olduğunu belirtmek amacıyla.

Selçuklular ile Osmanlıların Oğuzhan veya Afrasyab’ın soyundan geldikleri halde, Türk adını eski tarihlerde Samanilere, İslam kültürü zayıf olan göçebe ve köylülere verdiklerine de rastlanılmıştır. Aynı kimselerin Türk adını göçebe ve köylüler dışında “doğru”, “adil” ve “kahraman” anlamında kendileri için de kullandıkları bilinmektedir.¹²³ Bu da kime Türk dendiğinin de bu farklılığa neden olabileceğine bir işarettir.

Bu bilgiden sonra genel bir değerlendirme yapılacak olursak: “Türk” bir ırkın ismini temsil etmenin yanında tarih boyunca çok çeşitli durumları nitelemek ve belirtmek amacıyla farklı anlamlarda hatta bir isim olmaktan ziyade zaman zaman sıfat olarak kullanıldığı ve bu sıfatsal kullanımın göz ardı ezilebilecek kadar az olmadığı dikkatlerden kaçmamalıdır. “Türk” kavramının bir ırkın ismi olduğu yönündeki iddiaların çokluğu yanında “Türk olmak” ve/veya “Türklükten çıkmak” söylemlerinin bugünün söylemleri olmadığını, bunun tarihin belirli dönemlerinde de kullanıldığını görmek gerekmektedir.

¹²² Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbash, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.67.

¹²³ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbash, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, s.68.

2. TÜRK'ÜN TARİHSEL KODLARI

Türk'ün tarihsel kodları bağlamında en önemli süreç Türklerin Müslüman olmalarıdır; çünkü bu süreç Türklerin tanınmasında ve tanımlanmasında kullanılan birçok unsurun değişmesine, ortadan kalkmasına veya yeni unsurların bu tanınma ve tanımlama içerisine girmesine neden olmuştur. Bu tarihsel bir süreçtir. Bu İslamlaşma sürecinin yanında Osmanlı dönemi de hem İslami kodları hem de çok fazla/farklı etnik yapıyı aynı anda içerisinde barındırması açısından önemlilik arz etmektedir.

2.1. İSLAM İLE BERABER TÜRK'ÜN KİMLİĞİ

Türk kavramının kullanımı ve Türklerin tarihinin bilinmesi bağlamında esas alınan tarihi süreç Göktürkler ve Uygurlar dönemidir. Türklerin Müslüman olma sürecinde ise, Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular dönemi gibi Türklerin İslamlaşmasında geçiş dönemi olarak kabul edilen zaman dilimi esas alınır. Bu zaman ve mekân¹²⁴ içerisindeki Türklerin Müslüman olması ile birlikte “Türk”deki köklü değişim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İslam, öğretileri gereği hayatın her alanına nüfuz eden bir dindir. Kendisine mensup olanların yaşamlarının her alanına dair söylemi olan ve hatta kendisinin bir yaşam biçimi olduğu iddiasında olan, yaşamsal alanda öğretileri gereği oldukça kapsayıcı olan bir kurallar manzumesidir. Her öğretisinin diğeri için terk edilemediği, tamamını yaşama geçirme iddiası olan ve bunun için mücadeleyi öngören bir olgular bütünüdür. İslam'ın hayatın içindeki giriftliğinin yanı sıra insanların etnik farklılıklarından doğan o çeşitliliği “ümme bilinci” ile en aza indirgeyerek bir “İslam milleti” oluşturma ideası ve iddiası da gözardı edilemez bir gerçektir.

Bu çalışmanın “İslam ile beraber Türk” ün dönüşümü bağlamında, Türklerin Müslüman olmaları ile hem Doğu'da hem de Batı'da “Türk” algısının nasıl bir dönüşüm yaşadığını ve bu algının oluşmasında ne gibi unsurların etkili olduğu analiz

¹²⁴ Mekandan kasıt Karahanlıların, Gaznelilerin ve Selçukluların yaşadığı coğrafi alandır.

edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma içinde değinilen her konuda en çok telaffuz edilen sözlerden birisi “bu çalışma hakkında çeşitli ve farklı yaklaşımların olduğu” söylemi olmuştur; çünkü daha öncede değinildiği gibi “Türk”e yaklaşım bu konu üzerine çalışma yapan düşünürlerin, bilim insanlarının zaman, algı, kaynak ve benzeri nedenlerden dolayı sözcüğün anlamının çeşitli farklılıkları içinde barındırmış bir kavram haline gelmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda yine aynı sebeplerden dolayı; ancak diğer başlıklarda olduğundan daha az olacak şekilde algıda ve tanımlamalarda bazı farklılıklar söz konusudur. Özellikle bu başlık bağlamında Türklerin Müslüman olduktan sonra “Türk” algısının değiştiği gerçeği çeşitli yaklaşımlarla ele alınmaya çalışılacaktır. Bu değişimin çok köklü olduğuna dair iddiaların varlığı yanında tam tersi bu değişikliğin çok fazla olmadığı Türk’ün var olan bazı özellikleriyle özdeşleştiği için yumuşak bir geçişin varlığından da bahsedenler olmuştur.

2.1.1. Doğu’da İslam ile Beraber Türk’ün Kimliği

Türkler Müslüman olduktan sonra Türk’ün ne gibi değişimlere uğradığıyla ilgili olarak Ziya Gökalp’in dil konusundan bahsederken kurduğu bir cümle aslında bir nevi bu tartışmayla ilgili düşüncelerini de gözler önüne seriyor. Gökalp: “Türk dili de Türk kavmi gibi İslam medeniyet kuşağına girdikten sonra, harfleri ve terimleri ile de İslâmlaşmıştır.”¹²⁵ Buradan da çıkarılabileceği gibi Gökalp de İslam ile beraber “Türk” ün bir değişim yaşadığını ve İslamlaştığını söylemektedir.

Türkler Müslüman olduktan sonra Türk’ün büyük bir değişime uğramadığı zaten Türklerde mevcut olan özelliklerden dolayı değişimin yumuşak bir geçişle olduğu iddiası bağlamında İbrahim Kafesoğlu şöyle bir analiz yapmaktadır: “Daha 9. yüzyıl ortalarında Balasağun dolaylarında 10 bin hanelik Türk kitlesinin Müslüman olmasıyla başlayan Türklerin Orta-doğu’da etkili bir siyasi güç halinde belirlikleri devirde bölge kültür çevresinin en mühim unsuru şüphesiz din idi. İslam’ın yerine getirilmesi gereken vecibeleri arasında başlıcası da bu dini yaymaktı. Esasen “cihad” anlayışı Türklerin fütihat felsefesine uygun düşüyor, fâtil ruhlarını okşuyordu. Bu

¹²⁵ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Gençlik Kitapevi Yayınları, Konya, 2010, s.127.

sebeplerle, Kara-Hanlılar yalnız Maverâünnehir'in eski kültür merkezleri Buhara ve Semerkand'da değil, daha doğuda Kaşgar ve dolaylarında İslamiyet'i yaygınlaştıran kuruluşlar meydana getirdikleri gibi, bu uğurda mücadelelere de girişiyorlardı.”¹²⁶ Kafesoğlu'nun bu tespitine göre özellikle Türk, savaşan bir milletir, Türk kavramı savaşçı bir ırkın adı idi. Bu algı bağlamında Kafesoğlu, Türk sürekli fetihler yapar ve savaşmayı severler algısı içerisinde Türklerin Müslüman olduktan sonra Türk'ün bu tanımına herhangi bir pranga vurmamış, aksine bu fütihat algısını desteklemiştir, demektedir. İşte bu yüzden Kafesoğlu'na göre İslam Türk kavramına ciddi bir zarar vermemiş ya da büyük bir değişime sebep olmamıştır, algısından yanadır.

Kafesoğlu'nun bu olumlu yaklaşımına karşın Lewis'in Türklerin İslam diniyle ilk olarak sınır boylarında karşılaştılar ve o zamandan bugüne inançları, bu sınır boyu İslam'ının kendine özgü bazı niteliklerini aldı¹²⁷ gibi bir söylem ile dönüşümün, aslında ağır ve şiddetli bir şekilde gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Yani Lewis ileride daha da detaylandıracağı düşüncesi bağlamında İslam ile beraber Türk'ün ve niteliklerinin değiştiğini, Kafesoğlu'nun aksine ciddi dönüşümler yaşadığını ifade ve iddia etmektedir.

Bu bağlamda Lewis Türk'ün dönüşümü için şu şekilde geniş bir çıkarsama ve analiz yapmaktadır: “İslam ile beraber; İslam öncesi Türk geçmişinin tamamı hafızalardan silinmişti. Hatta öyle ki; 10. yüzyılda İslamiyet'i henüz kabul etmiş Türk hanedanı olan Karahanlılar bile atalarının Türklüğünü unutarak kendilerine bir İran efsanesinden aldıkları “Âl-i Efrasiyab” (Efrasiyab Hanedanı) adını vermişlerdi. Hatta bir bakıma Türk ismi ve onun atıfta bulunduğu varlık bile İslami niteliktedir.”¹²⁸ Bu çıkarsamada özellikle vurgulanan “Türk”ün Müslüman olması ile geçmişin tamamının hafızalardan silindiği iddiasıdır.

Kafesoğlu ile Lewis'in bu ayrı düşüncelerine rağmen bu çalışma dâhilinde şu çıkarsamayı çok rahat yapabiliriz ki hem Lewis hem de Kafesoğlu'na göre “Türk” belli başlı özelliklere sahip bir “ırk”ın ismidir. “Türk”ün dönüşümü de bu iki kişiye

¹²⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.376.

¹²⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.17.

¹²⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.13

göre, belli başlı vasıfları içerisinde barındıran bu ırkın önceden sahip olduğu özelliklerden ne kadar taviz verdiği veya ne kadarını koruduğu üzerinedir.

Lewis'in iddialarını destekleyen argümanların yanında anti-tez denebilecek iddialarda söz konusudur. Örneğin; “Türk”ün ortaya çıkışı ile ilgili söylemlerin Türkler Müslüman olduktan sonra Nuh Peygamber’e atfetmeleri, Kaşgarlı Mahmut’un, bir önceki başlık altında da değinildiği gibi, Hz. Muhammet’e atfederek söylediği bir hadis ile bir Türk algısı ortaya atması bu tezi destekler niteliktedir; ancak bu düşüncenin aksine Kafesoğlu’nun ve diğerlerinin savunduğu savaş özelliklerini kaybetmemeleri hatta kendi öz kültürlerini devam ettirmeleri de bir karşı iddia olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kaşgarlı Mahmut Türk ile İslam arasındaki ilişkiye dair aktardığı ve ortaya attığı açıklama aslında; Kaşgarlı Mahmut için İslam ile Türk arasındaki ilişki Türklerin Müslüman olduktan sonra nasıl bir dönüşüm içine girmiştir söylemini aşan bir yaklaşımdır. Kaşgarlı Mahmut ünlü eseri *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’te şu açıklamayı yapmaktadır: “Buhârâlı imamlar arasındaki bir güvenilir kaynaktan ve Nişabur halkının bir imamından işittim: Her ikisi de aşağıdaki hadisi aktardı ve ikisinin de isnat zinciri Resûlullâh’a (Allah’ın salat ve selamı onun üzerine olsun) dayanıyordu. Kıyamet alametlerinden, ahir zaman azaplarından ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkışından söz ediyordu. Dedi ki: “Türklerin lisanını öğrenin, çünkü onların saltanatı uzun sürecektir”. Bu hadis sahih ise –vebali boyunlarına olsun- Türkçeyi öğrenmek dini bir vecibedir.”¹²⁹ Bu iddia İslam sonrası dönem içinde de Türk’e ve Türklere kutsallık atfetmektedir. Ancak bu görüş bugün çok fazla karşılık bulmamakta, en azından bu konu üzerine eğilen pek fazla bilim insanı bulunmamaktadır.

Birçok aksini iddia eden görüşe rağmen Lewis’in analizlerinde ve çıkarsamalarında belki de en çok dikkat çekilmesi gereken nokta şu söyledikleridir: “İslam öncesi yazıtlarda Türk ismine rastlanmakla birlikte bununla, birbirine akraba step halklarından sadece biri kastedilmektedir. Bütün bir grubu kapsayacak şekilde bir anlamda kullanımı ve belki de böylesi bir grubu tanımlayan kavram haline geliş İslamiyet’ten sonra olmuş ve İslamiyet ile özdeşleşmiştir. Tarihsel Türk milleti ve kültürü, hatta bir ölçüde Türk dili, son bin yıl içinde var olduğu şekliyle tamamen

¹²⁹ Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lugâti’t-Türk*, s.11.

İslamiyet'in içinde doğmuştur. Bugüne kadar Türk ifadesi, putperest Çavuşlar veya Hıristiyan Gagavuzlar gibi Müslüman olmayanlar için veya İstanbullu Hıristiyanlar veya Museviler gibi Türk devletinde yaşayan gayrimüslimler için hiç kullanılmamıştır.”¹³⁰ Bu aslında bir önceki başlıkta bahsedilen “Türk”ün sıfatsal niteliğinden daha çok bir millîsel yapıya döndüğünün bir açıklamasıdır; ancak işte burada “Türk” kavramının içine İslam dışı hiçbir tanımlamaların girmemeye başlaması, İslam ile beraber tabir yerinde ise “Türk” denilen olgunun ruhunu İslam’ın oluşturması söz konusu olmuştur.

İslam ile beraber Türk, artık bir bütün olmaya başlamış etnik olarak Türk oldukları iddiasında olanlara bile Müslüman olmadıkları için “Türk” tanımlaması içerisinde yer almayacakları bir tanımlama halini almıştır. Yani artık Türk dendiği zaman akla ilk gelen unsur Müslüman olmaları olacaktı. Lewis, söyleminde bir adım daha ileriye gidiyor ve şöyle bir açıklamayı gerekli buluyor: “Eski Türk uygarlıkları İslamiyet ile birlikte baştan aşağıya ve eski Türk kültürünün gerçek anlamda yeniden dirilişini imkânsız kılacak şekilde silinip yutulmuştur.”¹³¹ Bu açıklama bir anlamda da bir olumsuzlama olarak da algılanabilir; çünkü Lewis’e göre İslam’dan önce Türk’ü tanımlayan bütün unsurlar sökülüp atılmış, tamamen İslam merkezli tanımlamalar yapılmış ve bu geri dönüşü olmayan bir silinme ve yutulmaya sebebiyet vermiştir.

Ülken¹³² bu konuda önce bir analizle durumu açıp sonrada aslında bu algılamının yersiz olduğuna dair görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: “Türk milleti, şu halde, etnik bakımdan Orta Asya Turanî kavimlerinden olan Anadolu ve bir kısım Rumeli’ye, din bakımından İslamiyet’e, medeniyet bakımından modern milliyetler medeniyetine bağlı olan; fakat bu unsurları yan yana getirmeye lüzum olmayacak surette, bin seneden fazla bir zamanda onların kaynaşmasından, bir vatan üzerinde kültür birliğinin kurulmasından doğmuştur.”¹³³ Bu algı Türk’ün yaşadığı tarihsel süreçlerin ve tercihlerinin bir kopuş ya da kayboluş değil, aksine Türk’e zenginlik katmıştır diye görmektedir. Bu bağlamda Ülken sözlerine şu şekilde devam

¹³⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.13-14

¹³¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.16

¹³² Hilmi Ziya Ülken: 1901-1974 yılları arasında yaşamış felsefeci, sosyolog.

¹³³ Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, s.307.

ediyor: “Türk milleti eski ırk köklerinden ayrılmakla, yeni bir vatan ve yeni bir kültür kurmakla şahsiyetini kaybetmiştir. Böyle bir iddia Fransız, İngiliz milletleri için ne kadar yersizse, Türk milleti için de o kadar yersiz ve yanlıştır.”¹³⁴ Yani Türklerin İslam ile beraber bazı özelliklerinin kaybolması ya da İslam ile beraber bazı özellikler kazanmış olması kayıp değil tarihin doğal bir sürecidir.

Lewis’in ciddi ve sert iddialarına katılmayan ve Ülken’in doğal tarihi süreç tezinin de dışına çıkan Kafesoğlu olaya bu açılardan bakmamakta ve şu şekilde bir çıkarsama yapmaktadır: “Anadolu’nun fethinde de, Bizans elindeki toprakların “küffar”dan kurtarılması lüzumu gibi bir “cihad” havasına giriş, Türk başbuğlarının vazifelerini kolaylaştırmıştır. İslamiyet-Türklük manevi birliğinin sağladığı, hem Türk’ün kudret ve şanını yükseltmek, hem İslam dinini yükseltmek gibi bir gaye ortaklığında gelişen bu yeni ruh”¹³⁵ tur, diye adlandırması Kafesoğlu’nun olayı birinin diğerini dönüştürmediği ikisinin de birbirinin değerlerini yükselttiği ve yücelttiği anlayışındadır. Bu yaklaşım şu anlama gelmemektedir; İslam, Türk kavramına ve Türklere dönüştürücü hiçbir katkı yapmamıştır ya da bir şeyler eksilmemiştir demek değildir. Bu Lewis’in dediği gibi bir silinip yutulma olmadığı ve eklemeler ve çıkarsamaların önemli ve olumlu katkılar olduğuna inançtır. Aksi takdir de Türkler Müslüman olduktan sonra özellikle Lewis’inde açıklamış olduğu gibi Türk kavramının ve Türklük algısının İslam merkezli değiştiği gözardı edilemez.

Lewis, İslam ile beraber Türklerin ciddi bir dönüşüm yaşadığını hatta bunun bir dönüşüm değil tamamen bir kopuş olduğunu iddia ettiği söylenmişti. Lewis bu kopuşu bir kıyasla şu şekilde açıklamaktadır: “İslamiyet’e geçmiş farklı halklardan hiçbiri, kendi ayrı kimliğini İslam ümmeti içinde eritme konusunda Türklerin eriştiği noktaya varamamıştır. Türkler kendi İslam öncesi geçmişlerinden pek az hatırayı ellerinde tutmuşlar, Türk ile Türk olmayan arasında hiçbir ırk engeli yerleştirmemişlerdir.”¹³⁶ Buradan açıkça anlayabiliyoruz ki Lewis, Türk, İslam ile beraber etnik farklılıklarını yok saymış ve kendini tanımlamada ya da Türk’ü tanımlayanların gözünde ilk unsur sadece Müslümanlığı olmuş ve İslam’ın

¹³⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, s.307.

¹³⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.377

¹³⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.445

değerlerini en baştan itibaren kendi öz değeri gibi görüp geçmişinden vazgeçebilmiştir, demektir.

Kafesoğlu, Lewis'in baktığı pencereden bu olayı açıklamamakta, bu tezi bağlamında çeşitli argümanlar ileri sürmektedir ve bu bağlamda İslam'ın, bir töre sahibi olan Türklerin törelerine aykırı hiçbir unsura sahip olmadığını, bu yüzden bir benlik kaybından ziyade birbirini zenginleştiren iki önemli değer buluşması olarak gördüğünü ifade etmektedir. İslam Türk'ü manevi anlamda zenginleştirmiş, Türk de mevcut fütihat yetenekleri ile İslam'ın "cihad" felsefesine katkı yapmıştır. Kafesoğlu bu algısını şu şekilde yaptığı bir analizle açıklamaktadır: "Evvelce Budizm, Manihaizm, hatta Hıristiyanlık ve Musevilik gibi dinlere de intisap ettikleri bilinen Türkler, her halde, hiçbir dinde kendilerini İslamiyet'teki kadar bahtiyar hissetmemişleridir. Bunun başlıca sebebi olarak, İslami akideler ile eski Türk telakkileri arasındaki yakınlık zikredilebilir. Meselâ, İslamiyet'in "cihad"a verdiği yüksek değer, Türklerin fâtil ruhuna fevkalâde uygun gelmişti. İslamiyet'in ciddiyet, vekar, yardım ve saygı şiarları eski Türk ahlakına tamamen tetabuk ediyordu. Adalet ve eşitlik mevzularında bu dinin asîlâne davranışı Türk alp'lik karakterlerinin bir aynası gibi idi. Türkün manevi cephesini ikmâl eden İslamiyet'e Türklerin de hizmeti büyük olmuştur."¹³⁷ Kafesoğlu İslam ile Türk karşılaştırmalarında ya da birleştirmelerinde spesifik olarak Türklerin fütuhâtı İslam'ın ise cihadını örnek olarak vermektedir. Diğer konularda ise daha genel ifadeler kullanmakta ve çok fazla detay vermemektedir.

İslam ile beraber ve sonrasında Türk tanımlamalarında Türk milli kimliğine dair anlam taşıyan kanıtlara pek rastlanmaz. İslam'ı seçen ilk Türkler daha öncede belirtildiği gibi kendilerini tamamen yeni inançlarıyla özdeş görüyorlardı ve ayrı bir Türk geçmişini şaşkırtıcı bir hızla hiç boşluk bırakmadan unutmuş gibiydiler.¹³⁸ Lewis'in bu analizleri İslam sonrası Türk'ün tanımlamasında ana etkenin İslam olduğu, geçmişin gerçek manada her türlü tanımlamada saf dışı kaldığı, hatta bundan önceki başlıkta da belirtildiği gibi Türk'ün kökeni araştırmalarında da kaynak olarak İslamî argümanlar kullanılması bu düşünceyi bu bağlamda doğrulayan bir unsurdur;

¹³⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.5.

¹³⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.449.

ancak yine de geçmişin tamamen sökülmesi veya silinmesi tabirlerinin ağır olduğunu söylemekte de yarar vardır.

Lewis'in bu yaklaşımından uzak olduğunu çok kez dile getirilen Kafesoğlu, İslam ile beraber Türk'ün dünyada nasıl bir mevkie sahip olduğunu şu şekilde anlatmaktadır: “Çok geniş fütihat politikası ile eski dünyanın etnik çehresini tayin eden, Haçlı seferleri yolu ile Avrupa'da derebeylik rejiminin yıkılarak, yerine burjuva hâkimiyetinin doğmasına sebep olan ve Rönesans hareketinin teşvikçisi sıfatı ile de çağımız Batı medeniyetinin olgunlaşmasına katkıda bulunan Türkler, bilindiği üzere, denizlerden uzak, kara iklimlerinin çocukları idiler.”¹³⁹ Kafesoğlu Türk kavramını belli töreleri olan, İslam öncesinde de belli bir güce sahip olan, İslam ile beraber kader birliği yapmış bir ırk olarak tanımlıyor. Bu Türk doğulu bir millet ve İslam ile beraber İslam ile özdeşleşmiş ve İslam için anlatılan tarihi serüven Türk içinde geçerlidir, diye bir bakış açısına sahiptir.

Türkler Müslüman olduktan sonra Türk kavramını tanımlayan unsurlardan hangilerinin kaybolduğu veya bu kavrama ne gibi yeni eklemelerin yapıldığı dair İsmail Hami Danişmend şöyle bir analiz yapmaktadır: “Müslümanlıktan evvelki devirlerin siyasi vesikalarıyla tarihi kitabelerinde gözden geçirdiğimiz milliyet fikri, Müslümanlıktan sonra da medrese kültürünün uyuşturucu tesirlerine rağmen devam etmiş, tarihte bir takım hadiseler ve hatta muharebelere bile sebep olmuştur.”¹⁴⁰ Danişmend Türklerin İslam ile tanışmadan önce de bir milliyet fikrine sahip olduklarını ve İslam ile birlikte İslam'ın o dönemde mevcut olan bazı kurumlarının milliyet olma fikrine zarar verme potansiyeline rağmen Türkler bu olumsuz etkiden kendilerini koruyabilmişlerdir demektir.

Danişmend bunun göstergesi olarak da “bütün bunlarda en mühim âmil olarak Türkün, Türk diline bağlılığı gösterilebilir”¹⁴¹ demektir. Yani, eğer İslam ile beraber milliyet fikrini kaybetmiş olsalar idi dillerinden vazgeçerlerdi. Türklerin dillerinden vazgeçmemeleri sürekli Türkçe konuşmalarını milliyet olma bilincini koruduklarının en önemli göstergesidir, denilebilir.

¹³⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s.7.

¹⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.30.

¹⁴¹ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.30.

Danişmend bu düşüncelerini kanıtlamak amacı ile iki önemli tarihi analiz yapmaktadır. Bu analizlerin birincisinde: “Türkler ister galip, ister mağlup, ister hâkim, ister mahkûm olsunlar, hiçbir zaman hiçbir yerde milli dillerine karşı besledikleri imandan inhiraf etmemişler, eski soy hatıralarını unutmamışlardır. Miladın 800 tarihinden 1000 tarihine kadar iki asır içinde Türkler Şamanilikten Nesturî Hıristiyanlığına ve Nesturîlikten de Müslümanlığa geçmek suretiyle üç defa din değiştirdikleri halde dil değiştirmemişlerdir. Karayim Yahudileri de Tevratı İbranî harfleriyle; fakat Türk diliyle yazmışlardır...”¹⁴² demektedir. Yani Türkler tarih boyunca farklı inançlar içinde bulunmuşlar, bu bağlamda alfabeleri değişmiş ancak hiçbir zaman Türkçe konuşmaktan geri durmamışlar bu da Türklerin İslam sonrası veya diğer dinlere mensubiyet dönemlerinde de öz kültürlerinden taviz vermediklerinin bir göstergesidir.

Danişmend’in ikinci tarihsel analizi ise: “Türk ırkının İslam tarihindeki ilk mühim rolleri, Emeviler’e karşı uyanan aksülamelden başlayıp nihayet Abbasi hilafetini tamamıyla Türk nüfuz ve hâkimiyeti altında bırakacak dereceleri bulan hadiselerde gösterilebilir. Arap hilafeti üzerinde bu Türk hâkimiyeti o kadar kahir bir nispet almıştı ki, İbnül-Kesir’e göre bu hâkimiyetin böyle bir nispet almasından evvel Abbasi hizmetindeki Türk askerleri Arap halifelerine sadakat yemini etmeye başlamışlardı. Bu vaziyet, aynı bir siyasi manzume içinde Türk milliyetinin Arap milliyetiyle mücadelesinden muzaffer çıkması demektir. Bu hali tetkik eden Hıristiyan Arap müverrihlerinden Corci Zeydân, Abbasiler devrinde Türklerin gerek lisan meselesinde, gerek Araplarla tesalüp ve ihtilat hususunda gösterdikleri milli şuuru şöyle anlatır: O asırlarda Şîî veya Sünnî olsun, herhangi devlet teessüs etmişse Türkleri hizmet-i askeriyesinde istihdam etmiş idi. Türkler Bağdad’a vesair müdün-i meşhure-i İslamiye’ye fevc getiriliyordu. Bunlar alelesker buralarda evlenmek, çoluk çocuk sahibi olmak istemezlerdi. Daima Türkçe konuşurlardı. Bâzen Arapçayı öğrenirler, fakat tekebbür sâikasıyla Arapça konuşmak arzu etmezlerdi,”¹⁴³ demektedir.

¹⁴² İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.31.

¹⁴³ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.33.

Bu durum için söylediklerinin doğru olduğunu vurgulayan Danişmend: “Müslümanlıktan evvel olduğu gibi İslamiyet’ten sonra da Türk âlemindeki milliyet şuurunun kuvvetini gösteren birçok ilmî ve edebi eserlerle tarihi hadiseler vardır,”¹⁴⁴ demektedir.

Kafesoğlu, İslam ile beraber ve kapsadığı anlam itibariyle de bir ırk olan “Türk”ün öncesi ve İslam ile kader birliğine sahip olan Türk için: “bu itibarla siyasi hâkimiyet ve kültürel tesirleri daha ziyade büyük kıt’a şartlarına dayanıyordu. Bazı tarihçiler tarafından “Türk Asrı” diye anılan 16. yüzyılda bu durum en yüksek seviyeye ulaşmıştı.”¹⁴⁵ Kafesoğlu Türk’ün İslam öncesi tarihini anlatırken İslam ile beraber olan bölümü bir sekte ya da ayrı bir tarihi süreç olarak değil, İslam öncesi Türk tarihini İslam ile beraber olan ile bir bütün olarak görmekte ve: “Çin sınırlarından Almanya’ya ve Afrika üzerinden Atlas Okyanusu’na; Ural dağlarından Habeşistan’a kadar yayılan Türk üstünlüğü bu asırdan itibaren deniz yollarının açılması ve hızla gelişen keşifler yüzünden sarsıldı; Türkler yavaş yavaş cihan hâkimiyetini kaybettiler; Osmanlı imparatorluğu kuvvetten düşerken, diğer Türk ülkeleri istilaya uğradı.”¹⁴⁶ Kafesoğlu İslam veya Osmanlı için geçerli olabilecek bir tarih okumasını hiç şerh etmeye gerek duymadan “Türk” için de aynı tarihi anlatmaktadır.

2.1.2. Batı’da İslam ile Beraber Türk’ün Kimliği

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde İslam ile beraber Türk’ün nasıl bir dönüşüm içine girdiği analiz edilmeye çalışıldı. Bu başlık altında ise, bu dönüşümün özellikle Batılılar tarafından nasıl algılandığı ve Türk ile İslam’ın nasıl oldu da bu kadar iç içe giren bir hal aldığı anlatılmaya çalışılacaktır.

İslam ile beraber Batı’da “Türk kimdir?” sorusuna verilen cevap “Müslüman”dır. “Müslüman kimdir?” sorusuna verilen cevap ise “Türk”tür olmuştur. İslam ile beraber “Türk kimdir?” sorusuna Batılılar tarafından “Müslüman”dır; “Müslüman kimdir?” sorusuna “Türk”tür cevabının verilmesinin en önemli nedenlerinden birisi İbrahim Kafesoğlu’nun İslam ile beraber Türklerin

¹⁴⁴ İsmail Hami Danişmend, **Türklük Meseleleri**, s.35.

¹⁴⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s.7.

¹⁴⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s.7.

“fütuhât” anlayışı ile İslâm’ın “cihad” anlayışının paralel bir anlayış olması ve İslâm ile beraber bu iki önemli unsurun birleşmesi ile “İslâm-Türk anlam birliği” güçlü bir yapı haline gelmiştir.

Bu özelliğin Batılılar tarafından anlaşılması ise bu işin kırılma noktası olmuş ve Türk’ün tanımlanmasında baş aktör olmuştur. Bu süreci Hüsâmettin İnaç şu şekilde analiz etmektedir: “Haçlı seferlerinin başlangıcıyla beraber, Türk bilimsel adıyla adlandırılan bu topluluklar, Hıristiyan dünyasının en yakın ve en tehlikeli “ötekiler”i olmuşlar, İslâm’ın “temsilcilerine” ve “kılıçlarına” dönüşmüşlerdir. Böylece, Avrupalılar tarafından, Yakın Doğu’daki tüm insanlar “Türk” olarak isimlendirildiği gibi, bütün Yakın Asya da, “Türk toprakları” ve Türkiye” olarak anılmaya başlamıştır.”¹⁴⁷ Bu açıklama Hıristiyan Batı’nın Türk tanımlaması yaparken neden ilk olarak “Müslümanlardır” dediklerinin önemli bir delili niteliğindedir; hatta bazı kaynaklara göre Müslümanlar içinde “Türk”tür tanımının yapılmasının ana nedeni budur; çünkü Hıristiyan Batı, Türk ile ilk kez, en azından en ciddi anlamda ilk kez, Haçlı Seferleri döneminde karşılaşılıyor ve daha sonraki yüzyıllarda da devam edecek o tanımlamayı yapmaya başlıyorlar: Türk Müslüman’dır, Müslüman Türk’tür.

Türk’ün bu yeni tanımı gittikçe çeşitli kaynaklarda geçmeye başlayacak ve Batılı çok sayıda düşünür ve hatta devlet adamı bu tanımı kullanacaktır. Bu konuda İnaç şu tespiti yapıyor: “Türkler, doğuya ve kendi yönlendikleri tarafa doğru, Türklere ve Araplara ait semboller birbirine karıştırılmış görünür; özellikle 14. yüzyıldan sonraki rahiplerin çalışmalarında. Bu gerçeğe dayanarak, 15. yüzyıl İtalyan edebiyatında Türkler, doğuyu sembolize eden genel bir topluluk olarak algılanmış ve neredeyse Doğuyla ilgili olan bütün negatif ve pozitif görünümeler Türklere atfedilmiştir.”¹⁴⁸ Bu bağlamda Türk’ün tanımına yeni bir unsur daha girmiş olur ve Türk’ü tanımlayan önemli unsurlardan birisi de Doğulu oluşudur.

Özellikle Batı’nın Türk tanımlamasının en önemli iki unsuru belirmeye başlamış ve Türk, doğulu ve Müslüman olan kimsedir haline gelmiştir. İnaç analizinin devamına şöyle devam etmektedir: “Aydınlanma dönemine kadar,

¹⁴⁷ Hüsâmettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s. 78

¹⁴⁸ Hüsâmettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.79.

Müslüman, “Türk”le eş anlamlıdır, “İslam ‘Religio Turcica’ ile eş anlamlıdır bu anlayışın mantıksal bir uzanımı olarak, Hz. Muhammet Türk’tür anlayışı ortaya çıkmıştır. Türkler “ötekiyle” o kadar benzerdir ki, Hıristiyanların uygunsuz hareketleri ve küçük düşürücü davranışları Türklere bağlanır. Bu şekilde Geldenmunt’un resminin adı “İspanyol İnsanlarının İnanılmaz Türk Vahşiliği”dir.”¹⁴⁹ Bu bağlamda Batı, Türk’ün tanımına yeni unsurlar eklemeye devam etmekte Türk, doğuludur, Müslüman’dır tanımın yanına Türk aynı zamanda “vahşidir” de eklenmektedir. Bunun en önemli sebebi sanırım Haçlı Seferleri sırasında yaşadıkları tecrübelerden kaynaklanıyor. Özellikle Türk’e atfedilen vahşilik yaftasına ileriki bölümlerde de daha da detaylı biçimde değinilecektir.

Batının Türk, Müslüman’dır, doğuludur ve vahşidir tanımlamasının yanında aynı dönemlerde Doğu-Batı karşılaştırılması bağlamında Doğu’da nasıl bir Türk algısının var olduğunu anlayabilmek için yine İnaç’ın aynı çalışmasındaki şu analizine bakmak gerekmektedir: “Arapların gözünde ‘Türkler’ politik yapıda toplumsal birleşme noktasını dikkate almadan belirli bir dili konuşan, benzer etnisiteyi ve göçebe-bozkır kültürünü paylaşan bütün Orta Asyalılardı. Bu tanım özellikle Türklerin Müslüman olmadan önceki özelliklerine yapılan bir tanımlamaydı. Bu tanımlama Doğu’da da Türkler Müslüman olduktan sonra değişti ve Müslüman olduktan sonra bu büyük topluluk hem diğer Müslümanlar sayesinde hem de kendi algılayışlarındaki üstün özelliklerini kaybetti, aynen Rönesans öncesi ve Rönesans dönemi krallıklarında ‘biz’in Hıristiyan ve ‘ötekiler’in Hıristiyan olmayanları ifade etmesi gibi”¹⁵⁰ oldu. Yani hangi etnik kimliğe sahip olursa olsun bu etnik kimlikler için “biz” ve “öteki” din (Hıristiyan- Müslüman) temelli bir tanımlamaya tabi tutuldu.

Batılıların Türk tanımlamalarında Haçlı Seferleri’nin rolünün büyük olduğunu hatta bunun asıl ölçüt olarak alındığına dair kısaca bir giriş yapılmıştı. Gerçekten de Batı’nın Türk tanımları için Haçlı Seferleri çok önemli bir durum arz etmektedir. Bunun en önemli nedeni Batı, Türk’ü ilk kez Haçlı Seferleri ile tanıyacak ve daha sonraki süreçlerde de Türk tanım ve tasvirleri için önemli bir kaynak teşkil

¹⁴⁹ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.79.

¹⁵⁰ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.77.

edecektir. Bu bağlamda önemli bir çalışma yapmış olan Dellal şöyle bir analiz yapmıştır: “Kutsal Toprakların Müslümanların elinden kurtarılması gibi bir ideolojik görüşten güç alan ve dinsel duygularla beslenen Haçlı Seferleri sayesinde Almanlar Müslümanlarla ilgili birçok olumsuz imgeyi üretmişlerdir ve bu imge kayıtsız şartsız gelişigüzel Türklere uyarlanmıştır.”¹⁵¹ Bunun en önemli nedeni daha önceden belirtildiği gibi Batılıların Türk hakkında kesin bir bilgiye sahip olmaması ve Haçlı Seferleri sırasında tanıdığı ile yetinmesidir.

Haçlı Seferleri'nin en önemli nedenlerinden biri hatta çoğu kaynağa göre en önemli nedeni, Kutsal Topraklar'ın Müslümanların elinden geri alınması isteği olduğu, tarih-bilimsel araştırmalara göre genel kabul gören bir görüştür. İşte bu anlayış ile başlatılan bu hareket Ortaçağ Avrupa'sında, Türklere (Türk'e) ilişkin derin bilgiye sahip olunmadığından, “Türk”lere ilişkin yargılar da henüz imge haline dönüşmemiştir. İşte bu bilgi yoksunluğu ve ilk tecrübenin etkisi ile Müslümanlara ilişkin yerleşik yargılar gerektiğinde Türkler için de genel geçer yargılar olarak ortaya çıkıyordu.¹⁵² Bu ise günümüzdeki çoğu “Türk nedir?” tartışmalarının temelini oluşturmaktadır; çünkü Batı'nın o zamanki “Türk Müslüman'dır, Müslüman Türk'tür” algısı, bugünün tartışma konularında geçmişe bir atıf olarak kullanılmakta ve günümüzde de hala bu görüşü savunan insanlar bulunmaktadır.

Batı'nın kendi toplumuna böyle bir İslam ve Türk anlatması sadece tecrübenin bir sonucu değil aynı zamanda o günkü çatışmaların da verdiği bir planlı çabanın da bir ürünüdür. Yine bu konuda Dellal şöyle bir analize gitmektedir: “nefret ve antipati uyandıracak bir İslam imgesi çizmek ve böylece de, Haçlı Seferleri'nin geçerli gerekçesini ortaya koyma çabası içindelerdi. Bu yüzden Haçlı Seferleri sırasındaki Türk imgesi, Hıristiyanlığın yok edilmesi ve Tanrıya ibadet yerlerinin yıkılması gibi oldukça olumsuz özelliklerle bezendi. Öyle ki sadece, dini¹⁵³ ve her şeyi acımasızca yok eden ‘Türk’ler imgesi, Hıristiyan halklarda din elden gidiyor korkusu ile nefret duygularını yaratabildi. Bu yüzden de Müslümanlar yağma eden,

¹⁵¹ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi'nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa'da Türk İmgisine Bir Katkı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s.51.

¹⁵² Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi'nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa'da Türk İmgisine Bir Katkı**, s.51.

¹⁵³ Dinden kasıt Hıristiyanlıktır.

ateşe veren, insan kaçıran ve ibadet yerlerini harabeye çeviren inançsızlar, ahlaksızlar, kanlı ve putperest olarak sunulmuştur¹⁵⁴”. Buradan şu çok rahat çıkarılabilir: Batıdaki Türk algısının ilk argümanı olan Türk Müslüman’dır algısı Haçlı Seferleri ile ilk kez karşılaşılan bir topluluğu edinilen bilgiler ile tanımlama argümanıdır; ancak “Türk barbardır, yakıp yıkar” anlayışı bir düşman yaratma ve yaratılan düşmanı, kendi toplumlarına anlatma ve hatta “ortak düşman” olma özelliği kazandırabilmek için kullanılan bir argüman da olmuştur.

Özetle Haçlı Seferleri, Hıristiyanlıkla Müslümanlık arasında oluşan dinsel bir çatışmanın ürünüydü ve bu nedenle Türk imgesi Haçlı Seferleri boyunca bir “anti-Müslüman” bakış açısının etkisi altında kalmıştır ve böylece ortaçağ boyunca bir “Müslüman-Türk” imgesinden söz edilebilirdi.¹⁵⁵ İşte günümüzde de çoğu tartışmanın konusu olan “Müslüman kimliği ile Türk kimliği arasında nasıl bir bağ var, bunlar bir bütün müdür yoksa kendi şahıslarına münhasır ayrı yapılara mı sahiptir ya da ne iç içe geçmiş ne de tamamen kopuk bir durumun izahı değil aralarında etkileşimden söz edilebilir midir?” gibi soruların cevabı olarak iç içe geçmiştir, diyenlerin ellerindeki en önemli argüman Batı’nın bu tanımlaması olduğu muhakkaktır; çünkü o yüzyıllarda gerçek anlamda Batılıların zihninde Türk derken çağrışım yapan imgeler ile Müslüman derken çağrışım yapan imgeler tamamen aynı olgular idi ve bu onların çalışmalarına da ciddi bir şekilde yansımaktaydı.

Bu çağrışımlarla örülü bir dünya olan Batı’da yetişmiş Protestan din adamı Luther’in¹⁵⁶ Türklerle ilgili olarak şu sözleri önemlilik arz etmektedir: “Türklerin gücü Papa’da olsa, o Türklerin yaptıklarından daha kötüsünü yapar. Her ikisi de, Papa ve Türkler, en ağır günahları utanmazca işleyebilecek denli kördür. Papa’nın, Türk’ten terk farkı eline kılıç alamamış olmasıdır.”¹⁵⁷ Luther’in bu tanımı kötünün ölçütü olarak Türk’ü aldığı ve burada Türk’ten kastettiği olgunun Müslüman olmaları ve onun için savaşan insanlar olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir.

¹⁵⁴ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazımsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgisine Bir Katkı**, s.51-52.

¹⁵⁵ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazımsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgisine Bir Katkı**, s.52.

¹⁵⁶ Martin Luther: 1483-1546 yılları arasında yaşamış, Hıristiyanlığın Protestanlık mezhebinin kurucusudur.

¹⁵⁷ Ömer Solak, “II. Meşrutiyet Dönemi Romanında “Türk” ve Türklük”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21/2009, s.420.

Dönemin Türk kimdir sorusuna cevap verenlerin en önemli argümanı kuşkusuz Haçlı Seferleri idi; ancak Haçlı Seferleri'nin yanında seyyahların günceleri de az da olsa varlığını sürdürmekte idi. Bu bağlamda yine Dellal'ın tercümesi ile Venedik'ten çıkan bir seyyahın anılarında şunları anlattığı görülüyor: “Dönemin en uzun gezilerinden biri Venedikli Marco Polo 1270 yılında gerçekleştirmiştir. Venedik'ten yola çıkarak Çin'e seyahat eden Marco Polo izlenim ve deneyimlerini 1298 ya da 1299 yılında yazdığı “Divisament dou monde” adlı yapıtında dile getirmiştir. Yapıtı daha sonra “II Millione” (Milyoner) olarak tanınmıştır. Osmanlı Beyliği de bu tarihte kurulmuştur. Marco Polo, Ortaçağ “Gezi Güncesi Yazısı”nın en önemli ürünlerinden biri olan yapıtında, sadece bir bölümü Türklere ayırmıştır. Polo, bu bölümde Türkler ile ilgili “Turcomanno” ve “Turcomania” sözlerini kullanır. “Turcomania”da üç kuşak insan yaşadığından, bunlardan birinin Muhammed'e inanan, dağlarda, ovalarda yaşayan ve hayvancılık ile geçinen Türkmenler olduğundan bahseder. Polo'ya göre onlar basit ve çok akıllı olmayan insanlardır, ayrıca çok değerli at ve büyük eşekleri vardır. “Turcomanno”lar, Ermeniler ve Yunanlılar ile birlikte yaşar. Bundan başka bu yapıtta, Semerkant ve Yerkent'in de içinde bulunduğu ve Orta Asya'yı ifade eden “Grande Turchia” (Büyük Türkiye) terimi kullanılır.”¹⁵⁸ Polo'nun bu yazılarından şu rahatlıkla söylenebilir: Türk Müslüman'dır tabiri aslında sadece basit bir söylem değil mevcut olan durumun izahı haline gelmiştir. Aynı zamanda Türk'ün pastoral bir hayat süren bir topluluk olduğu da vurgulanır. “Büyük Türkiye” tabiri ise hala Türklerin “ana yurdu” olan yerlerde yaşayan Türk kavimlerinin olduğu ve bunların o bölgede çoğunluk olmalarından dolayı Polo tarafından da böyle bir tanımlamaya gidildiği söylenebilir.

Türklere yönelik gezi yazılarından başka birinde ise Dellal şu ifadelere yer vermektedir: “İtalyan Dominik Papazı Ricaldo de Monte Croce, Arap ve İslam dünyasına ilişkin düşünme ve izlenimlerine ilişkin düşünce ve izlenimlerini “Confutatio Alcorani” yapıtı, beş mektup ve bir gezi güncesinde özetlemiştir. Ricoldo bu yapıtında temelde Kur'an'ı çürütmek ister ve bu yüzden yapıt birçok önyargının etkisi altında şekillenir. Ancak Almanların Türk imgesi onun bu yapıtından büyük ölçüde etkilenmiştir ve daha sonra Luther tarafından doğrudan

¹⁵⁸ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi'nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa'da Türk İmgisine Bir Katkı**, s.58.

Türklere uyarlanmıştır.”¹⁵⁹ Bu uyarlama yani İslam’a yönelik olumlu veya olumsuz eleştirilerin doğrudan Türk içinde kullanılması Batı için Türk ve İslam’ın ne kadar iç içe geçmiş bir duruma geldiğinin önemli bir göstergesidir.

Hıristiyan Batı açısından iç içe geçmiş bu durumu şimdiki üslubundan daha naif bir şekilde açıklayan kaynaklarda ise Türk, kaba güçle değil; zarif ve ince maneviyatla Hıristiyanları Müslüman yapmak isteyen kavim¹⁶⁰ olarak algılanıyordu. Bu tanımda da Türk, İslam ile iç içe geçmiş bir topluluk ve İslam’ın “ideolojisini” benimsemiş ve onun için savaşan insan topluluğudur.

2.2. OSMANLI DÖNEMİNDE TÜRK ALGISI

Osmanlı döneminde “Türk” algısı diğer konu başlıklarına göre daha az farklılığa sahip ve belli başlı parametreler öne sürülmektedir. İlk bakışta “Türk”ün İslam ile beraber dönüşümünün bir safhası gibi görünse de Osmanlı dönemi, Osmanlı Devleti’nin etki alanı ve dünya tarihindeki yeri bağlamında ayrı bir başlık altında değerlendirilme gereği duyulmuş, dönemin ayrıca bir incelemeye tabi tutulmasına karar verilmiştir.

Osmanlıların Türkleri nasıl gördüğü veya “Türk” dendiği zaman ne anladığına dair çeşitli yorumlar türetilmiş, çeşitli tezler geliştirilmiştir. Türk kavramına karşı Osmanlı dönemindeki farklı yaklaşımların en önemli sebepleri arasında, kişilerin ulaşabildikleri kaynaklar, gezi güncelerindeki tecrübeler, sahip olduğu dünya görüşü gibi durumları sayabiliriz.

Geliştirilen farklı yaklaşımlar arasında iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır:¹⁶¹

1. Osmanlılar, tarihin derinliklerinden ebediyete doğru varlığını ve akışını sürdüren Türk milletinin bir parçasıdır. Osmanlı tarihi Türk ulusunun tarihinde bir aşamadır. Osmanlılar Türk’tür. Kendilerinde Türk milleti bilinci vardır ve bundan gurur duyarlar.

¹⁵⁹ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgisine Bir Katkı**, s.58.

¹⁶⁰ Ömer Solak, “II. Meşrutiyet Dönemi Romanında “Türk” ve Türklük”, s.421.

¹⁶¹ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, **Dünyada Türk İmgesi**, (Editör: Özlem Kumrular), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.13.

2. Osmanlı hanedanı meşruiyet kaygıları ile kendini Orta Asya Türk dünyasına bağlayıp bir Oğuz geçmişi kurgulasa da, Osmanlılar kendilerini Türk görmedikleri gibi Türklerin köylülük ve kabalık atfıyla küçümsemektedirler. Bir Türk milleti bilincine sahip olmadıkları gibi Türk olmayı da kabullenmezler. Dahası Osmanlı coğrafyasındaki Türkçe konuşan insanlarda kendilerini dini aidiyet duygusu içinde “Müslüman” olarak niteler, Türk olarak görmezler. Gerek Türk milleti gerek Türk kimliği bilinci esas olarak Cumhuriyet Dönemi’nde ortaya çıkmıştır. Türk kimliği o zaman seçilmiş ve oluşturulmuş bir kimliktir.

Birinci yaklaşım Osmanlıların kendilerini Türk olarak gördüklerini, Türk dendiği zaman özellikle Osmanlı Devleti’nin kurucu kadrosu olarak algılandığı iddia edilmektedir. Bu tez “Türk” kavramı bağlamında, Osmanlıları da Türk kavramının içine alacak ve böylece Türk sözcüğü tarihsel skala içinde hem gelişerek hem de genişleyerek devamını sağlamış olacaktır.

İkinci yaklaşımda ise Osmanlıların kendilerine Türk demedikleri, Türk dendiği zaman Osmanlı anlaşılamayacağı, Osmanlı Devleti yıllarında bir Türk kimliği bilincinin olmadığını, Türk sözünün köylülük, kabalık anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Bu anlayış daha sonra Osmanlı’nın son dönemlerinde Cumhuriyet ideolojisinin ideoloğunu yapmış kişiler tarafından da eleştirilecektir. Bu eleştiri ileriki bölümlerde de görüleceği gibi “Türk”ün ve Türklüğün Osmanlı Devleti döneminde hiç itibar görmediği ve hatta aşağılandığı yönünde eleştiriler olacaktır.

Bu iki yaklaşım çeşitli kaynaklarda ya birinin ispatı için ya da ikisinin nasıl, hangi durumlarda kimler için kullanıldığını belirtmek ve bu bağlamda analiz yapmak için çok kez kullanılmıştır. Bu çalışmada iki yaklaşımın hangi durumlarda, kimler tarafından, hangi durumlar için kullanıldığını ve bu bağlamda çıkarsamalar yaparak Türk kavramının ne gibi dönüşümler yaşadığını analiz etmeye çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarından yirminci yüzyılın başlarına kadar olan dönemde çok sayıda yazılı eserler bırakılmıştır. Bu süre zarfında bırakılan kaynaklarda “Türk” sözcüğü sürekli olarak ve çok fazla kişi tarafından kullanılmıştır. Bu kullanımın bütün kaynaklarda yeksenak bir biçimde kullanıldığını düşünmemek gerekir. Sözcüğün kullanımındaki farklılıkları görebilmek ve zaman içindeki

dönüşümleri yakalayabilmek için tarihsel bağlamın olabildiğince yeniden oluşturulması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ise tarihi metinleri kullananların edindiği duruş veya takındığı tavır ile doğrudan ilintili olduğu için algıda ve yorumlamada doğal olarak farklılıklara yol açmaktadır.¹⁶² Bu farklılıkları görmezden gelmek yanlış olacağı gibi bu farklılıkların derin bir çelişki yarattığını söylemek de doğru olmayacaktır. Bu bağlamda Türk kavramını kim, niçin ve hangi durumda kullanıldığını görebilmeye çalışmak bu farklılığı doğru biçimde anlaşılması için doğru bir yaklaşım olacaktır.

18. yüzyılda yayınlanan *Tableau General*'in yazıları, D'Ohsson, Araplar tarafından yinelendiği üzere, Türk kelimesinin anlamının Osmanlılar için Horasan ve Türkistan'ın çöllerinde yaşayan aylak ve durgun insanlar olduğunu iddia eder.¹⁶³ Bu Türk tanımı bir ırksal yaklaşımdan ziyade bir küçümseme ve Türk sözcüğünü bu bağlamda sıfatsal bir nitelikte kullanmaktır.

Bu anlamlandırma hiç de Batı'nın tasvir ettiği gibi "Müslüman Türk'tür", "Türk'te Müslüman'dır" paradigmasına benzememektedir. Bunun en önemli nedeni insanların ve toplumların yaşadığı tecrübelerdir. Batı o dönemde Türk'ü ilk olarak İslam'ın kılıcı ve savunucusu olarak gördüğü için o şekilde bir tanımlamaya gitmiştir; ancak doğal olarak Doğu'da tam olarak böyle bir algı yoktur veya insanların çoğunun zihninde böyle bir algı bölgesel nedenlerden dolayı oturmamıştır; çünkü farklı ırklardan insanların Müslüman olduğunu gören farklı ırklar bunu bir ırka hasretmiyorlardı. Özellikle İslam'ın ırka (kavmiyetçiliğe) bakışını bilen insanlar bu konu hakkında genelde bu konuya mesafeli yaklaşmışlardır. Genelde diyoruz çünkü ilerleyen bölümlerde de görülecektir ki, bazı kaynaklarda sadece bu tanımlama geçerli değildir; ancak genelde böyle olduğunu yinelemek ve unutmamak gerekir.

İmparatorluğun tebaası hiçbir ayrıma maruz bırakılmadan ve organik toplum anlayışı ile "Osmanlı" olarak anılır ve "Türk" olarak adlandırılmayı aşağılama ve hakaret kabul eder ve böylece, Avrupalıların kendilerine neden ısrarla "Türk" diye adlandırdıklarını güya anlamazlardı.¹⁶⁴ Osmanlı devletinin çok fazla ve/veya çok

¹⁶² Hakan Erdem, "Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları", s.14.

¹⁶³ Hüsamet'in İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.80.

¹⁶⁴ Hüsamet'in İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.80.

farklı etnik kimlikten meydana gelmesi ve dine dayalı bir toplum yapısı olarak teşekkül etmesi bu durum için geçerli bir nedendir; çünkü “ümme” ya da “İslam milleti” anlayışına sahip bir toplumda herhangi bir etnik kimliğin ön plana çıkarılmaması ya da bu kimliklerden olan insanların İslam dışı bir kimlikle anılması veya kendisini tanımlaması beklenemezdi.

“Türk” olarak anılmanın bir aşağılama olarak kabul edilmesi ise merkezde yaşayan insanların “Türk”den anladıkları pastoral yaşam içinde olan insanlar bütünü olduğundandır. Osmanlı ideolojisinde, Türk ve Türkmen olmak eş anlamlı kullanılmaya başlanmış ve bir şekilde “öteki”ler anlamı da içinde ihtiva etmiştir;¹⁶⁵ çünkü “Türk”, sadece Müslüman veya Osmanlı Devleti’nde yaşayan insan demek değildi. “Türk” olup Müslüman olmayan veya Osmanlı Devleti’nde yaşamayan insanlar da vardı ve bu insanlar da bir nevi “öteki” durumunda idiler.

Lewis Osmanlı döneminde Türk algısına değinirken şöyle bir analiz yapmaktadır: “Anadolu’da yaşayan halk kendisine daha önceleri Türk demiş ve konuştukları dil Türkçe olarak isimlendirilmişti ama imparatorluk zamanındaki Osmanlı toplumunda etnik bir tabir olan “Türk” pek az kullanılmıştır. Başlangıçta bu sözcük Türkmen göçerler için genelde dışlayıcı, küçümseyici bir anlamda, zamanla da Türkçe konuşan cahil ve görgüsüz Anadolu köylüsü anlamında kullanıldı. Bu ifadenin bir Osmanlı beyefendisi için kullanılması ciddi bir hakaret anlamına gelirdi.”¹⁶⁶ Türkler Müslüman olduktan sonra Haçlı Seferleri ile Hıristiyan Batı gözünde çok nadir de olsa bugün hala devam eden o Müslüman-Türk tabiri Osmanlı döneminde bir tanımlama olarak kullanılmamıştır. Müslüman-Türk tabiri “Türk”, kavramına dini ve siyasi bir anlam kazandırıyor; çünkü Batıdaki bu algı dâhilinde Türk bir dinin en önemli savunucusu ve hatta kendisi olarak, fütihat felsefesi ile de siyasi olarak bir idealin savunucusu oluyordu. Bu bağlamda Türk kavramı da bu unsurları içinde barındıran önemli bir düşman idi; ancak Osmanlı döneminde Türk kavramına ve Türklere böyle katı ve genel geçer bir anlam yüklememiş ve etnik unsur anlamda Türklerin yaşam tarzı hafife alınmış ve “Türk” sözcüğü bir küçümseme iması olarak kullanılmıştır.

¹⁶⁵ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.80.

¹⁶⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.4

19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti içinde yaşayan Türkler kendilerini öncelikle Müslüman olarak gördüler. Farklı seviyelerde olsa da, İslamiyet'e, Osmanlı hanedanına ve devletine sadık kalmışlardı ve kişinin konuştuğu dil, üzerinde yaşadığı toprak ve bağlı olduğuna inandığı soy şahsi duygusal ya da toplumsal bir önem taşıyabilirdi; ama hiçbir siyasi geçerliliği yoktu.¹⁶⁷ Batı'nın aynı dönemde algıladığı "Türk" kavramından belki de en belirgin farklılık noktası ise burası idi; çünkü zaten Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türkler büyük bir çoğunlukla Müslüman'dı. "Türk", Osmanlılar için siyasi bir düşüncenin sembolü değildi.

Siyasi anlamda Osmanlı Devleti'nde "Türk"ün bir karşılığının olmaması aynı dönemde Hıristiyan Batı dünyası ile Osmanlı hâkimiyetindeki Doğu arasındaki en belirgin farklılıktı. Bu nedenlerle Türkler kendilerini İslamiyet'le öylesine ayrılmaz biçimde yekvücut görmüşlerdi ki, Türk, dinin dipdiri hayatını sürdürmesine ve teoride olmasa da uygulamada Türk devletinin varlığına karşın, Türk milleti kavramının üstü örtülü kalmıştı.¹⁶⁸ Kendilerine Türk denenlerin aidiyet olarak kendilerini en belirgin şekilde İslam'a hasretmeleri ve ırksal/etniksel veya "Türk"ün esas alındığı üst kimlik olma bağlamında bir tanımlama içine girmemeleri onların Osmanlı Devleti'nde siyasi anlamda bir anlam yüklenmemesinin en önemli nedenleri arasındadır.

Çağdaş tarihçiler tarafından Osmanlı İmparatorluğu bir Türk devleti olarak kabul edilir. Bu kabulün en önemli nedenleri Cumhuriyet sonrasında, "Türkler tarih boyunca kadim bir millet olmuş, her zaman bir devletleri olmuş ve yönetimde sürekli Türkler bulunmuştur," anlayışının bir neticesidir. Osmanlılar ise kendi devirlerinde, kendilerini Türk olarak görmezlerdi. Hatta yerleşik köylülerden (reaya) özellikle ayrılmış olan pastoral göçebe ve yarı göçebeler için kullanılan "Türk" veya "Türkmen" adlarıyla karşılaşılabılır; Osmanlı'nın etnik kökenini ifade etmek üzere kullanılan "Türk" adı, Batı'nın oryantalist edebiyatında sıkça kullanım alanı bulmuş ve Anadolu'nun ve Trakya'nın Türkçe konuşan sakinlerini ifade edegelmiştir.¹⁶⁹ Oryantalist edebiyatta bu şekilde olduğu kesindir; ancak Osmanlı döneminde

¹⁶⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.4

¹⁶⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.4

¹⁶⁹ Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.69.

oryantalist ekolün çıkış yeri olan Hıristiyan Batı’da Türk kavramının, Müslümanlıkla eş değerde kullanıldığını da unutmamak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde var olan Türk algısı için İnaç’ın analizi şu şekildedir: “Yönetimde olan Osmanlı hanedanının soyluluğunu ispatı gösterme eğiliminde olan, ilk Osmanlı tarih belgelerinde, Osmanlılar soylu Oğuz boyu, Kayılarla bağlantılandırılmıştır. Türk adı bu tarih belgelerinde bulunur ve Türk ismi, diğer etnik bileşenler yanında hem Osmanlı hem de düşmanlarının ordusuna katılmış topluluk olarak bilinir. Türk adı, ünlü bir Osmanlı tarihçisi olan Aşıkpaşazade’nin Tarih-i al-i Osman’ında da oldukça sık kullanılmıştır. Bununla beraber, bu tarihçenin dikkatlice analiz edilmesiyle, Türklerin nitelemesinin çoğunlukla yabancılar ve gayrimüslimler tarafından yapıldığı açıkça görülebilir. Zamanla, Osmanlıların Türkmenler ile olan politik ve duygusal bağlantıları kopmuş ve birçok tarihte “Türk” ve “Türkmen” okuma yazma bilmeyen, cahil, kaba, göçebe ve adi insanla eş anlamlı tutulmuştur”¹⁷⁰ Bu duygusal bağın kopuşu -ki nedeni olarak ileriki paragraflarda Ziya Gökalp bu durumu “şehrî” sınıfına bağlayacaktır- Türk algısı bağlamında önce Türklerin tamamı Müslüman’dır algısının değişmesine neden olmuştur. Daha sonra Türkler artık bir etnik gurubu temsil etmektedir ve içlerinde Müslüman olanlarda vardır, başka dine mensup olanlarda anlayışına evrilmiştir. Osmanlıların modernleşme öncesine kadar Türk kavramına nasıl baktıkları konusu ele alındığında, genelde olumsuz bir yaklaşım var olduğu sayılır. “Etrâk-i bî-idrâk” (idraksiz, algılaması kıt Türk) kavramı ve edebi ürünlerde, bazı tarihi vb. eserlerde Türklere ve Türk’e dair söylenen olumsuz ifadeler bu düşünceyi pekiştirir.

Bu konuda özellikle edebi eserler bağlamında gerek Fars edebiyatı ile olan ilişkilerin iyi analiz edilmemesi, gerekse Arap seyyahlarının ve coğrafyacılarının tanımlamalarının Osmanlı-Türk yazarları tarafından pek de değiştirilmeden tercüme edildiğine dikkat edilmemesi hususu, üzerinde durulmayı hak etmektedir. Dolayısıyla Türk kavramının hangi tür eserlerde yer aldığına, bu ve benzeri tanımlamaları kullanan şair, yazar ve düşünce adamlarının etnik, mesleki, sosyal ve

¹⁷⁰ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.79.

siyasi kimliklerine de bakmak gerekmektedir;¹⁷¹ çünkü bu kişilerin yaptığı yorumlar kişisel yorumlar veya ilmi olmayan çıkarsamalar mı yoksa ciddi bir ilme dayanan, kaynakları belli ve önyargıdan uzak çalışmalar mıdır, meselesi bu bağlamda önemlilik arz etmektedir.

Anadolu'daki Türk tarihinin ilk büyük dini-sosyal isyanının manevi önderi Baba İlyas'ın torunlarından Derviş Ahmed Aşıkî (Aşıkpaşazade), Türk kavramını Osmanlılar için çeşitli bağlamlarda kullanır. Aşıkpaşazade, Osmanoğullarını Oğuz Han oğlu Gök Alp'e bağlar. Acem padişahlarının “Yafes neslinden göçer Türki kendülere sened edin”diklerini, bir müddet sonra da elli bin kadar göçer Türkmen ve Tatar evini Süleyman Şah Gazi önderliğinde Rum'a gazaya yönelttiklerini¹⁷² yazar.

Ertuğrul'un babası Süleyman Şah'ın Caber kalesi altındaki mezarına “Mezâr-ı Türk” dendiği, Döğer'den bir tâifenin orada yurt tuttıkları, Caber kalesine Aşıkpaşazade zamanında onların hâkim olduğu, o göçer evlilerin bir kısmının ayrılarak Berriyye'ye gittiği, “şimdi anlara Şam Türkman'ı” dendiği, kiminin de Rûm'a (Anadolu'ya) geldiği, bunların kiminin Türkmen kiminin Tatar olduğu, Aşıkpaşazade zamanında Rûm'da olan Tatar ve Türkmen'in o taifeden geldiği anlatılır. Böylece, Aşıkpaşazade Osmanlıların atalarına Türk denildiğini, bunların göçer evli olduklarını ve içlerinde Türkmen ve Tatarların bulunduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁷³ Aşıkpaşazade'nin bu yaklaşımı ve açıklamaları yukarıda bahsettiğimiz iki yaklaşımdan birincisinin geçerli olduğunu düşünenlerin önemli bir argümanıdır. Bu bağlamda Osmanlı Türk kökenlidir. Kendi döneminde de önemli insanlar bununla ilgili çalışmalar yapmıştır ki bu da Osmanlıların da kendilerine Türk dediklerine ya da kendilerine Türk denmesinden çekince duymadıklarının bir göstergesi olarak algılanmakta veya bu düşünce için delil olarak kullanılmaktadır.

Osmanlı devlet adamlarından Şeyhülislam İbn Kemal'in (Kemalpaşazâde'nin) Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde Türk ve Türkmen kelimeleri aşağı yukarı Aşıkpaşazade ve Neşrî gibi bu konu üzerine çalışma yapmış insanlarınkiyle aynı olmakla beraber genellikle nötr bir anlatımla ama bazen açık

¹⁷¹ Mehmet Öz, “Bazı 15-16. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Türk ve Türkmen Kavramları”, **Türk Kimliği**, (Editör: Çağatay Özdemir), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 316-317.

¹⁷² Mehmet Öz, “Bazı 15-16. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Türk ve Türkmen Kavramları”, s.318.

¹⁷³ Mehmet Öz, “Bazı 15-16. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Türk ve Türkmen Kavramları”, s.318.

veya zımnî takdirkâr ifadelerle de kullanılmaya devam etmiştir¹⁷⁴. Bu da Türk kavramının çeşitli anlamlarda Osmanlı toplumunda aydın ve devlet adamı durumundaki insanlar tarafından çok kullanıldığında bir göstergesidir.

İbn Kemal, eserlerinde zaman zaman gelmiş geçmiş hükümdarlardan Türk hakanları (Havâkîn-i Türk) tabirini de kullanır. Mesela, Sultan II. Bayezid'in Boğdan zaferi üzerine gönderilen pişkeşler¹⁷⁵ bağlamında Turan (Türkistan) hükümdarı Ebu Said'in hediyesi şöyle tarif edilir: “Biri dahi Sultan-ı Tûrân Ebû Sa'id Hânun ki, ...hiyam-ı gerdun kıyamından bir hayme-i garib ü dil-ferib (öylesine gönül çelen bir çadır) geürdi ki, nâziri (benzeri) selâtin-i Arap ü Acemin hevâkin-i Türk ü Deylemün eline girmiş degüldi.¹⁷⁶ Bu bağlamda Sultan II. Bayezid'a Türk'ü temsil etme ve dolaylı yoldan ona övgüler sunulmaktadır. Bu da Osmanlı padişahına dahi Türk dendiğine dair önemli bir kanıttır.

15. yüzyıl kaynaklarından Neşrî'de de Türk sözcüğü çeşitli bağlamlarda yoğun olarak kullanılır. Tarihinin giriş cümleleri “tevarih-i muhtarda eydür: etraki vardır, esnaf-ı kesiredir” olan Neşrî, Osmanlıların siyasi meşruiyetini Orta Asya Türk geleneklerine giderek kurmaya çalışır ve ona göre “Saltanat-ı Türk Han” diye adlandırılan bir Türk imparatorluğu kavramı vardır.¹⁷⁷ Doğu kaynakları bağlamında Osmanlıların Türk olduğu üzerine yazılmış önemli eserlerden olan bu çalışmada özellikle Osmanlıların kökenine yönelik bir Türk atfı vardır.

İlginç olan, Neşrî'nin Orta Asya siyasi meşruiyetini benimserken veya Osmanlıların Orta Asya Türk dünyası ile ilgisini kurarken İslam ve İslam öncesi dönem arasında bir ayırım yapmaksızın “Türk” sözünü kullanması, Türklerin çeşitli inançlarından, rahatlıkla söz edebilmesidir. Neşrî'nin “Bazıları dahi vardır ki, hiç din nedir bilmezler” diye nitelediği veya Yahudileri taklit eden, taşta, ağaca, öküze, ateşe tapan Türkler vardır. Krallarına “hakan” denir ve ipekler giyip, altın taçlar takarlar; “bu taife begayet bahadır olurlar.”¹⁷⁸ Neşrî'nin Türk bağlamında tarih algısı İslam'la özdeşleşmiş bir Türk olmadığı için İslam öncesi dönemlerdeki Türk'ün özelliklerinde

¹⁷⁴ Mehmet Öz, “Bazı 15-16. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Türk ve Türkmen Kavramları”, s.328.

¹⁷⁵ Pişkeş: Farsça'da "hediye, armağan ya da hibe" anlamına gelen sözcük Türk siyasi lügatinde "astın bağlı bulunduğu kişiye saygı ve bağlılık işareti olarak sunduğu hediye" anlamında kullanılmıştır.

¹⁷⁶ Mehmet Öz, “Bazı 15-16. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Türk ve Türkmen Kavramları”, s.330.

¹⁷⁷ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.18

¹⁷⁸ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.18

İslam ile beraber Türk'te bir değişme olmadığı yönündedir. Özellikle İslam döneminden de bahsederken Türkler içinden başka dinlere tapanlar vardır ifadesi İslam-Türk birleşmiş algısından uzak olduğunu göstermektedir ki Doğu kaynaklarının çoğunda da bu şekilde pek çok kaynağa rastlamak mümkündür.

Neşrî, Müslüman olmayanlara da Türk der, Müslüman olduğunu bildiğimiz guruplara da. Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud b. Kılıç Arslan'dan bahsederken “ve bunu eyyam-ı devletinde Türk, İstanbul karşısında Üsküdar'a gelip melik-i Kostantiniyye'den dahi cizye ve haraç aldılar demektedir.¹⁷⁹ Neşrî'nin Türk algısında, Müslim-gayrimüslim ayrımının olmadığını Müslüman olanlar da gayrimüslim olanlar da vardır, demiştik; ancak Neşrî'de Müslüman Türklere karşı çeşitli Osmanlı kaynaklarında gördüğümüz pastoral tanımlamaya pek rastlanmaz. Aksine İslam için savaşan Türklere de övgüler vardır. Neşrî İslam ile özdeşleşmiş bir “Türk”ü yüceltirken Müslüman olmayan Türkler hakkında da hafife alma, küçümseme biçiminde yaklaşımları da görmek mümkündür.

Neşrî'de zaman içinde devamlılık gösteren, dini, coğrafi ve siyasi aidiyet sınırlarını aşan bir “Türk” kimliği kurgulaması vardır. Osmanlıların çağdaşları olan Aydınogulları veya Karamanoğulları'ndan bahsederken de Türk nitelemesi kullanılır. Türkistan'ın eski tarihinden bahsederken de.¹⁸⁰ Neşrî'nin Türk yaklaşımı, bu taifenin bu bağlamda kandaş insanlar olduğu, içlerinde çeşitli devletlerde yaşayanların bulunduğu ve farklı dinlere mensup olan insanlar olduğu bir ırksal topluluğun adıdır. Dini aidiyetleri Türk olmaları önünde bir engel oluşturmadığına inanmaktadır. En azından yazılarında Türk kavramını kimler için kullandığı bağlamında bu şekilde bir algı ortaya çıkmaktadır.

Erken Osmanlı kaynaklarında “Türk” sözcüğünün bol miktarda kullanıldığını; Osmanlıların kendilerini “Türk” olarak adlandırmakta bir çekincelerinin olmadığını; Türklük aidiyetinin bazı yazarlarda dini aidiyeti aşkın bir şekilde ortaya çıktığını; bazılarında “Türk”ün “Müslüman ve/veya Sünni” ile eş anlamlı kullanıldığını, Osmanlı hanedanının üyelerinin, sultanların, şehzadelerin Türklük ile ilişkilendirildiğini; Türklere bahadır, savaşçı, kimseye muti olmayan, sert

¹⁷⁹ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.18

¹⁸⁰ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.19.

karakter özellikleri yüklendiğini; bazılarında ise anlayışsızlıkla, kabalıkla, basit ve bön olmakla vasıflandırıldıklarını görmekteyiz.¹⁸¹ Bundan önceki bölümlerde bahsedildiği ve bundan sonra da bahsedileceği gibi bu durumun en önemli nedeni kişilerin “Türk”ten ne anladıkları, ne tür kaynaklara erişebildikleri ve ne gibi tecrübeler yaşadıkları ile ilgilidir.

Osmanlı döneminde Türk kavramı ile ilgili Lewis’in şu ayrıntılı analizinde ise olaya hangi açıdan yaklaştığını göstermektedir: “Osmanlı Türkleri kendilerini İslam’la özdeşleştirerek, muhtemelen başka bir Müslüman halktan çok daha büyük ölçüde kimliklerini İslamiyet’le yoğurmuşlardı. Türkiye’de Türk kelimesi hiç kullanılmazken, Avrupa’da bu kelime Müslümanlıkla eş anlamlı hale gelmişti ve Müslümanlığı seçmiş bir Batılı için –ister Fas’ta ister Isfahan’da olsun- “Türk oldu” ifadesi kullanılması adettendi.”¹⁸² Lewis’in düşüncesinde İslam ile beraber Türk kavramının tamamen bütün özelliğini kaybettiği ve bu yüzden İslam ile beraber ve Osmanlı devleti süresince hak ettiği itibarı göremediğidir. Hatta Batılılar için Müslüman olmak Türk olmakla eş değer iken Doğu’da bunun esamesi bile okunmuyordu.

Lewis analizinin devamında: “Türk sözcüğü aslında kullanılıyordu. Fakat sadece Anadolu köylüleri veya göçebeleri için kullanılıyordu. 1630’da Koçu Bey Yeniçeri birliklerinin, ocak dışında kanunsuz olarak girenler tarafından istila edildiğinden şikâyet ederken “Türkler, Çingeneler, Tatarlar, Lazlar, katırcılar, deveçiler, hamallar, eşkıya ve yankesiciler” den bahseder¹⁸³”. Yani Türkler diğer etnik guruplardan hiçbir farkı yoktur ve herhangi bir olumsuz bir durum içinde rahatlıkla kullanılırdı.

1803’de Paris’e giden Halet Efendi bile kendisine “Türk Büyükelçisi” dendiğini öğrendiğinde büyük bir şok yaşamış ve düşmanca bir hamleyi başarıyla savuşturduğunda kendisini tebrik ederken, bu kez karşısındakilerin onu artık istedikleri “Türk Büyükelçisi” başka deyişle, cahil köylü, olarak göremeyeceklerini vurgulamıştı¹⁸⁴. Bu örnek Doğu-Batı “Türk” algısının farklılığı bağlamında en

¹⁸¹ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.25.

¹⁸² Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.20

¹⁸³ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.450.

¹⁸⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.450-451.

belirgin örneklerindedir; çünkü Halet Efendi'nin geldiği coğrafyada Türk algısı onun pek de övünerek bir “kimlik” olarak taşıyabileceği bir şey değildir.

1897 yılına gelindiğinde Türkiye’de uzun yıllar bulunmuş olan tecrübeli bir İngiliz seyyah hala şunları söyleyebiliyordu: “Hâlihazırda Türk ismi çok nadiren kullanılmaktadır. Kelimenin iki farklı biçimde kullanıldığını duydum. Birincisi bir ırkı ayırt etmek için ve ikinci olarak bir aşağılama olarak.”¹⁸⁵ Bu çalışmanın ilk başlarında “Türk” kavramının tarihi kökenini ve anlamları üzerine analizler yapılırken Türk sözcüğünün toplumlar arasında bir sıfat mı yoksa ırksal bir ayırım için mi kullanıldığı meselesi tartışılmıştı. Bu İngiliz seyyah da bu olaya Osmanlı dönemi bağlamında bir açıklama getirmiş oldu; çünkü diğer kaynaklarda da rastlanıldığı gibi Türk sözcüğü salt bir ırkın tanımı ya da sadece bir sıfat olarak kalmamış, kaynaklarda ikisinin de kullanıldığı görülmektedir.

İmparatorlukta Müslüman bir millet vardı ama Türk veya Arap veya Kürt milletleri yoktu.¹⁸⁶ Bu yaklaşım din bazlı bir toplum yapısına sahip Osmanlı Devleti’nde pek de yadırganacak bir yaklaşım değildir. “Ümmet bilinci” ile meydana gelmiş bir toplumda milletin “İslam milleti” olması normaldi; çünkü Osmanlı Devleti’nde siyasal anlamda İslam hariç hiçbir etkenin bir ideali yoktu. Yani genel durumun panoramasını değerlendirmek amacıyla, herhangi bir ırkın veya İslam dışı bir kavramın ülküsü yoktu. Müslüman olanlar o ülkünün içinde birer unsur, olmayanlar ise bir nevi bu bağlamda “öteki” idi, aynı etnik guruba mensup farklı dine mensup olanlar da.

Bu algılamalara rağmen yinede Osmanlı kaynaklarında bu genellemelerin aksine kaynaklar da yok değildir. 15. yüzyıl müelliflerinden Ebu’l hayr-ı Rûmî’nin Cem Sultan’ın isteği üzerine derlediği ve Sarı Saltuk menkıbelerini konu edinen Saltuk-name’de, başka anlamların yanı sıra Türk sözcüğünün Müslüman sözcüğü ile karşılıklı değiştirilebilir tarzda kullanıldığını görürüz. Bir seferinde kendi tekfurlarını gayretsizlikle suçlayan Rumlar/Bizanslılar şöyle der: Meğer sen Türk oldun, uğurlayın din tutasın, Türklere dönmezsin, tınmazsın; Mesih dinine say

¹⁸⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.451.

¹⁸⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.454.

eylemezsin.¹⁸⁷ Burada Türk kavramı ile İslam'ın bir algılandığını görüyoruz ancak yine alıntının yapıldığı mesele gereği kaynak ne kadar Osmanlı dönemi Doğu kaynağı olsa da olay Hıristiyanların bakış açısını gösterdiği de bir gerçektir. Ancak burada Batı'nın Müslüman-Türk algısı ve Müslümanlık ile Türk kavramının eş değerliliğinden Doğuda bulunan insanların da haberdar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Tarih anlatmak gibi bir kaygısı olmayan, gazi çevrelerinde anlatıla gelen popüler hikayeleri gaza ideolojisi ile yeniden işleyen bir eser olan Saltuk-name'de Osmanlıların kendilerine Türk demeyip “gazi” veya “Müslüman” demeleri şöyle dursun, gazi ve Müslümanlara “Türk” dendiğini, “Türk” sözcüğünün genelde ve hele karşıda “kafirler” varsa hemen her zaman “gazi” ve Müslüman” anlamında kullanıldığı söylenebilir.¹⁸⁸ Saltuk-name'de işlenen bu mantık en önemli vurgulardan birisidir. Burada Batı algısından değil gaza ideolojisi bağlamında Doğu'da Müslümanlar arasında da bu anlayışa yatkın insanların olduğunu da göstermektedir.

Osmanlılar arasında Türk sözcüğünden bunlar anlaşılırken aynı dönemlerde Batı'daki duruma da bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda Silvio Marchetti¹⁸⁹: “Osmanlı imparatorluğu olarak Akdeniz'e gelen Türkler, Akdeniz'in Müslüman güney ve doğu kıyılarının hâkimi oldular; öyle ki, Batı'da Osmanlı İmparatorluğu'nun uçsuz bucaksız topraklarında yaşayan tüm halklar Türklerle özdeşleştirildi”¹⁹⁰ demektedir. Bu analizde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Türk devleti olduğu ve başka etnik guruptan olan Müslümanların olduğu yerlere de hâkim olduğu vurgulanmaktadır. Bu hâkim olma, Osmanlı'da yaşayan başka etnik guruptaki insanların da Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunmaları nedeni ile Türk olarak adlandırılmalarına neden olduğu ileri sürülmektedir; ancak bu yorumun bugünden geçmişe bakarak ya da Batı algısı içinde yapılmış bir tanımlama olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

¹⁸⁷ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.21-22.

¹⁸⁸ Hakan Erdem, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, s.23.

¹⁸⁹ Prof. Dr., İtalyan Kültür Merkezi Genel Direktörü.

¹⁹⁰ Silvio Marchetti, “Avrupalıların Gözünde Türkler: Mitos ve Yanlış Anlaşılma”, **Dünyada Türk İmgesi**, (Editör: Özlem Kumrular), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.9.

1450'lerde bulunan "basın tekniğinin" gelişmesi sayesinde Batı'da Türkleri konu edinen kısa yazınsal türler çoğalmış ve halkın birçok kesimine ulaşabilen "Türkler'e ilişkin yazın" (Türkenpublizistik) ortaya çıkmıştır. Bu yazın, Türkler'i hem tanıtır hem de onlara karşı ilgiyi artırır ve artık "Müslüman-Türk" imgesinin yerini yavaş yavaş "Düşman-Türk" imgesine bırakmaya başladığı görülür.¹⁹¹ Müslüman-Türk algısı ile Düşman-Türk algısı arasında aslında pek fazla bir fark bulunmamaktadır; çünkü Batı için Müslümanlar kendileri için büyük bir tehdit unsuru ve "düşman"dı. "Düşman-Türk" algısı da Batı'nın Türkleri sadece Müslüman olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. "Müslüman-Türk" yerine "Düşman-Türk" kavramının kullanılması ise Türk ile İslam'ın Batıda özdeş algılanmasındandı.

Batı'da Türk imgesi açısından vurgulanması gereken bir noktada, Bayezid için oldukça sık "thürckischer chönig" (Türk Kralı) ve onun ülkesi içinde "Thürkey" (Türkiye) sözcüklerinin de kullanılmasıdır; hatta Anadolu yakası için "di grossen Türckey" (büyük Türkiye) denirdi.¹⁹² Batılıların Osmanlı'yı Müslüman olmalarından dolayı ve zihinlerindeki Müslüman algısının Türk ile eş değerde görmelerinden dolayı da bu tür tanımlamalara gidildiği rahatlıkla söyleyebilir.

Yine Dellal'ın çeviri ve analizi ile aktardığı bir gezi güncesinde Osmanlı döneminde, Osmanlı Devleti'nde yaşamış bir kişinin gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır: "Macaristanlı Georg adıyla tanınan Alman kökenli Transilvanyalı yazar 1438 yılında II. Murad'ın ordusu Transilvanya'yla (Türk: "Erdel" / Alman: "Siebenbürgen") girdiğinde, Mühbach (bugün Romanya Sebeş) kentinin alınışı sırasında 15-16 yaşlarında tutsak alınmış ve bunun üzerine 20 yılını Türk tutsaklığında geçirmiştir."¹⁹³ Batılı, Batı'nın Hıristiyan merkezli ve yine Batı'nın Müslüman-Türk algısı içinde yetişmiş birinin Doğu'yu kendi kavramları ile tanınması ve Doğu'nun algısını kendi yorumuyla aktarması, Türk'ün Batı algısındaki yeri bağlamında Doğu-Batı karşılaştırılması için önemli bir kaynak olabilir.

¹⁹¹ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi'nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa'da Türk İmgesine Bir Katkı**, s.55.

¹⁹² Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi'nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa'da Türk İmgesine Bir Katkı**, s.63.

¹⁹³ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi'nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa'da Türk İmgesine Bir Katkı**, s.66.

Macaristanlı Georg “Türken-Tractatus” (Türklerle İlişkin Deneme) adı altında da ün yapmış bir gezi güncesi, yazarın tutsaklık yaşamından dönüşünden sonra 1480 veya 1481 yılında kaleme almış ve 16. yüzyılın sonuna kadar sayısız nüshaları çıkmıştır. “Turken-Tractatus’un son baskısı “Mohametische Genealagia” başlığı altında 1596 da Berlin’de çıkmıştır.¹⁹⁴ Birinci bölümde Türkler’in Doğu’yu (Orient) nasıl işgal edip yerleştiklerini anlatmaktadır ve burada verilen imgelerden biri Türklerin Müslüman oluşudur.¹⁹⁵ Osmanlı Devleti içinde yaşayan Türklerin büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğunu daha öncede vurgulamıştık. Bu da “Türk” tanımlarken en önemli unsurlardan birinin Müslüman olması durumunun bir vurgusu niteliğindedir.

Macaristanlı Georg, gezi güncesinin ikinci ve üçüncü bölümünde Hıristiyanları eleştirir ve Türkler’in dinlerinin yayılmasında Hıristiyanları suçlar. Türkler tarafına birçok Hıristiyan’ın gönüllü olarak geçtiğini, bu nedenle birçok Yunan kale ve kentinin Türk egemenliği altına girdiği, hatta gönüllü teslim oldukları için hiç zarar görmediklerini yazar. Hıristiyanların Türk egemenliği altına girmede diğer Hıristiyanlara yardım ettiklerini belirtir.¹⁹⁶ Burada, Batı’ya giden Müslümanların yine Türk olarak kabul edildiklerini ve ele geçirilen yerlerin Türk egemenliği altına girdiği gibi bir tanımlama yapılabilir. Aynı zamanda bu analiz bağlamında Müslüman-Osmanlı içinde Türk tabirinin kullanıldığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine yaklaşıldığında Osmanlı Devleti içindeki bazı yazarlar Türklük kavramı üzerine yoğunlaşmışlar ve bu bağlamda yeni tezler ve yaklaşımlar ortaya atmışlardır. Bu yaklaşımların büyük çoğunluğunu Cumhuriyet Dönemi’nde Türk’ün anlamsal dönüşümü incelenirken, Cumhuriyet Dönemi’nde Türk’ün dönüşümündeki alt yapısı bağlamında daha detaylı olarak ele alınacaktır; ancak yine de burada da değinilmesi gereken birkaç husus bulunmaktadır.

¹⁹⁴ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgesine Bir Katkı**, s.67.

¹⁹⁵ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgesine Bir Katkı**, s.69.

¹⁹⁶ Nevide Akpınar Dellal, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgesine Bir Katkı**, s.70.

Gökalp Osmanlı Devleti'nde Türk'ün anlamının olumsuz anlamda neden bu kadar fazla kullandığıyla ilgili şu analizi önemlilik arz etmektedir: “Vaktiyle, çeşitli kavimlerden memurlar “ilkbal kâbe'si” sayıp yöneldikleri Bizans'ta kozmopolit bir sınıf oluşmuştu. Bunlar kendilerine bir sınıf aramışlar ve sonunda şehri (şehirli) sözünde karar kılmışlardı.”¹⁹⁷ Sürurî¹⁹⁸'nin Reni Ahmedî'ye söylediği: “Ben ve sen, her ikimizde şehirli değiliz. Zira ben Türk'üm ve sen de Kürt'sün.” Mısrarlarından anlaşıldığı gibi “şehirli” ne Türk'tür, ne Kürt, ne Arap, ne Arnavut'tu; yani bütün milliyetlere düşman bir topluluktur... Bu topluluk Arap'ı beğenmez, Kürt'ü hafife alır, Laz'la eğlenir, Türk'e de hakaret ederdi.¹⁹⁹ Gökalp'ın bu çıkarsaması, Osmanlı döneminde ve Osmanlılar tarafından nasıl bir Türk algısı olduğunu bilen biri tarafından yapılmış bir çıkarsamadır. Gökalp burada, yukarıda çeşitli kaynaklardan alıntılar ile belirtilen küçümseyici hatta aşağılayıcı Türk algısının kendi paradigması ile açıklamasını yapmaktadır. Burada şehri diye ifade ettiği elit bir grubun taşrada yaşayan etnik grupları nasıl küçümsediğini ve tarih içinde meydana gelen bu Türk algısının nedenini kendi analizleri ile ortaya koymaktadır.

Ahmet Vefik Paşa'nın Müntehebât-ı Durûb-ı Emsal (atasözlerinden seçmeler)'de özellikle şehri'lerin söylediği sözlere yer verilir. Bunlardan Türklerle ilgili olanlardan bir kaç şunlardır: “Türk, atına binince bey oldum sanır. Türk danişmend²⁰⁰ olur, adam olmaz. Türk ne bilir bayramı, lâk lâk içer ayranı²⁰¹” Buradaki atasözlerine bile konu olmuş ithamlar bu düşünürlere göre şehri veya şehirli olan azınlık bir elitin düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu ithamlar Gökalp, Ahmet Vefik gibi düşünenler için bir grup elitin yaftalamalarından başka bir şey değildir.

Türk sözcüğü, seçkin Osmanlı grupları kadar, bazen İstanbul halkı arasında bile hakaret olarak kullanılırdı. Dönemin ünlü oyunu Hacivat-Karagöz'de de en sevimsiz tip olan Baba Himmet'e “Türk” denirdi²⁰². Bu da aynı şekilde merkez-çevre

¹⁹⁷ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Gençlik Kitabevi Yayınları, Konya, 2010, s.146.

¹⁹⁸ 18.yüzyıl divan şairi ve tarihçi.

¹⁹⁹ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s.146.

²⁰⁰ Danişmend: Bilgili ilim sahibi kimse.

²⁰¹ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s.146.

²⁰² Ömer Solak, “II. Meşrutiyet Dönemi Romanında “Türk” ve Türklük”, s.422.

ayrımı içerisinde Gökalp ve gibi düşünenerin iddialarını destekler nitelikte örneklerdendir. Bu ve bunun gibi Türk algıları Ziya Gökalp gibi Cumhuriyet Dönemi'nde Türk algısının değişmesinde ve yeniden bir "Türk" imgesi ve/veya Türk kimliği inşası çalışmalarında önemli bir etken olmuştur.

Bu şehriilerin tarih kitaplarında kavim isimleri daima şöyle yazılıdır: Etrâk-ı bi idrâk (anlayışsız, idraksız Türkler). Edrâd-ı bed nihâd (soyu bozuk Kürtler).²⁰³ Gökalp bu algılamaların en büyük müsebbibi olarak suçu şehri diye ifade ettiği elit bir zümreye hasretmektedir. Bu yüzden de Gökalp Cumhuriyet Dönemi'nde bu algının yanlış olduğunu ve genelin algısını ifade etmediğini düşünerek –ki sadece bu Gökalp'in değil Cumhuriyet Dönemi'nde Türk kavramı üzerine çalışanların da asıl meseleleri olmuştur- yeni ve "doğru" bir algı için çok sayıda çalışma yapmıştır.

Son tahlilde Osmanlı mı Türk'tü yoksa Türkler mi Osmanlı'ydı? Bu soruya Osmanlı'nın ilk dönemlerinde ayrı, son dönemlerinde ayrı cevaplar verilebilir. Hatta bu cevap bu çalışma çerçevesinde sorulabilecek olan "Osmanlı mı "Türk" kavramını dönüştürdü; yoksa "Türk"ün ve Türklüğün farkında olanlar mı Osmanlı'yı dönüştürdü?" sorusuna da cevap olarak verilebilir. Dünyanın Osmanlı'yı "Türk" olarak gördüğü bir çağda Osmanlı'yı "Devlet-i Aliyye" (Yüce Devlet, Devletlerin Yücesi) olarak adlandıran Osmanlı ulemasının, Türk ve Türkmenleri küçümsedikleri, hizmet ettikleri Devlet-i Aliyye ve onun kullarını –yani kendilerini- "Türk" saymadıkları aşikar bir şekilde anlaşılmaktadır²⁰⁴; ancak Tanzimat'ın "milli uyanış"ı tetiklediğini ve II. Meşrutiyet'e doğru yükselen Türkçülükle birlikte Türk'ün ve Türk olmanın pozitif bir anlam kutbuna doğru kaymaya başladığı görülecektir.²⁰⁵ 1923'te kurulacak olan Türkiye Cumhuriyet'i de varlığını "Türk" ve Türklük üzerine temellendiren bir yapı kuracaktır.

²⁰³ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s.147.

²⁰⁴ Ömer Solak, "II. Meşrutiyet Dönemi Romanında "Türk" ve Türklük", s.423.

²⁰⁵ Ömer Solak, "II. Meşrutiyet Dönemi Romanında "Türk" ve Türklük", s.423.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ALGISI

Cumhuriyet dönemindeki “Türk” algısı, Osmanlı döneminde “Türk”e yeterince itibar edilmediği, Türk’ün ve Türklüğün unutulduğu ve bu yüzden bu konu üzerine daha çok eğilmek gerektiği inancı üzerine başlamıştır gibi bir çıkarsama yapılsa yanlış olmaz. Bu algının oluşmasında Osmanlı’nın bu durumunun yanında Fransız İhtilali’nin getirmiş olduğu ulusçu/milliyetçi akımların yeri de gözardı edilmemelidir.

Daha önce Gökalp’in Türk ve Türklük hakkındaki görüşlerine kısmen yer verilmişti. Bu görüş sadece Gökalp’in tek başına iştirak ettiği bir görüş değildi. Dönemin birçok önemli insanında da bu görüş mevcuttu. Cumhuriyet Dönemi’ndeki “Türk” algısını anlamak, neden ve nasıl bir dönüşüm geçirdiğini kavrayabilmek için Osmanlı’nın son dönemlerindeki Osmanlı’daki “Türk” algısına tepkileri ve bu minvalde yeniden bir “Türk” inşa çabaları çerçevesinde üretilen tezleri analiz etmek gerekmektedir. Bu tezler bağlamında Cumhuriyet Dönemi’ndeki Türk kavramı yeni bir anlam kazanmış ve bu çerçevede ciddi bir dönüşüm yaşamıştır.

3.1. TÜRK’ÜN ULUSALCI/MİLLİYETÇİ YORUMU

Günümüz Türk kimliğinin oluşmasındaki en önemli tarihi süreç Osmanlı’nın son dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemi’dir. Bu dönemde Türk’ün ulus ve milliyet olması veya ulus ve milliyet olarak inşa edilmesi bağlamında önemli bir tarihi dilimdir. Bu tarih diliminin de neden Türk’ün ulus ve milliyet haline geldiği konusunda pek çok görüş mevcuttur. Bu görüşler arasında Türk ulusal kimliğinin sürekli bir aşağılamaya karşı bir tepki olarak oluşmasından²⁰⁶, Türk’ün asli kimliğine döndüğüne kadar pek çok değişik görüş mevcuttur.

Türk ulusçuluğunun ve ulusal tarihinin sorunu, Türk ulusunun yeni tarihsel kimliğinin ırka mı, kültüre mi, dile mi dayanacağına kararlaştırılması sorunuydu; ancak bu karar, imparatorluğun toplumsal ve etnik gerçekliği gözönünde bulundurulduğunda pek kolay bir iş değildi. Osmanlı sistemi çok kültürlü ve çok

²⁰⁶ Taner Akçam, “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.54.

milletli bir düzendi ve Avrupa'nın tersine dini ortaklık, etnik ya da ırksal ortaklıktan çok daha önemliydi, dolayısıyla dinin sosyal bir kategori olarak kullanılması, bir siyasi araç haline gelmesi daha kolaydı.²⁰⁷ Bu realitenin yanında dinin siyasi araç olma durumunun denenmişliği ve kısmen başarı elde edilmesine rağmen Osmanlı'nın son dönemlerinde çok fazla Osmanlı toprağı etnik farklılıklar nedeni ile ülke topraklarından kopması/koparılması, bu kopan/koparılan toprakların içinde Müslüman milletin ağırlıkla yaşadığı yerler olması bu bağlamda bir “Türk”çü yapıyı ileride de değinileceği gibi o dönemin çoğu ilim insanına göre elzem görmelerine neden olmuştur. İşte bu düşünce tohumuyla atılan Türkçü fikirler Türk'ün ne olduğu sorusuna verilecek cevapları değiştirecek ve içinde bulunan İslami çağrışımları ve unsurları yavaş yavaş daha farklı kavramlara ve tanımlamalara bırakacaktır.

Kırimli tanınmış Türkçü İsmail Gaspirinski, 1880'lerde modern ulusçuluk akımları henüz Rusya'ya ulaşmadığı bir dönemde Ortodoks Rusya'ya karşı Müslüman kimliğini vurgulayan mücadelesine başlamıştı. Daha sonraları Şemsettin Sami, Ahmet Mithat, Mehmet Emin ve Necip Asım'ın görüşlerinden de etkilenerek dil olgusunun belirleyici gücünü fark etti ve bu konu üzerinde durdu.²⁰⁸ Bu dikkat kesilmeler ve birini etkileme ve birbirinden etkilenme metotları ile Türk kavramı, artık, özellikle ırksal, dilsel ve siyasi bir anlam kazanmaya başlıyordu.

Geçen yüzyılın başlarında ve çoğu yerde hâlâ, milli kimlik, yani özünün farkını vurgulamak, Cemiyet-i Akvam çerçevesinde rüştünü ispat etmek, kısacası milletin “siyasi” ismini koymak ancak ve ancak ömrünü etnik anlamda bilmekle, daha da önemlisi bildirmekle oluyordu;²⁰⁹ çünkü 19. ve 20. yüzyıl “ulus bilinci”nin insanlık tarihinde en üst seviyelere çıktığı ve ulus-ırk-millet gibi konular üzerine “bilimsel” anlamda en çok çalışma yapıldığı dönemdir. Bu çalışmalar Osmanlı'da yaşayan birçok aydını da etkilemiş ve bu akımdan etkilenen aydınlar da bu konular üzerine okumaya, araştırmaya ve çeşitli tezlerle bu konuya çeşitli açılardan yaklaşmaya başlamışlardır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde tarihçilerin çalışmalarında Türklüğün etnik köken ve dil yönünden ağırlık kazandığı bir

²⁰⁷ Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih Türkiye'de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.77.

²⁰⁸ Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih Türkiye'de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, s.79.

²⁰⁹ Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.800.

gerçektir.²¹⁰ Bu konu üzerine eğilenler için Türk sıfatsal bir tanımlanın dışına çıkmakta ve artık tarihte bir ırkın ismi olduğuna kanaat getirilmektedir. Bu bağlamda dönemin çalışmaları “Türk” denen bu ırkın ne tür özelliklere sahip olduğunun, nereden geldiğinin, konuştuğu dilin ne olduğunun ve ne gibi evrimler geçirdiğinin üzerinedir.

Türkiye’de tarihçilik alanında etnik kökeni öne çıkarma eğiliminin yaygınlaşması, öncelikle Batılı müsteşriklerin ve onların Osmanlı içindeki takipçilerinin eserlerinden yararlanılarak başlamıştır.²¹¹ Bu Türkologlar arasında Fransız Joseph De Guignes (1721-1800), Macar Arminius Vambery (1869-1930), Fransız Leon Cahun (1841-1900), Alman Wilhelm Radloff (1837-1918), Rus Vasili Barthold (1869-1930)’un yanı sıra Osmanlı aydınlarından Polonya asıllı Mustafa Celaleddin Paşa (Constantin Borzeczski) (1826-1875), Ahmet Vefik Paşa (1823-1891), Süleyman Paşa (1838-1892), Ali Suavi (1838-1878) ve Şemsettin Sami (1850-1904)’yi sayabiliriz.²¹² Bu aydınlar kümesi Türk kavramının ırksal bir nitelik taşıdığını düşünüp bu “Türk” ırkı üzerine çalışmalar yapmışlar ve eserler yayınlamışlardır.

Bu düşünceler çerçevesinde Osmanlı’nın son dönemlerinde oluşturulan bazı “Türk” tezlerine yer vermek konunun daha net bir şekilde anlaşılması açısından önemli olacaktır. Bu çalışma sahiplerinden en önemli isimlerden biri hiç kuşkusuz Ahmet Mithat Efendidir. Ahmet Mithat Efendiye göre, en yeni araştırmalar, Altaylar tarafına tarih öncesinden bu yana hiç göç olmadığını, tam aksine, Altaylardan dünyanın dört bir tarafına sürekli göçlerin gerçekleştiğini gösteriyordu. Açıkçası insanlığın “mahall-i intişar”ı Altaylar, bütün dillerin kaynağı ise Türkçeydi, işte Sitler, yani İstikler,²¹³ diyordu. Mithat Efendi insanlığın ortaya çıkışını birçok bilim insanı gibi Altaylar’a bağlıyor ve dünyaya Altaylar’dan yayılmış olan Türklerin konuştuğu dil olan Türkçe ise bu bağlamda bütün dillerin kaynağı durumuna geliyordu.

²¹⁰ Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, s.801.

²¹¹ Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, s.801.

²¹² Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, s.801.

²¹³ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl:2 Sayı:5, 2009, s.32.

Mithat Efendi düşüncelerinin devamında bu tezini daha açarak kendince argümanları ile tezini derinleştiriyor: “Sadece Sitler mi? Eski çağlarda Anadolu’ya gelen kavimler Türk’tü, on altıncı hanedan devrinde Mısır’a hücum ederek hâkimiyet kuran Hyksoslar da... Bazı tarihçilerin Fenikeli, bazılarının Arap, bazılarını da Sit (İskit) dedikleri Hyksosların Sit’liğini kuvvetle muhtemel gören Mithat Efendi’nin sağlam delilleri de vardı: Mısır’a saldıran Hyksoslar beraberinde yüzlerce küçük ve büyük baş hayvan getirmişti; bu da çok uzun yoldan geldiklerini gösteriyordu. Öyle ya, ‘geçtikleri ormanlarda, ovalarda, sahralarda köyler, lokantalar, ekmek fırınları mı bulacaklardı?’ Yiyecekleri süt, peynir gibi şeylerdi, bunun için koyunlarını ve sığırlarını yanlarında götürmek zorundaydılar. Bu sayede yıllar süren seferlere çıkabiliyorlardı. Zaten bunun için bu kavme çoban anlamına gelen “Hyksos” adı verilmişti. Daha da önemlisi Hyksosların atları vardı ve Yunanlılar gibi, Mısırlılar da hiç at görmemişlerdi. “At Sitlik şâni, Türklük şâni olduğu için bunlar dahi Türk idiler.”²¹⁴ Böylece Türk, dünya üzerinde çeşitli coğrafyalara yayılmış ve gittiği yerlere dili ve ulaştığı kültür seviyesi ile medeniyet götürmüş bir kandaş insanlar topluluğunun adı oluyordu.

Yüzlerce yıl Mısır’da hüküm süren Hyksoslar, on yedinci hanedanın kurucusu olan Firavun tarafından yenilip kovulmuşlardı. Aşağı yukarı iki yüz kırk bin kişilik bir Hyksos topluluğunun Mısır’dan çıktıktan sonra nereye gittiği bilinmiyordu; ancak Mithat Efendi, bu atlı kavmin peşini bırakmamaya kararlıydı; “hiç öyle cengâver, bir kavim iki yüz kırk bin nüfusla çıkar da izi nasıl belli olmaz?”²¹⁵ Mithat Efendi Türk olarak nitelediği bu kavim üzerinden şuan yaşayan, ismi farklı olan kavimlerinde Türklüğünü ispatlamak için çeşitli ispat metotları üretmeye girişmektedir.

Mithat Efendi’ye göre, Hyksoslar eğer Arap veya Fenikeli olsalardı, geldikleri topraklara geri dönerlerdi. Tarih böyle bir şey kaydetmediğine göre, ya asıl yurtlarına, yani Altaylara geri çekilmiş, yahut Afrika’nın içlerine doğru ilerleyerek izlerini kaybettirmişlerdi. Tam bu noktada Afrika’nın en ilgi çekici topluluklarından

²¹⁴ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 32.

²¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 33.

biri olan Tuareg'leri hatırlatan Mithat Efendi'ye göre bunlar, Afrika'da izlerini kaybettiren Hyksosların torunları olabilirdi. İmohaz'lara Araplar tarafından verilen "Tuareg" ismi çoğuldu ve tekilinin "Teraki" olduğu söyleniyordu. "Türk" kelimesi t.r.k. şeklinde yazılırsa o zaman çoğulu "tevârik" olurdu, Fransızlar, Tevarık'ı Tuareg şeklinde telaffuz ediyorlardı.²¹⁶ Mithat Efendi Fransızların telaffuzları üzerinden şuan Afrika'da yaşayan bir kavmin Türklüğünü ispat etmiş oluyordu. Artık Türk sözcüğü ve Türklük tanımlanırken "bilimsel" yöntemler kullanılıyor ve Cumhuriyet Dönemi'nde oluşturulacak iki büyük tez olan Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisine zemin hazırlanıyordu; çünkü Cumhuriyet Dönemi'nde de "Türk"ün tanımlanması için aynı "bilimsel" yöntemler kullanılmıştı.

Burada söz konusu olan "saf bilim" değildir. İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'sında ince-ince kurulan devlet-ideoloji-bilim ilişkisine uyan bir kavrayıştır.²¹⁷ Bu girişimin en önemli ayağı "kimlik değiştirmek" ya da homojen ve yukarıdan tanımlanmış bir "ulusal kimlik" içinde farklı kimlikleri eritmek için elverişli bir "bilimsel model" yaratmaktan geçmektedir. Yani kimliğin inşasında rol alacak sosyal bilimlerin nesnesi karşısında görece nötr kalabilen fen bilimlerine benzediği/benzetilmesi gerektiği, ispatsız kabulüne (postulation) dayanan pozitivist "rehber edinmişti."²¹⁸ Tarihe, kavimlere, milletlere pozitivist bir yöntemle yaklaşıldığında salt gerçekliğin ortaya çıkacağı ve böylece tartışılmaz bir gerçeklik ortaya konulmuş olacağı düşünülmekteydi. Bu düşünce içerisinde olan insanlar Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk'e ve Türklüğe bu açıdan bakmışlar ve tartışılmaz gerçeklik bulmak için çok fazla çaba sarf etmişlerdir.

Türklüğün menşei, eski yurtları ve yayılma sahaları hakkında okumalar yapan, düşünen ve araştırmalar yayınlayan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre,

²¹⁶ Beşir Ayvazoğlu, "Etimolojik Türkcülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin Ön Tarihi", s. 33.

²¹⁷ Suavi Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekinil), Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.344.

²¹⁸ Suavi Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", s.344.

“Hazret-i İbrahim Aleyhisselam Türk’tür.”²¹⁹ Baltacıoğlu bu düşüncesini kendince etimolojik ve linguistik yöntemlerle açıklamakta ve tezini çeşitli argümanlarla desteklemektedir.

Baltacıoğlu, İbrahim Peygamber’in doğduğu şehir olan Ur üzerinde özellikle duruyor. Bu konuda Şemsettin Sami’ye başvuran yazar, Ur’un Türkçe’de “kale” anlamında olduğunu, Orhan isminin de “kale beyi” anlamına geldiğini söylüyor. Şemsettin Sami’nin tarifi şöyle: “Ur: Hendek, yüksek yer, toprak tabaka ki önü hendek olur”²²⁰. Baltacıoğlu, Ur’un Sümerlerin en önemli şehirlerinden biri olduğunu hatırlattıktan sonra şöyle devam ediyor: “Sümerlerin Ural-Altay akvâmından olması ve Ur lâfzının Türkçe bir kelime olması hasebiyle nebiyy-i müşârünileyh hazretlerinin mehd-âra-yı vücud oldukları şehrin bir Türk şehri olduğu taayyün eder.”²²¹ Ur’un isminin Türkçe olması İbrahim Peygamber’in Türk olduğuna yönelik bir delil olabilir; ancak Baltacıoğlu bu bilgiyle yetinmeyip İbrahim Peygamber’in isminin de Türkçe olduğuna yönelik çalışmalar yapmaktan da geri durmamıştır.

Baltacıoğlu’na göre, önceleri Abram şeklinde olan bu isim İbrahim şeklinde Arapçalaştırılmıştır. Baltacıoğlu’na göre Abram Türkçe’de muhafaza etmek, yardım etmek, gemileri limana sokmak ve gitmek gibi anlamlara gelen “barmak” fiiline bağlamaktadır.²²² Bu bağlamda daha önceden de belirtildiği gibi Baltacıoğlu’na göre ismi Türkçe, yaşadığı yerin ismi Türkçe olan İbrahim Peygamber de Türk olmaktadır.

Bu analizden İbrahim’in torunu Adnan’ın soyundan gelen Hazret-i Muhammed de Türk’tür. Bu bağlamda görüyoruz ki Yusuf Kemal Kutluata’nın Türk Dehası ve Dahileri (1954) adlı kitabının üst başlığı “Büyük İslam Peygamberi Hazreti Muhammed Mustafa Sall’allahü’teâlaâ aleyhi ve sellem Özü Özüne ve Südü

²¹⁹ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 34.

²²⁰ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 35

²²¹ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 36.

²²² Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 35

Südüne Türk'tür²²³ demektir. Bu analizler ve araştırmalar Türk kavramın ve Türklük algısının mahiyetini tamamen değiştirmektedir.

Bu çalışmanın başlarında Türk kavramının kökeni ve anlamsal farklılıklarını ortaya koymaya çalışırken Cumhuriyet Dönemi'nde bu süreç tamamen değişmekte olduğunu ve Türk'ün nereden geldiği sorusu "Türk'ten neler/kimler meydana gelmiştir"e dönüleceği söylenmişti. Bu algı insanlığın menşesine ve merkezine Türk'ü koymaktaydı. Bu bağlamda en iddialı çalışma ise Güneş Dil Teorisi olacaktır ki bu teori, bütün diller Türkçe'den türemiştir, iddiasını barındıracaktır.

Rifat'ın²²⁴ yazdığı, 1922 yılında yayımlanan "Türkçe'de Tasrif-i Huruf Kanunları ve Tekellümün Meşei" kitabında, Türklerin ari ırktan olduğunu ve Türkçenin bütün dillere kaynaklık ettiğini anlatan bu kitabın son cümlesi şöyledir: "Türk ilk edvâr-ı hikatte yaşıyordu. Müntehâ-yı haşre kadar yine yaşayacak ve asâletini muhafaza edecektir."²²⁵ Bu düşünce dönemin en popüler ve en yaygın inancının bir dışavurumudur. Bu göstermektedir ki "Türk nedir?", aslında "kimler Türk'tür?" gibi sorular ve çalışmalar "Türk'ten kimler türemiştir?" gibi sorulara dönüşerek bu çalışma bağlamında Türk, insanlığın ortak değeri ve tüm kavimlerin ve dillerin ortaya çıktığı bir kaynak haline gelmişti. Bu düşünce dünya tarafından kabul görmediği bir gerçektir; ancak dönemin aydınları bu konuyu çok fazla ciddiye almış ve bu konu üzerine çok fazla çalışma yapmıştır.

Onat'ın²²⁶ Arapçanın aslının Türkçe olduğunu 1944 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu" adlı kitabın önsözünde şu ifadeler yer almaktadır: "Biz Arapça ile Türk dili arasındaki yakınlığı aydınlatacak olan bu araştırmalarımızda bunların bir kaynaktan çıkmış iki kol olduğunu değil, Arapçanın eski çağlardan beri, ödünç alma yoluyla gelişmiş ve Türkçenin kökleriyle olduğu gibi, kendi gramer kurallarına göre işlenen üreme ve ekli kelimeleriyle de

²²³ Beşir Ayvazoğlu, "Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin Ön Tarihi", s. 36.

²²⁴ Samih Rifat: 1874-1932 yılları arasında yaşamış dil bilimci.

²²⁵ Beşir Ayvazoğlu, "Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin Ön Tarihi", s. 39.

²²⁶ Naim Hâzım Onat: 1889-1953 yılları arasında yaşamış dil bilimci.

yoğrulmuş bir dil olduğunu belirtmek istiyoruz,”²²⁷ demektir. Bu dönemde bu konu üzerine yapılmış birçok karşılaştırmalı analiz dillerin benzerlikleri üzerine değil dillerin aslı ve kökü olan Türkçeden hangi yöntemlerle türediğinin bir göstergesi

Türklerin kökeni üzerine çalışmış Ahmet Vefik Paşa ve Osmanlılar’ın Özbekler ve Türkmenler gibi Türk kökeninden geldiğini iddia eden Ali Suavi gibi, sık sık Türk bağlantısını hatırlatan seçkin Osmanlılar vardı ve onların dilleri Osmanlıca yerine Türkçe’ydi.²²⁸ Türk olmanın temeli, o zamanın genel yapısına dönüşen etnik milliyetçiliğe dayanıyordu ve bu oluşum Orta Asya geçmişine odaklanan oryantalist edebiyatın çıkmasını sağlamıştı. Yukarıda söz edilen tüm bu parametrelerin etkisiyle de içinde “Türk” ve “Türkçe” ibaresi geçen pek çok kitap ve sözlük yayınlanmıştır.²²⁹ Bu çalışmalar ilk başta çoğu oryantalist yazar gibi Türklerin menşei ve Türk kavramının ne olduğu üzerine iken daha sonra Osmanlı’nın ve Cumhuriyet’in çoğu düşünürü bu araştırmalarını Türk’ü merkeze alıp Türk’ün insanlık tarihinin en önemli öznesi olduğu yönündeki ispat çalışmaları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda Türk’ü bir şeylerden türeyen bir kavram, bir ırk, bir millet, bir kavim, bir topluluk, bir sıfat olmaktan ziyade, Türk’ün üzerinden hangi ırkların, kavimlerin, dillerin türetildiği üzerine çalışmalar yapılmış ve insanlık için bir “üst kimlik” denilebilecek bir aşamaya sürüklemek istenmiştir.

Lewis bu süreci şu şekilde ifade etmektedir: “Türkler nihayet “Türk” denen, Osmanlı devletinin ve İslam dininin içinde olsa da, onlardan yine de apayrı, başlı başına bir milli kimlik duygusunu geri kazanmaya başladılar.”²³⁰ Yukarıda bahsi geçen araştırmalar için kullanılan bu söylem dönemin aydınlarının köklerini Osmanlı ya da İslam ile açıklamak yerine Türk-merkez bir tarih ve dünya algısı geliştirdikleri için sarf edilmiştir. Bu paradigma dönüşümü çeşitli kaynaklardan beslenmiş ve çok farklı tezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

19. yüzyılın sonuna ve 20. yüzyılın başlangıcına doğru Türkçülüğe dönük hareket bir başka kaynaktan, yani Rusya Türklerinden gelen insanlarla siyasi bir

²²⁷ Beşir Ayvazoğlu, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, s. 41.

²²⁸ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.81.

²²⁹ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.81.

²³⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.466.

ivme kazandı. Volga, Orta Asya, Azerbaycan ve Kırım'dan pek çok Müslüman Tatar ve Türk Osmanlı İmparatorluğu'na yaşamak için gelmekteydi. Rusya'dan gelen bu göçmenler genellikle standardı yüksek bir eğitimden geçmiş ve bazıları Rus lise ve üniversitelerinde okumuş oluyorlardı. Rusya'da Türkoloji'nin eriştiği dikkat çekici başarılarla aşındılar.²³¹ Bu aşinalık geldikleri topraklara yeni yeşermeye başlayan ulusçu akımların süratini artırmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde bu konu üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık edecek eserler vermişlerdir.

Rusya'daki Tatar entelektüeller bir çeşit Pan-Türkist hareket başlattılar. Başlangıçta genel olarak kültürel olan daha sonra siyasileşen bu hareketin fikirleri aynı zamanda Rus İmparatorluğu'ndan gelen, mesela Akçuroğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmed ve Hüseyinzade Ali gibi sığınmacılar vasıtasıyla Türkiye'deki Türkler arasında yayılıyordu.²³² Osmanlı döneminde kültürel ve ırksal olarak ortaya çıkan Türk tanımlamaları ve araştırmaları daha sonra siyasi bir nitelik kazanacak ve Türk sözcüğüne siyasal olarak da bir anlam yüklenmek sureti ile Türk-merkez bir dünya algısının temelleri atılmış olacaktır.

Bu kişiler arasında, Cumhuriyet öncesi ve özellikle Cumhuriyet sonrası Türk'ün tanımlanmasında ve dönüştürülmesinde en önemli etkiyi yapan kişi Yusuf Akçura'dır. Akçura "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı meşhur çalışmasında üçüncü siyaset olarak nitelediği ve en doğru yöntem olarak Türkçülüğü önerirken, Türk'ü kavramsal olarak sabitlemek ve siyasal anlamının önemini vurgulamak bağlamında şöyle bir cümle sarf etmektedir: "ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmektir."²³³ Artık "Türk" bu tanımlama ile ırka dayanan siyasi bir milletin adı olma durumuna gelmiştir. Bu tanım daha sonra "Orta Asya" teorisi ile insanlık için de önemli bir değer olan bir kaynağın adını da temsil edecektir.

Akçura'nın Türk ve Türklük hakkındaki görüşleri Cumhuriyet ideolojisinin oluşturduğu Türk ve Türklük bağlamında önemli bir yerde durmaktadır. Bu bağlamda Akçura'yı anlamak Cumhuriyet ideolojisini, Türk kavramı bağlamında anlamak için önemli bir yer tutmaktadır. Akçura bu bağlamda: "ırk üzerine müstenit

²³¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.471.

²³² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.472.

²³³ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Kilit Yayınları, Ankara, 2012, s.8.

bir Türk siyasi milleti husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum. Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Kahon²³⁴, o büyük Türk hanını bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya'yı baştanbaşa fethettiğini yazıyorsa da, bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem,"²³⁵ demektedir. Akçura'nın bu açıklaması tarih içinde Türk olduğunun bilincinde olan birçok milletin olduğunu ancak bunlardan hiçbirini Türk'e siyasi bir anlam yüklemeyip onun altında bir birlik oluşturma çabası içinde olmadıklarını ya da Türk-merkez bir siyaset yürütmediklerini iddia etmektedir.

Akçura'ya göre, İslam'ın menfaati, Osmanlı Devleti'nin ve Türk'ün menfaatlerine tamamen uymaz. Zira, İslam'ın kuvvet kazanması, Osmanlı tebaasından bir kısmın (gayrimüslim olanları) sonunda kaybını ve bu cihetle Osmanlı Devleti'nin günümüzdeki topluluğundaki bir parçasının yok olmasını mucip olacağı gibi, Türklüğün Müslim ve gayrimüslim dini anlaşmazlığıyla bölünmesine ve binaenaleyh kuvvetsizlenmesine sebep olur. İslam birliği politikası ile Türkler arasında Müslim ve gayrimüslim farkı girecek, soydan doğma kardeşlik din ihtilafları ile bozulacaktır.²³⁶ Akçura burada Türk'ten neyi kastettiğini de açıkça söylemektedir. Akçura için Türk bir ırkın adıdır. Dini ne olursa olsun Türk soyundan olanların bir soy kardeşliği içinde olduklarını veya olmaları gerektiğini söylemektedir. Bu bağlamda İslam birliği politikaları veya İslam bazlı siyaset yapmak Akçura için soydan kardeş olan Türkler için büyük bir tehlike arz etmektedir.

Akçura yukarıda da değinildiği üzere Türk-merkez bir siyaset yürütülmesinin Türkler için soy kardeşliğinin korunması bağlamında önemli olduğunu vurgulamaktadır ve böylece Türk kavramının içine siyasi bir anlamda yerleştirmektedir. Ulusal kimlik olmaya giden ve henüz etnik kimlik safhasında olan "Türk"ün bu bağlamda siyasi kimlik olarak kullanılmaya başlanması gerektiğini ve Türkler açısından bu durumun bir elzem olduğunu söylemektedir.

²³⁴ Yahudi asıllı Fransız şarkiyatçı. 1876 da yazdığı "Gök Bayrak" adlı roman ile 1896 da yazdığı "Asya Tarihine Giriş, Türkler ve Moğollar" adlı araştırma kitabı, zamanın Türkçülerine büyük esin kaynağı olmuştur.

²³⁵ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s.16.

²³⁶ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s.22 ve 31.

Akçura kendi dönemi kimlik tanımlaması için söylediği şu söz dönemin şartlarının anlaşılması için önemlidir: Hala Müslümanım, Türk ve İraniyim demekten evvel.²³⁷ Bu, Akçura'nın soydan gelen Türk soy kardeşliğine en çok zarar veren durumdur; çünkü bir kişi kimlik tanımlamasında ön plana hangisini koyar ise önceliği kimliği kişinin üst kimliği konumuna gelecek, siyasal kimlik olma niteliğini kazanacak yani siyasalar bu bağlamda belirlenecek ve diğerleri bu bağlamda kısmen veya tamamen önemini yitirecektir demektir.

Akçura çalışmasında Türk gazetesini eleştirirken yaptığı bir analiz ise dönemdeki Türk kavramının kapsamı açısından açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır: “Türk, sandığım gibi şimdi bile Hanbalık’tan Karadağ’a, Timur Yarımadasından Karalar iline kadar, Asya, Avrupa ve Afrika’nın mühim birer kısmını kaplayan büyük ırkın efradından herhangi bir Türk olmayıp, ancak Osmanlı Devleti tebaası olan bir Garp Türkü’dür. “Türk” yalnız onları görüyor onları biliyor.”²³⁸ Bu açıklama Türk’ün sadece Osmanlı ülkesinde yaşayan insanlardan ibaretmiş gibi algılanması ve Osmanlı topraklarında yaşamayan ve özellikle gayrimüslim olan Türklerin o dönemde Türk olarak algılanmamasına sitem etmekte ve daha önce de tekrar edildiği gibi ne Osmanlı ne de İslam bazlı bir Türk tanımlamasını doğru bulmuyor ve Türkler için sağlıklı olmayacağını Türk tanımlanırken esas alınması gereken unsurun soy kardeşliği olması gerektiğini söylemektedir.

Akçura, Türk için Türklüğün askeri, siyasi ve medeni geçmişi yalnız Hüdavendigâr’lardan, Fatih’lerden Selim’lerden, İbni Kemal’lerden, Neff’lerden, Bakî’lerden, Evliya Çelebi’lerden teşekkül ediyor; Oğuz’lara, Cengiz’lere, Timur’lara, Ulu Bey’lere, Farabî’lere, İbni Sina’lara, Teftazani ve Nevâî’lere kadar varamıyor,²³⁹ diyordu. Bu da aynı şekilde dönemin Türk tanımlamasında Osmanlı ve İslam bazlı unsurların ne kadar etkili olduğunu ve Cumhuriyet Dönemi’nde Türk kavramının dönüşümünde etki etmiş bir düşünür olan Akçura’nın bu durumdan ne kadar rahatsız olduğunu göstermektedir. Daha sonra bu rahatsızlığını yukarıda da belirtildiği gibi dile getiren Akçura Türk kavramının anlamsal dönüşümünde bu bağlamda önemli bir isim olmuştur.

²³⁷ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.35.

²³⁸ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.39.

²³⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.40.

Süleyman Paşa, Talimi Edebiyatı Osmaniye adıyla bir kitap yayınlayan Recaizade Ekrem Bey'e yazdığı bir mektupta diyor ki, "Osmanlı edebiyatı demek doğru değildir, nasıl ki, lisanımıza Osmanlı lisanı ve milletimize Osmanlı milleti demek de yanlıştır; çünkü Osmanlı tabiri yalnız devletimizin adıdır, milletimizin unvanı ise yalnız Türk'tür²⁴⁰. Osmanlılık politikasının geçersiz olduğu Osmanlı aydınlarının kendilerini "Türk" olarak tanımlayıp "Türklük bilinci"ne vardıklarını gösteren önemli bir olaydır. Bu olay Osmanlı'nın son dönemlerinde çoğu aydın tarafından benimsenen ve kimlik tanımlaması olarak da Türk kimliğinin seçildiğinin bir delilidir.

Yunan Harbi başladığı sırada Türk şairi Mehmet Emin Bey: "Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim, uludur," mısrası ile başlayan bir şiir yayınladı.²⁴¹ Burada da aynı şekilde Mehmet Emin Bey ilk tanımlama olarak, kimlik bilinci bağlamında Türk kavramını kullanıyor. Mehmet Emin Bey'de en azından bu mısra bağlamında dine de bir atfın olduğunu görmek gerekmektedir. Mehmet Emin Bey açısından henüz din tamamıyla dışlanacak bir olgu değildir.

Akçura gibi Cumhuriyet öncesi ve sonrası Türk kavramının tanımlanması ve kökeni bağlamında araştırmalar yapan diğer önemli bir düşünür ise hiç şüphesiz Gökalp'tır. Gökalp'ın Türk ve Türklük anlayışının Akçura ile benzeyen yerleri olduğu gibi çok farklı yaklaşımları da vardır. Bu bağlamda Gökalp Türk'ü ve Türklüğü şu açıklamalar ile tanımlamaktadır: "Memleketimize vaktiyle dedeleri Arnavutluktan yahut Arabistan'dan gelmiş millettaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesi ile büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı alışkanlık edinmiş görürsek sair millettaşlarımızdan hiç ayırmamalıyız. Yalnız saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milletimizden ayrı telâkki edebiliriz. Hususiyile, bunlar arasında milletimize karşı büyük fedakârlıklar yapmış, Türklüğe büyük hizmetler ifa etmiş olanlar varsa, nasıl olur da bu fedakâr insanlara "siz Türk değilsiniz" diyebiliriz."²⁴² Ziya Gökalp'ın bu Türk ve Türklük anlayışının özellikle Akçura'dan ayrılan en büyük özelliği Akçura gibi direk ırka bir atfın olmamasıdır. Gökalp için bir millet toplumunun ve kültürünün ürünüdür. Bu bağlamda Gökalp de

²⁴⁰ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2008, s.11.

²⁴¹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.12.

²⁴² Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.23.

Türk'ü veya Türklüğü bir kültürel olgu olarak tanımlamaktadır. Bu kültürel tanımlama ırksal tanımlamayı reddettiği anlamına gelmemektedir. Gökalp'a göre insanlar buldukları toplumun ürünleridir. Bu toplumun ürünü olma durumu insanın edindiği değerler bütününe en büyük belirleyiciliğinin sonucudur. Bu bağlamda insanlar ırksal anlamda değilse bile kültürel anlamda Türk toplumunun adetleri, töreleri ile yetişmiş ve bulunduğu topluma hizmette bulunmuş ise, bu kişilere de Türk denmesinde bir sakınca görmemektedir.

Gökalp aynı çalışmasında: “Türkiye’de Allah’ın kılıcı halkçıların pençesinde ve Allah’ın klemi Türklerin elinde idi. Türk vatanı tehlikeye düşünce bu kılıçla bu kalem izdivaç ettiler. Bu izdivaçtan bir cemiyet doğdu ki, adı Türk milletidir,”²⁴³ demektedir. Bu söylem günümüz Türk-İslam sentezinin en önemli argümanlarından birisidir. Türk’ün ve İslam’ın belirli noktalarda birleştiği veya birbirini tamamladığını ileri sürüp bu bağlamda İslam’ın ve Türk’ün bir bütünü ayrılmaz iki parçası olarak görmektedirler. Bu ve benzeri argümanlardan yola çıkarak, “Türk, geçmişinde belli başlı töre, adet ve gelenekleri bulunan din olarak İslam’ı seçmiş insanlara denir” gibi tanımlamalar da yapılmaktadır.

Gökalp, Türk’ü o dönemde bu şekilde tanımlarken dönemin “millet olma” anlayışını ise şu şekilde bir açıklıyordu: “İstanbullular, kendilerine “şehrî” adını verirken, taşralılara ise coğrafya bakımından buldukları yerlere göre Arnavut, Arap, Kürt, Laz diyorlardı. Bu duruma göre, Rumeli’de oturanlar genellikle Arnavut, Karadeniz kıyılarındakiler Lâz, Doğu Anadolulular ise Kürt sayılıyordu. Coğrafya sebebiyle oluşan bu tip bir kavimciliğe ulaşamayanlar ise, kendilerinden daha parlak gördükleri kavimlerden birini gönüllü olarak kabul ediyorlardı.”²⁴⁴ Burada kimlik konusuna değinilirken ele alınan ulusal kimlik bağlamında uluslar ulusçularını değil ulusçular uluslarını yaratır tezini hatırlamak gerekmektedir. Burada da aynı şekilde etnik kimlik bilincinde olan insanların bu manada düşüncelerinin tutması ve diğer etnik gruba dâhil olup da henüz bu bilinci gelişmemiş insanların kendilerini gerçekleştirmek için bu tür yollar izlemesi de önemlidir.

²⁴³ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.158.

²⁴⁴ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s.149.

Bu dönemin Türk olma veya Türk'ün bir kimlik olarak var olmamasını yazının devamında Gökalp şu şekilde eleştirir: “Türk soyundan gelmelerine rağmen pek çok gençler, Arnavutlukla ya da Kürtlükle övünüyorlardı. Türklüğü ile övünen sanki tek bir kişi bile yoktu. Türk ismini, sanki utanç duyulacak bir sıfatmış gibi kimse üzerine almak istemiyordu. Türk, Doğu Anadolu’da “Kızılbaş”, İstanbul’da da “kaba köylü” anlamlarına geliyordu.”²⁴⁵ Yukarıda da ifade edildiği gibi Türklük ve Türk olma bilinci bu duyguların bir dışı vurumu ve bu algıya bir karşı çıkış olarak doğdu denilebilir. Gökalp Türk gençlerinin bir “Türk kimliği” bilincine erişememelerini veya Türk'ün bu şekilde bir aşağılama aracı olarak kullanılmasına karşı çıkıyor ve bu bağlamda bu durumun ortadan kalkması için çalışmalar yapıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti işte bu tartışmalar ve ithamlar içinde doğmuştur. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu bu konu üzerine eğilmeyi ihmal etmemiş ve Türk kavramı ve Türklük üzerine çok kapsamlı çalışmalar yapmışlardır. Cumhuriyet kurulduktan sonra birçok Türk tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar ilk olarak yasal düzenlemeler bağlamında bir “üst kimlik” tanımlaması çalışmaları iken, daha sonra çeşitli yeni kurumlarla etnik köken ve ırk bağlamında da çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin “resmi” düşüncesinin temel prensibi olan ve Atatürk tarafından formüle edilen Türk kimliği, iki kategoride analiz edilebilir. Birincil olarak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes Türk'tür; ikincil olarak, Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan, Türk dilini, fikirlerini ve kültürünü taşıyan herkes Türk'tür²⁴⁶. İlk tanımlama bağlamında yeni kurulmuş bir ülke ve bu ülkenin vatandaşlarını tanımlayacak bir üst kimlik gerekmektedir; çünkü Osmanlı çok uluslu yapısının üzerine inşa edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti hem üniter devlet bağlamında hem de Osmanlı'nın çok etnikli, çok kültürlü yapısını tek ulusa veya tek kimliğe indirme çabası bağlamında vatandaş tanımlamasını bu şekilde yapmıştır. İkinci tanımlama ise yine ırksal bir tanımlamanın dışında ortak bir kültür ve değerler ile bir millet oluşturma çabasının bir tezahürüdür denilebilir. Bu

²⁴⁵ Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s.149.

²⁴⁶ Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.103-104.

bağlamda “Türk” Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan vatandaşları tanımlayan bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1924 Anayasası’nın 88. maddesinde Türk ulusal kimliği şu ifadelerle dayandırılıyor: “Türklük din ve ırk farkı gözetmez.”²⁴⁷ İşte bu tanımlama Türk kavramının ne Akçura’nın ırksal bir tanımlaması ne de daha önce değinilen ve daha sonra da değinilecek olan Türk kavramının İslami bir niteliğe sahip olması durumunun burada kullanılmadığının bir göstergesidir. Burada Türk kavramı ve Türklük tamamen ülke içinde yaşayan insanların ırksal ve/veya dinsel anlamda kendilerini dışlanmış hissetmemeleri için bir “üst kimlik” oluşturma çabasının göstergesidir; çünkü Osmanlı gibi çok kültürlü ve çok dinli yapısı üzerine kurulmuş bir üniter devlet bunlardan birini temel alırsa kapsayıcılığını yitirir ve üniter olma durumu sarsılabilirdi; ancak Cumhuriyet’in ilerleyen dönemlerinde Türk olma durumu pratik anlamda bu kapsayıcılığın dışına çıkmakta, ırksal anlamda da bir “Türk ulusu” arayışı içine girilmektedir. Bu konu üzerine ilerleyen bölümlerde bu çalışmalardan bahsedilecektir.

Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları içerisinde yaşayan ve din, dil, ırk farklılığı gözetmeden kendini Türk hisseden herkes Türk vatandaşdır,²⁴⁸ tanımlaması yukarıdaki birçok tanımlamadan farklı olarak Türk tanımlaması değil; bir vatandaşlık tanımıdır. Yani Türk bu anlamda bir vatandaşlık tanımlamasının ön adı durumuna gelmiştir.

Anadolu ve Rumeli nüfusunu içeren nüfus anlamında Türk kavramı, ulusal mücadelenin ilk günlerinde de sıkça kullanılmıştır. Türk teriminin felsefi kökene bağlı kullanımına, 1910’lu yılların ulusal edebiyatında tanık olunmaktadır; ancak Türk terimi 1919’lara gelindiğinde, etnografik, dilsel ve tarihsel gerçekliğin ötesine geçerek, bir dayanışma duygusunu da ihtiva etmeye başlamıştır.²⁴⁹ Mustafa Kemal Atatürk’ün en meşhur eseri Nutuk’ta da bu manalarda sürekli Türk milleti, Türk

²⁴⁷ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.104.

²⁴⁸ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.104.

²⁴⁹ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.106.

ordusu, Türk halkı, Türk genci gibi atıflara rastlamakta mümkündür.²⁵⁰ Bu atıflar Cumhuriyetin kurulması ve yapılan çeşitli çalışmalar sonucunda ırksal bir zemine kaymıştır.

1924'lerdeki Halifelik sisteminden sonra, dini referans, Türk ulusunun resmi tanımlanmasından çıkarılmıştır. Siyasi irade ulusal kimliği belirlemede baskın bir unsur haline gelmiştir. Türk olmanın koşulu, Türk dilini benimsemek ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin getirmiş olduğu kültürel ve ulusal fikirlerle uzlaşmaktan geçiyordu.²⁵¹ Türk artık Cumhuriyet için İslam ile özdeş bir kavram değil; kendi başına siyasal idealleri olan bir topluluğun tanımı idi. Türk'ün ayırt edilmesinde kullanılan en önemli ölçüt artık dili ve ulusal bir fikir uzlaşısı haline gelmişti. Bu ölçütler ile "Türk kimdir?" sorusuna "Türkçe konuşan aynı ulusal idealleri paylaşan kişilere Türk denir" cevabı verilir duruma gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti için bu geçerli iken, yine Cumhuriyet içinde devlet ile yürütülen birçok çalışma ile de ırksal tanımlama da çok fazla gözardı edilmemiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 yılı programına göre ulus, "dil, kültür ve ideal birliği üzerine dayanan vatandaşlar tarafından oluşturulan politik ve sosyal yapıdır; Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarında Türkçe konuşan, Türk kültürü ile yetişen ve Türk ülküsünü benimseyen her yurttaş, Türk kimliğine sahiptir; Türkiye Cumhuriyetinin üst kimliği haline gelen veya getirilen Türk, dil, kültür ve ülkü birliği ile bir şemsiye olma ideasına çekilmek istenmiştir; Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olan, Türkçe konuşan, Türk kültürüyle eğitim gören ve Türk Cumhuriyeti'nin idealine bağlı olan herkes, Türk'tür."²⁵² Cumhuriyet Dönemi'nde bu ve buna benzer çok sayıda tanımlamaya gidilmiş ve kimlik sorununu çözmek için bu konular üzerinden ciddi eğitim çalışmaları yapılmıştır.

Cumhuriyet sonrası Türk kavramının anlamını ve Türk'ün değişimi ile ilgili olarak Lewis: "Türkler Türkiye'de yaşayan ve Türkçe konuşan bir halktır," demektedir ve daha sonra şu yorumu yapmaktadır: "ilk bakışta bu önermenin hiçbir

²⁵⁰ Daha detaylı bilgi edinmek için bkz: Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Bugünkü dille yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Üç S Reklam Basım Tanıtım Ticaret LTD. ŞTİ., Cumhuriyet Üniversitesi Özel Baskı, Ankara, 2007.

²⁵¹ Hüsamet'in İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.107.

²⁵² Hüsamet'in İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.107-108.

şekilde çarpıcı bir orijinalliği, ya da ses getirecek alışılmadık bir içeriği var gibi görünmez. Ancak bu fikrin Türkiye’de ortaya çıkarılışı ve yayılışı, ardından Türk halkı tarafından ortak kimliklerin ve devletleşmelerinin niteliğinin ifadesi olarak benimsenişi, modern dönemlerin başlıca devrimlerinden biri olmuştur.”²⁵³ Lewis “Türk modernleşmesini”, Türk’ün ulus bilinci kazanmasını ve kimlik bağlamında dini tanımlamaların dışına çıkılmasını önemli bir ilerleme olarak görmektedir. Bu şekilde Türk’ün ulus bilinci kazandıktan sonra bu kimliği ile devlet kurmasını ise modern dönemlerin başlıca en önemli olaylarından biri olarak görmektedir.

İlk defa resmi olarak Cumhuriyet’in çatısı altındaki halka Türk denmesi ve ülkenin de Türkiye adını alması bu zaferin simgesi olmuştur; Türk kimliği duygusunun güçlenmesi, İslami vurgulama ve geleneklerden uzaklaşarak Avrupa’ya doğru gidişle bağlantılıdır.²⁵⁴ Lewis’in bu analizi, ulus olma bilinci ve İslami niteliklerden “arındırılmış” bir Türk tanımlamasını zaferin simgesi olarak görmesi siyasi anlamda da bir zafer algısından gelmektedir; çünkü kurulan devlet bir ulus devletidir ve yaptığı ulus tanımlaması da dini referanslar dışında ülke içinde yaşayan insanların sahip olabileceği bir üst kimlik tanımlamasıdır. Lewis’in bu Türk tanımlaması yukarıda tarihsel süreç bağlamında anlatılan Türk tanımlamalarından “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi Türk dilini, kültürünü ve ulusal fikirlerini kendine adapte etmiş olan herkes Türk’tür” tanımlamasına denk gelmektedir. Cumhuriyet Dönemi’nde bu tanımlamalar yasal anlamda da devam etmiştir; ancak ilerleyen süreçte çeşitli teoriler üretmek suretiyle bir “üst kimlik” tanımlamasının kavramı olan “Türk”, daha sonra ırksal bir niteliğe dönüştüğünü ve bu bağlamda yapılan çalışmaları ve teorileri de gözardı etmemek gerekmektedir.

Bu konuda Gökalp’in şu sözleri Cumhuriyet Dönemi psikolojisini açıklamak için önemli bir işarettir: “bütün cihanda bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa ismini mukaddes bir kelime sayarak her an hürmetle anmaktadır. Evvelce Türkiye’de, Türk milletinin hiçbir mevki yoktu. Bugün, her hak Türküdür. Bu topraktaki hâkimiyet Türk hâkimiyetidir, siyasette, kültürde, iktisatta hep Türk halkı hâkimdir.”²⁵⁵ Gökalp için Türk artık “kaba, köylü” ya da “Kızılbaş” anlamında değil Türkiye

²⁵³ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.3

²⁵⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.5.

²⁵⁵ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.17.

Cumhuriyeti'ne hâkim olan bir milletin adı haline gelmiştir. Lewis'in yaklaşımı bağlamında olaya ulus devlet penceresinden bakanlar için Gökalp'ın bu yaklaşımını haklı göstermektedir. Türk, Gökalp'ın tanımladığı bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan insanlar için ülkenin elitleri ve/veya kurucuları tarafından kimliğin tek evi olarak görülmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'nde millet; dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir birlikti. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir,²⁵⁶ diye bir tanımlamaya gidiliyordu. Bu tanımlama millet diye tanımlanan kavramsal çerçeve içinde Türk dilini konuşan, Türk kültürünü ve ülküsünü benimsemiş herkes kendine yaşam alanı buluyordu.

Cumhuriyet ideolojisinde, Türk kültürünün İslam öncesindeki büyük uygarlıkların beşiğinde yoğrulması nedeniyle “uygarlığın taşıyıcısı” olarak, İslamî bir “sapma” ve buna bağlı bir “duraklama”dan sonra, bu aşamada yeniden aslına dönerek özü olan uygarlıkla kucaklaştığı gerçek hattına sokulması idi.²⁵⁷ Cumhuriyet ideolojisinin bu aşamasında İslam bir sapma olarak algılanmakta ve Türk'ün özüne dönerek ırksal anlamda özünü araması gerektiğine inanılmaktadır.

Dine gelince, devletin yayınladığı, eserlerde, açıkça reddedilen öge odur: millet ümmete karşıdır.²⁵⁸ Cumhuriyetin kurulma aşamalarında değer bulan ve Türk tanımlamasında önemli bir unsur olan din yani İslam, Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk tanımlaması içinde kendine yer bulamamaktadır.

İdeologlar terimin dinsel içeriğini tamamen silip, ona bütüncül bir ulusal bir boyut atfetmişlerdir.²⁵⁹ Bu atıf ilk başlarda “üst-kimlik” bağlamında ülke içinde yaşayan farklı etnik unsurları ve dinleri kapsamak için yapılırken, daha sonra Türk kavramına yüklenen ırksal anlamla beraber Türk dinler üstü bir nitelik ve ideal

²⁵⁶ A. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, (Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim, Azmi Süslü ve M. Akif Tural), Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi, Koza Bazım, Ankara, 2010, s.26.

²⁵⁷ Suavi Aydın, “Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: İrkçi Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, s.345.

²⁵⁸ Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Edit: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.46.

²⁵⁹ Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, s.46.

kazandırılmaya çalışılmıştır. Akçura'nın tanımladığı hem ırksal anlamda Türk tanımı hem de din aracılığıyla soydan gelen kardeşliğin bozulmasına neden olan özellikle Müslim veya gayrimüslim Türk algısının yerine soy birliği sağlama ülküsü yerini almış ve bu bağlamda İslam idealleri yerine Türk'ün kendi idealleri için mücadele etmek esas alınmıştır.

Afet İnan'ın Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları adlı çalışmasında Türk milleti hakkındaki şu ibare Cumhuriyet Dönemi'nde milletin ne anlaşıldığını ve dolayısıyla da Türk tanımının içine bu bağlamda neler girebileceğine nelerin dışarıda kalacağına yönelik önemli bir açıklamadır:²⁶⁰ Türk milletinin oluşumunda etkili olduğu görülen doğal ve tarihi olgular şunlardır: a) Siyasal varlıkta birlik, b) Dil birliği, c) Yurt birliği, d) Irk ve köken birliği, e) Tarihi yakınlık, f) Ahlaki yakınlık.

1927-1938 yılları arasında İçişleri Bakanlığı yapmış Şükrü Kaya'nın 1937 yılındaki Anayasa değişikliği sırasında yaptığı konuşmada: “Zaten insanlık tarihi Türklerle başlamıştır. Türk olmasaydı, belki tarih olmazdı ve muhakkak ki medeniyette başlamazdı.”²⁶¹ Bu dönemler Türk-merkez siyasetin en üst seviyede olduğu dönemlerdir; çünkü çeşitli tezler üretilmiş ülke içinde aydınlar ve kurucu kadronun çoğu tarafından ırksal bir Türk tanımlaması kabul edilmiştir. Bu tanımlama ile yetinmeyip Türk'ün insanlığın ve medeniyetinin oluşumunda en önemli yapı taşı oluşturduğu inancı da yerleşmiştir.

Türkiye'de, önceleri Anadolu hareketi denilen, daha sonra Atatürk'ün fikir babalığını yaptığı Sümerler, Truvalılar ve hepsinin ötesinde Hititlerin de Türk kökenli eski uygarlıklar olduğu hakkındaki teorilerin doğmasını sağladı.²⁶² Bu teorideki asıl iddia 1071'de Anadolu'ya geldiği iddia edilen Türklerin Anadolu'da eskiden beri var olduğunu ve bu manada Anadolu'nun yerlisi bir topluluk olduğunun iddiasıdır. Bu anlamda Türk, tarihin ilk dönemlerinden beri Anadolu'da yaşamış hatta burada büyük medeniyetler kurmuş bir millettir, iddiasında bulunulmuştur. Bu tarih tezi ile beraber Türklerin Anadolu'ya geliş süreci tekrardan ele alınıp yeniden

²⁶⁰ A. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, s.30.

²⁶¹ Cemil Koçak, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.38.

²⁶² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.6.

bir tarih yazılırken; insanlığın ve medeniyetin doğuşu meselesinde önemli yapı taşları olan medeniyetlerin Türk olduğunu söyleyerek de bir nevi medeniyeti Türkler ile başlatma yoluna gidilmiştir. Bu çalışma bağlamında Türk kavramına Cumhuriyet Dönemi'nde insanlığın ortak mirası, medeniyetin kurucuları ve bir nevi insanlık tarihinin olmazsa olmaz bir unsuru olma sıfatının konduğu bir süreçtir. Yani artık Türk bir ırk olmanın yanında dili ile tüm dünyaya dil sunmuş, medeniyeti ile tüm dünyanın medeniyetinin doğmasının en önemli unsuru, kökeni itibari ile de bir yerden gelen bir millet değil; milletlerin içinden doğduğu bir kaynağı sembolize etme durumuna gelmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de yaşayan insanların bir üst kimliği yapılmaya çalışılan "Türk" kavramı, daha sonraki süreçlerde insanlığı köken itibariyle bir "üst kimliği" olduğu iddiasına kadar varan bir söyleme dönüşmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'nde oluşturulan Güneş Dil Teorisi aracılığıyla dünyadaki bütün uygarlıkların Orta Asya'dan yayıldığı tartışılıyordu; bu teoriye göre Anadolu'da yaşamış bütün gruplar Türk olarak tanımlanıyordu.²⁶³ Yukarıda bahsedilen iddianın ispatı için kullanılan en önemli unsurlardan biride dil teorisi idi. Bu teoride Türkçe köken itibariyle yansıma bir dil olduğu için hiçbir dilden etkilenmediği, bu manada saf, arı ve ari bir yapıya sahip olduğu söyleniyordu. Diğer diller ise bu yansıma, arı ve ari olan dilden etkilenmiş ve bu dilin kaynaklığı ile doğmuşlardır. Özellikle dil bağlamında Anadolu'da yaşayan toplulukların Türk olduğu iddiası, linguistik, etimolojik tezler öne sürerek çok fazla kullanılmıştır. Yukarıda bazı yerlerde de değinildiği gibi bu tez, daha sonra sadece Anadolu'da yaşayan topluluklar ile sınırlı kalmamış birçok millet ve dil içinde aynı teori işletilmiştir. Böylece Türk kavramı bu tez bağlamında, dili insanlığa kaynaklık etmiş ve üzerinden çok sayıda dilin doğduğu bir kavmin adıdır, haline gelmiştir.

1930'larda, Türk tarihi ve dili üzerine geliştirilen tezlerle ortaya çıkan Anadolu Türkçülüğünün üzerine kurulan Türk kimliği ile ilgili çalışmalar yapıldı. Örneğin; 1932 yılında yapılan Türk Tarih Kongresi'nde, eski çağlarda Anadolu'da yaşamış olan Hitit ve Sümerlerin, Türk oldukları kabul edildi.²⁶⁴

²⁶³ Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.102.

²⁶⁴ Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.102.

Türklüğün kökeni tarihçilik içinde yukarıda anlatılan savlar bağlamında bir netliğe kavuşmamıştı; ancak eğilimin etnik köken olduğu özellikle Türk Ocakları'nın çalışmalarında açıklık kazanmıştır.²⁶⁵ Dönemin Türk ve Türklük çalışmaları bu tezde çok defa vurgulandığı gibi özellikle 1930 ve sonrası dönemlerde etnik köken vurgusu artmıştır.

Bu dönemde yeni tarih disiplininin konusunun Yusuf Akçura tarafından, işlevinin Ziya Gökalp tarafından yapıldığı, metodunun ise Fuat Köprülü tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür; konusu Türklerin etnik kökeni, işlevi milli duyguların sosyalizasyonu, metodu tarafsız ve güvenilir (gerçekliği bilimsel yöntemle kanıtlanmış) belgelere dayanan araştırma olarak görülebilirdi.²⁶⁶ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gökalp'in ölümü işlevi manasında bu disiplini sekteye uğratmıştır; çünkü milli duyguların sosyalizasyonu ve kültürel bir bilinç kazanma/kazandırma süreci yerine Akçura'nın sisteminin bu manada egemen olduğu özellikle Türk'ün etnik kökeni üzerine durulan bir disiplin haline gelmiştir. Daha sonraki süreçte metod belirleme durumunda olan Köprülü'nün de bu süreçte etkisini kaybetmesi ile disiplin sadece Türk'ün etnik kökeni üzerine yoğunlaşmış ve metodun "bilimsellik" bağlamı zaman zaman gözardı edilmiştir.

Birinci Türk Tarihi Kongresi zabıtlarında: Türk çocukları, biliyor, bilecektir ki onlar 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık, ari, medeni, yüksek bir ırdan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir.²⁶⁷ Bu kongre Türk tarihini Osmanlı veya Selçuklu ile başlatılmasına karşı çıkmış, yukarıda çok kez vurgulandığı üzere ari, medeni, yüksek bir ırk vurgusu yapılmaya başlanmıştır.

Köprülü birincil kaynakların yokluğunun "Türk Tarih Tezi"ni tarih öncesi devirlere götürmeyi engellediğini söylemek istiyordu; dolayısıyla, eninde sonunda yapılacak bu iş için adım adım geriye gitmek gerektiği uyarısını yapıyordu; görüldüğü gibi bu tartışma baştan sona tarihi kaynakların kullanımı yani yöntem ile ilgiliydi.²⁶⁸ Köprülü tarihe bakışta yöntemi önemsiyor ve yöntemin bilimsel çerçevede kalması için ısrar ediyordu; çünkü bilimsel olmayan tahminler ve iddialar

²⁶⁵ Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", s.802.

²⁶⁶ Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", s.802-803.

²⁶⁷ Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", s.805-806.

²⁶⁸ Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", s.806.

bu çalışmanın bilimselliğine gölge düşürecek ve Türk'ün tarihi sadece iddialar ve tahminler üzerine kurulmuş olacaktı.

Köprülüye göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu açıklarken öncelikle din olgusu ve onun yanı sıra çokça gündeme gelen ırk olgusu üzerinde durmak hatalıdır; çünkü Osmanlı İmparatorluğu Türklerini oluşturan topluluklar içinde örneğin Hıristiyan Rumlarla Müslümanlaştırılmış Türkler vardı.²⁶⁹ Yani din ve ırk da belli değişimler, belli süreçler yaşamış olgulardı, ari bir dinden ya da ari bir ırktan söz etmek zordu. Gerçeğin zaten çok karmaşık olduğunu belirten Köprülü, “Osmanlı” adının esas olarak siyasi bir anlam taşıdığını vurguluyordu; demek ki Osmanlı'nın belirleyici niteliği, özellikle başlangıcında ne dini ne de ırksaldı, siyasal varlığı her şeyin başında geliyordu; Osmanlı'nın siyasal kuvvetini ve etkisini reddetmek isteyen tarih tezinin kuvvetlendiği bir dönemde Köprülü'nün bu görüşleri pek dikkate alınmadı.²⁷⁰ Bu dikkate alınmama, bu iki tezin yani Güneş Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi'nin bilimselliğine gölge düşürmüştü; çünkü birkaç bulgu ile herkesin Türk olduğunu iddia etmek, birkaç benzeşme ile dillerin atası olarak Türkçeyi seçmek, Anadolu gibi çok farklı kültürlerin, ırkların, dinlerin yaşadığı bir coğrafya da özellikle ırksal anlamda ari-temiz bir ırk vardır demek Köprülü'nün dediği gibi çok zordu. Gökalp'in ölümü ile Türk üzerine yapılan çalışmalarda Türk'ü tanımlayan unsurlar içinden kültürel manalar da gözardı edilmişti. O dönemdeki Cumhuriyet aydınları ve kurucu kadronun çoğuna göre Türk, insanlığın en eski, en temiz, medeniyetin doğuşunda öncül bir rol oynayan, dili ile bütün dillere kaynaklık etmiş, kendi başına siyasal idealleri olan, bir dinin ya da kültürün alt unsuru olmayan, kendisinin tek başına bir ve en önemli “üst kimlik” olma özelliğine sahip olan ari bir ırkın adı, haline gelmişti.

3.2. TÜRK'ÜN İSLAMCI/OSMANLICI YORUMU

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk tanımı ve dönüşümü yukarıda anlatıldığı gibi bir süreç yaşamıştır. En sonunda ise Cumhuriyet aydınları ve kurucu kadronun da çalışmalarına öncülük ettiği iki tez oluşmuş ve bu anlamda da ırksal bir Türk tanımı ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın son

²⁶⁹ Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, s.806.

²⁷⁰ Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, s.806-807.

dönemlerinde ve Cumhuriyet'in başlarında Türk kavramına ve Türk'e yukarıda anlatıldığı gibi "bilimsel" yaklaşmayan daha çok İslami referanslarla yaklaşan insanlar da vardı. Özellikle Mehmet Akif Ersoy ve Said Nursi bu bağlamda eserlerinde bolca Türk ve Türklük konularını işlemişlerdir. Bu insanların görüşleri Cumhuriyet'in asıl kaynaklarına, eğitim kitaplarına girmese de toplumun ciddi bir kesimi tarafından kabul edilmiş ve taraftar toplayabilmiştir. Bu konuya eğilen dönemin iki önemli düşünürünün görüşlerinin günümüz Türk tanımlamalarında da referans alındığını düşünürsek konumuz bağlamında bu kişilere değinmeden geçmek olmayacaktır.

Mehmet Akif Ersoy Türk ve Türklük olgusunu, kimlik ve hatta "üst kimlik" bağlamlarında işlemiş ve olaya İslami bir çerçeveden bakmıştır. Akif bir şiirinde:²⁷¹

Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,

Sâde yalçın kayalar, sâde ıpıssız çöller.

Yurdu baştan başâ vîrâneye dönmüş Türk'ün

Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.

Bu tanım Anadolu'da yaşayan insanlara Türk denmesi ve buranın Türk yurdu olarak adlandırılması bağlamında Cumhuriyet'in oluşturduğu Türk tanımlamasıyla bu manada çelişir bir yanı yok gibi gözükmemektedir; ancak Akif'in Türk'ün ne olduğuna dair kendi zihnindeki tanımı açıktır ve bir şiirinde de açıkça belirttiği gibi Türk'ten ne anladığını açıkça beyan etmektedir:²⁷²

Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün,

Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün.

Gövde teşrihlere dönmüş, o bacaklar değnek;

Daha yaş yirmi iken eller, ayaklar titrek.

Öyle seksenlik adamlar aramak pek yanlış;

Kırk onun ömrüne son merhale olmuş kalmış.

²⁷¹ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s.335.

²⁷² Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.336-337.

*Değişik sanki o arslan gibi ırkın torunu!
Bense İslam'ın o gürbüz, o civan unsuru,
Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulsaydı eğer...
Ne çabuk elden, ayaktan düşecekmiş o meğer!...*

“Türk bir ırk mıdır? Yoksa bir sıfat mıdır?” sorusu Akif’te ırktır cevabını almaktadır; ancak “Bu ırk, nasıl bir ırktır?” sorusuna Akif “İslam’ın gürbüz ve civan unsuru” olarak tanımlamaktadır. Yani Akif için Türk İslam’ın önemli bir unsuru olan bir ırkın adıdır. Cumhuriyet’te İslam’dan arındırılmış bir Türk tanımlaması yerine Akif ırksal boyutunu gözardı etmeden İslam için büyük bir unsur olarak görmektedir. Yine Akif başka mısralarında şu ifadeleri kullanmaktadır:

*Hocazâdem, ne sülükmiş o meğer vay canına!
Diş bilermiş senelerden beri Türk’ün kanına²⁷³.
Kimse evladını cahil komak ister mi ayol?
Bize lazım iki şey var: Biri mektep biri yol.
Niye Türk’ün canı yangın, niye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok, senelerden beridir²⁷⁴.*

Mehmet Akif Ersoy o dönemdeki Türk ve Türklük konusu üzerine yapılan hem Osmanlı’da (akabinde Türkiye Cumhuriyeti’nde) hem de yurt dışındaki bilim insanlarının yaptığı çalışmalar ve ürettiği tezler üzerine de şu sözleri söylemektedir:

*Geldi bir başka gâvur, dedi “Cengiz”le, ayol,
Bu hısımlık nereden çıktı ki, siz Türk, o Moğol²⁷⁵.*

Akif daha sonra Cumhuriyet Dönemi’nde savunulacak olan birçok milletin de aslının Türk olduğu yönündeki fikirlere karşı çıkmaktadır. Akif bu şiiri ile Türk’ü daha dar bir çerçevede ele aldığını ve bunu genişletme çabasını da doğru bulmadığı bu mısraları ile açıklamaktadır.

²⁷³ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.347

²⁷⁴ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.354.

²⁷⁵ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.359.

Mehmet Akif dönemin milliyetçi/ulusçu akımlarına karşı Müslüman olan milletlere şu serzenişde bulunuyor ve bulunduğu taraf, millet konusuna hangi penceren baktığını anlamak açısından oldukça önemli şu sözleri dile getiriyor:²⁷⁶

Hani milletin İslam idi... Kavmiyyet ne!

Sarılp sımsıkı dursaydın a milletine.

“Arnavutluk” ne demek? Var mı Şeriat 'ta yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.

Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;

Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerede!

Akif yukarıda İslam'ın civan unsuru bir ırktır diye tanımladığı Türk'ü, Türkçülük yapmasının İslam'a aykırı olduğunu, Türk'ün bu manada bir üst kimlik olarak tanımlanamayacağını ve Türk üzerinden bir siyaset yapılmaması gerektiğini söylemektedir. Bunun nedenini ise şeriatla yani İslam yol ve yönteminde mevcut olmadığından dolayı olarak esbaplaştırıyor.

Mehmet Akif'in son olarak şu dizeleri ise o günkü şartlarda millet, din ve bunlar üzerinden üretilen siyasetlere karşı net bir tavır belirliyor:²⁷⁷

Artık ey millet-i merhûme, sabâh oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?

Ne Araplık ne de Türklük kalacak, aç gözünü!

Dinle Peygamber-i Zîşân 'ın ilahi sözünü.

Türk Arapsız yaşayamaz. Kim ki “yaşar” der, delidir!

Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem de sağ elidir.

Veriniz baş başa... Zira sonu hüsrân-ı mübin:

Ne hilafet kalıyor ortada billahi, ne din!

²⁷⁶ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.183.

²⁷⁷ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, s.184.

Mehmet Akif'in İslami bir millet anlayışına sahip olduğunu, bu milletin dini, siyasi ve ortak bir gelecek için mücadele edecek yegane yapı olduğunu söylemektedir. Şiirlerinin çoğu yerinde kendi tabiri ile kavmiyetlere İslami çerçevede yer vermekte; ancak her kavmin kendi başına bir ülkü sahibi olmasını ve bu bağlamda ayrı siyasal bir anlam kazanmasını ise şiddetle eleştirmektedir.

Mehmet Akif'in millet, milliyet, kavmiyet konularında eleştirilerini en şiddetli hale getirip, İslam milleti anlayışını elzem gördüğünü anlattığı şu sözü son kertede çok açıktır: “Ey cemaat-i Müslimîn, siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne Kürtsünüz, ne Lâzsınız, ne Çerkezsınız! Siz ancak bir milletin efradıdır ki o millet-i muazzama da İslâm'dır. Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız²⁷⁸”.

Türk ve Türklük konusunda Cumhuriyet Dönemi aydınlarının çoğunun baktığı çerçeveden bakmayan, Türk ve Türklük kavramlarına Mehmet Akif Ersoy'a benzer; ancak bazı ufak farklılıklarla yaklaşan diğer bir kişi ise Said Nursi'dir. Said Nursi Risale-i Nur adı verilen çalışmalarında çoğu kez bu konuya değinmiştir. Olaya ve olgulara İslami bir çerçeveden bakan Said Nursi Türk ve Türklük konusunda da İslami çizgisini ortaya koymuştur.

Bir cümlesinde Said Nursi Türk için: “şarkın en cesur ve kuvvetli ve kesretli kavmi ve İslamiyet'in en kahraman ordusu olan Türk milleti,”²⁷⁹ ibaresini kullanır. Akif'in civan, gürbüz tanımlamasından pek de uzak olmayan bu tanımlama yine Akif'in İslam'ın önemli bir unsuru çerçevesi içerisindedir. Yine aynı eserinde Said Nursi: “yedi yüz sene müddetinde İslamiyet'in ve Kur'an'ın elinde şeref-şiar, barika-asa bir elmas kılınç olan Türk milleti²⁸⁰”, diye tarif eder. Bu tanımlama İslam ile beraber Batı'da Türk-Müslüman'dır tanımlamasının ve İbrahim Kafesoğlu'nun Türk-İslam sentezi anlayışındaki fütihat birliğine işaret ettiğini söylersek yanlış olmaz; çünkü İslam ile beraber Türk'ün İslam için savaşması ve İslam'ın ordusu olduğu tezini destekler bir açıklamadır.

²⁷⁸ Mehmet Akif Ersoy, **Mehmet Akif'in Kurân-ı Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri**, (Hazırlayan: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Nuran Abdulkadiroğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.78-79

²⁷⁹ Said Nursi, **Şualar**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010, 527.

²⁸⁰ Said Nursi, **Şualar**, s.528.

Said Nursi bulunduğu dönemi ve Türk'ün dönüşümü bağlamında yaptığı şu analiz olaylara ve olgulara karşı bakış açısını göstermektedir: “evet, altı yüz sene, belki Abbasiler zamanından beri yani bin seneden beri Kur'an-ı hâkimin bir bayraktarı olarak bütün cihana karşı senelerden beri meydan okuyan Türk milletini, bu vatan evlatlarını, İslamiyet'ten uzaklaştırmak ve mahrum bırakmak için, Müslümanlığa ait her türlü bağların koparılmasına çalışılıyor ve bilfiil de muvaffak olunuyordu.”²⁸¹ Nursi'nin bu yaklaşımı Türk tanımının Cumhuriyet'in ırksal ve İslam'dan arındırılmış Türk tanımına ve bu yönde yapılan çalışmalara bir tepki olduğunu söyleyebiliriz; çünkü Cumhuriyet'in 1930'dan sonra ürettiği Türk tanımı eğitim sisteminin içine girmiş ve topluma bu şekilde de bir Türk tanımı anlatılmakta idi. Said Nursi ise bu tanıma karşı olduğunu her fırsatta dile getirmekte ve Risale-i Nur adlı çalışmalarında İslam ile Türk'ün ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamaktadır.

Said Nursi'nin en meşhur ve en net Türk tanımı ve kimlere Türk dediği, Nursi için kimlere Türk denilmesi gerektiği bağlamında şu yaklaşımı çok önemlidir: “dünyada hiçbir millet dinsiz yaşamadığı gibi; Türk milleti misillü bütün asırlarda mümtaz olarak, bütün aktar-ı cihanda, nerede Türk varsa Müslüman'dır,”²⁸² bu açıklama ile Said Nursi Türk olduğunu iddia edip de İslam'dan başka bir dine mensup olanları bu tanımının dışında tutmaktadır.

Bu görüşünün nedenselliğini ifade ettiği şu cümlesi aslında neden bu açıdan baktığını açıklamaktadır: “halbuki menfi hareketle başkasının zararıyla beslenmek, ırkçılığın seciye-i fitrisi olduğu halde; evvela başta Türk milleti dünyanın her tarafında Müslüman olduğundan onların ırkçılıkları İslamiyet'le mezcolmuş, kabil-i tefrik değil; Türk, Müslüman demektir; Hatta Müslüman olmayan kısmı, Türklükten çıkmışlar.”²⁸³ Said Nursi bu açıklaması ile Akif'in Türk tanımının bir nevi dışına çıkıp Türk olmak için İslam'ı bir elzem, bir esas unsur olarak görmektedir.

Yine aynı doğrultudaki şu açıklama da önemlidir: “Türk milleti anasir-i İslamiye içinde en kesretli olduğu halde, dünyanın her tarafında Türkler ise

²⁸¹ Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010, 152.

²⁸² Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s.231.

²⁸³ Said Nursi, **Denizli ve Emirdağ Lahikaları**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010, 588.

Müslüman'dır. Sair unsurlar gibi, Müslim ve gayrimüslim olarak iki kısma inkisam etmemiştir. Nerede Türk tıfesi varsa, Müslüman'dır. Müslümanlıktan çıkan veya Müslüman olmayan Türkler, Türklükten dahi çıkmışlardır (Macarlar gibi)."²⁸⁴ Said Nursi için Türk, kesinlikle Müslüman olan insanlar için kullanılmaktadır. Her Müslüman Türk demek değildir; ancak her Türk Müslüman'dır anlayışını savunmaktadır. Bu da Nursi için bir kişiye Türk demek için bakılacak asıl unsurun Müslümanlığı olduğunu; eğer kişi Müslüman değil ise Türk'te olamayacağını iddia etmektedir.

Bu iki kişi üzerinden anlatılan Türk'ün İslamcı/Osmanlıcı yorumu genel bir değerlendirilmeye tabi tutulursa; bu görüşte İslam kesinlikle asıl unsurdur. Türk, İslam için önemli bir unsurdur; ancak İslam'ın önüne geçebilecek bir hal alması söz konusu olamaz. Ancak bu görüşte bir kişiye Türk denebilmesi içinde aranan en önemli özelliklerden birisi hatta en önemlisi Müslüman olmasıdır. Bu görüşte Türk'ün diğer önemli özelliği ise İslam için mücadele etmiş ve İslam için zaferler kazanmış olmasıdır. Bu görüş için Türk'ün en önemli özelliği de İslam için savaşmış olma özelliğidir denebilir.

3.3. ATATÜRK'TE TÜRK ALGISI

Atatürk'ün Türk tanımlamaları üç ayrı kısımdan, başka bir ifadeyle, üç aşamalı bir geçişten, oluşmaktaydı. Atatürk, bu üç ayrı anlamı 1919 ve 1938 yılları arasında Türk ve Türk ulusu terimleri şeklinde açıklamaya çalıştı.²⁸⁵

1. Dini Tanımlama: "Anadolu ve Rumeli tarafında yaşayan bütün Müslümanlar Türk'tür."

2. Politik Tanımlama: "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi Türk dilini, kültürünü ve ulusal fikirlerini kendine adapte etmiş olan herkes Türk'tür."

3. Etnik Tanımlama: "Orta Asya'daki nüfusun çoğunluğu Türk'tür."

İlk tanımlama, Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sırasında; ikincisi, cumhuriyetin ilanı (1923) sırasında; üçüncüsü ise, 1932 yılındaki Tarih Kongresi'ndeki Atatürk'ün kendi yaptığı araştırmalarla şekillenip söylenmiştir ki bu çalışmalar da, Türk Tarih

²⁸⁴ Said Nursi, **Mektubat**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010, s.325.

²⁸⁵ Hüsamet'in İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, s.104.

Tezi ve Güneş Dil Teorisidir.²⁸⁶ Türk kimliği veya Türk tanımlamasının çeşitlilik göstermesi konjonktürel tanımlamalardır. Yani kurtuluş savaşı döneminde Türk tanımlamasının ana unsurunun o coğrafyada yaşayan Müslümanlara ithaf edilmesi ve Türk tanımının ana unsurunun İslam olması veya Türk'ün İslam ile doğrudan ilişkilendirilmesi doğaldır. İkinci tanımlama ise farklı din ve etnisite üzerine kurulan bir üniter devletin vatandaşlık ve “üst kimlik” tanımlamasıdır. Bu tanımlama “üst kimlik” bağlamında Türkiye’de yaşayan etnik ve kültürel farklılıklardan birinin üzerine kurulmaması anlayışına sahiptir. Üçüncü tanımlama ise Türk'ün soya dayalı bir tanımlama olup Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezinin temelini oluşturan bir söylemdir. Bu söylemle beraber “devlet eli” ile de Türk ırksal anlamda bir nitelik kazanmış ve bu bağlamda ciddi araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucu ile de bu tez çalışması bağlamında Türk kavramının içine ırksal bir tanımla da girmiştir.

Atatürk'ün bu Türk tanımlamalarının değişimi ve dönüşümü zamansaldır. Bu dönüşümü iyi bir şekilde anlayabilmek için Atatürk'ün tarih içerisindeki Türk tanımlamalarından dikkat çekenleri tarihsel bir süreçte sıralamak, bu dönüşümü görebilmek için önemlidir.

Atatürk'ün 1920’de mecliste kendisine ve içinde buldukları harekete yöneltilen bir itham nedeniyle verdiği şu cevap ilk tanımlama bağlamında önemlilik arz etmektedir: “Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasiyle bir iki noktayı arz etmek isterim: burada maksut olan ve Meclisi âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyeti âliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emeller, yalnız bir unsur-u islâma münhasır değildir. Anasır-ı İslamiyeden mürekkep bir kütleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz.”²⁸⁷ Bu açıklama o dönem için Atatürk'ün Türk-merkez bir siyaset gütmeyeceğini, Türk'ü diğer etnik ve kültürel unsurlardan üstün tutmadığını, Türk'ün diğer etnik ve kültürel

²⁸⁶ Hüsamettin İnaç, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, s.104-105.

²⁸⁷ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.74-75.

unsurlarla beraber “İslam şemsiyesi” altında toplamaya çalıştığının en büyük göstergesidir.

“Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lazımdır ki: Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez.”²⁸⁸ Atatürk’ün bu açıklamasında Türkiye devletinde yaşayan insanlar için kullanılan Türkiye halkı tabiri dikkat çekmektedir. O dönemde Türkiye’de yaşayan bütün etnik, kültürel ve dini gruplar için kullanılan bu kavram Türk’ün Türkiye Cumhuriyeti devletinin üst kimliği bağlamında ön planda olmadığını göstergesidir.

Atatürk 1922 yılındaki bir meclis konuşmasında: “Bundan sonra makam-ı hilafetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlemi İslam için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhiyle gösterecektir. Türk ve İslam-Türkiye Devleti iki saadettin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır.”²⁸⁹ Atatürk için 1920’de diğer etnik unsurlarla pek farkı olmayan Türk, 1922’de diğerlerine nazaran daha ön plana çıkmış; ancak asıl anlamını İslam içinde bulan ve İslam için mücadele eden insanlar topluluğunun adı haline gelmiştir.

“Efendiler! Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekebile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir.”²⁹⁰ Atatürk’ün 1922 yılında mecliste yapmış olduğu bu konuşma o dönem için Atatürk’ün ırk kavramına nasıl baktığını ve toplumsal birlikteliğe çok fazla ihtiyaç duyan yeni Türkiye Devleti için “üst kimlik” olarak “Türkiye halkı” tabirini kullanması o dönem için henüz Türk’ün siyasal ve ulusal kimlik bağlamında bir karşılığının olmadığını göstergesidir.

Ukrayna Büyükelçisine ithafen yaptığı bir konuşmada Atatürk: “Emperyalizmin en şedit taarruzlarına hedef olan Türkiyeliler Karadeniz’in öbür tarafında aynı ihtirasata karşı mücadele eden milletler bulunduğunu bilirlerdi.”²⁹¹

²⁸⁸ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s.200.

²⁸⁹ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s.297.

²⁹⁰ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s.236.

²⁹¹ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II**, s.25.

Atatürk'ün 1921 yılında yapmış olduğu bu konuşma o dönem için “Türk halkı” ve “Türkiyelik” tabirlerinin çok fazla kullanıldığı ve üst kimlik bağlamında Türk'ün henüz ön plana çıkmadığını ve Türkiye Devleti'nde yaşayan insanları tanımlamak için bu tanımlamaların kullanıldığını göstermektedir.

Atatürk'e göre millet, geçmişte bir arada yaşamış, şimdi de bir arada yaşayan, gelecekte de bir arada yaşama inancında ve kararında olan, aynı vatana sahip çıkan, aralarında dil, kültür ve duygu birliği olan, insan topluluğudur.²⁹² Bu tanımlama daha sonra ırksal bir unsuru da içine alarak ülke içinde yaşayan insanlar için üst kimlik niteliğinde olmanın yanında bu tanımlamanın dışına çıkılarak ırksal anlamda bir Türk'ün de peşine düşülmekte ve bu minvalde bir tanımlama da yapılmaktadır.

Atatürk “Doğu milletlerinin, batı milletlerine taarruz ve hücumu, tarihin belli başlı safhasıdır; doğu milletleri arasında, Türk unsurunun başta ve en kuvvetli olduğu malûmdur; Avrupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilalar yapmışlar,”²⁹³ demektedir. Bu açıklama da Atatürk'ün Türk'ü Doğu'nun en önemli unsuru olarak gördüğü de anlaşılmaktadır. 1923 sonrası dönemde Türk-merkez konuşmalarına çok sık rastlanan Atatürk, İslam bazlı toplum tanımlarını veya “Türkiyelilik”, “Türkiye halkı” gibi tanımlamaları bırakıp Türk'ü ön plana çıkartan tanımlamalar yapmaya başlamıştır.

Türk devrimiyle ilgili büyük bir dönüşüm “uluslaşma/uluslaştırma” eksenlerinde yakalanabilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı bir konuşma bu bağlamda önemlilik arz etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk, 20 Mart 1923'te Türk Ocağı'nda, Konyalı gençlere yaptığı konuşmasında: “Biz ulus bilicine çok geç vardık. Ulusçuluk dünyada en güçlü akımdır. Tüm çabalara karşın bu akımın hızı durdurulamamıştır. Ulusal bilinç konusunda gereken ilgiyi göstermeme yüzünden bizim ulusumuz çok çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan çeşitli uluslar, ulusçuluğu benimseyerek kendilerini kurtardılar. Biz kim olduğumuzu onların arasından atıldığımız zaman anladık. Gücümüz azaldıkça onlar bizi aşağıladılar. Bize hakaret ettiler. Anladık ki esas suçumuz kim olduğumuzu unutmakmış. Dünyanın

²⁹² Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, s.46.

²⁹³ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset, Ankara, 1999. s.165.

bize saygı göstermesini istiyorsak öncelikle düşüncelerimizle, duygularımızla, yaptıklarımızla ulusal kimliğimize, kendimiz saygı gösterelim,”²⁹⁴ demektedir.

“Efendiler! Bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyona mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azîmesi vardır ve bu milletin saha-i arzdaki vusati nispetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır. Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim: birinci vahid-i kıyasi, edvar-ı kablet tarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin cediti îlâsı olan Türk namındaki insan; ikinci, ebülbeşer Nuh Aleyhisselâmın oğlu Yasef’in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedarik-i vesaiakte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en barîz ve en katî ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin’e gönderen ve Bizans’ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.”²⁹⁵ Tarih içerisinde Türk tanımlarında eksen kaymasına şahit olunan Atatürk, bu tanımları ile de Türk’ü tanımlarken kökenini Nuh Peygamber’e atfetmekte ve İslam öncesi devirlerde de büyük bir medeniyete sahip olduğunu vurgulamaya başlamaktadır. Bu tanımlamada görülmesi gereken önemli bir taraf vardır. Türk tanımlamaları artmakla beraber, bu tanımlamaların içinde Türk köken ve ihtiva ettiği anlamlar bağlamında da sadece Türkiye için değil insanlığında önemli bir unsur olmaya başlamıştır.

Atatürk yine bir konuşmasında: “Sözlerimin kolay anlaşılması için, yine Türk milletine bakacağım; çünkü, dünyada ondan daha büyük, ondan daha eski, ondan daha temiz bir millet yoktur ve bütün insanlık tarihinde görülmemiştir.”²⁹⁶ Bu tanımlama yukarıda yapılan dil, kültür ve ülkü birliği sınırları dışına çıkmakta yukarıda kategorize edilen üç aşamalı Türk tanımlamasının üçüncüsünün içine girmektedir. Cumhuriyet’in ilerleyen dönemlerinde pratik anlamda yani Türk kavramı ve Türklük üzerine yapılan çalışmalar daha çok ırksal bir sonuç elde etmek için yapılan çalışmalar olmaya başlayacaktır.

²⁹⁴ Suna Kili, “Kimlik Sorunsalı” , **Türk Kültürü ve Türk Kimliği**, (Editör: T. Mesut Eren), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006, s. 31.

²⁹⁵ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s.288.

²⁹⁶ A.Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, s.26.

“Türk ulusu ancak varlığını derin ve sağlam kültür sınırları ile çevreledikten sonradır ki, onun yüksek kapasitesi ve erdemi uluslar arasında tanınır. Türk ulusuna doğusal rengini veren, bu devrimlerden her biri çok geniş tarihsel devirlerin öğünebileceği büyük işlerden sayılsa yeridir.”²⁹⁷ 1923’te Atatürk’ün söylemlerinde artan Türk söylemi, ilerleyen zamanlarda daha da artmış ve Türk, köken itibarıyla daha da eskiye götürülmeye çalışılmış ve İslam ile olan bağı dışlanmaya başlanmıştır.

“Muhterem Efendiler! Türk milletinin inkişafına asırlardan beri sed çeken mânileri kaldırmak ve hayat-ı umumiye muasır medeniyetin kanunlarını ve vasıtalarını vermek için sarfettiğiniz mesainin, milletin tasvibi umumisine mukarin olduğu muhakkaktır.”²⁹⁸ Türk’ün her anlamda öneminin arttığını gösteren Atatürk’ün bu söyleminde Türk’ün ilerlemesi önündeki manilerinde kaldırılması meselesi önemli olmaya başlamıştır. Bu maniler arasında ilk kaldırılması gerekenlerin başında İslam ve/veya Osmanlı merkez Türk tanımlamaları gelecektir.

Bir başka konuşmasında Atatürk Osmanlı tarihine bakış açısını yansıtan şu şekilde bir analiz yapmaktadır: “Osmanlı İmparatorluğu, biz kahraman Türkler nedeniyle bir büyük devlet oldu ve dinimiz olan İslamiyet üzerine büyük bir ruhani teşkilat yapıldı. İşte bu devlet ile ruhani teşkilat çok kuvvetli bir müessese halinde İstanbul’da birleştiler. Orada kahraman Türk, saray entrikalarına ve ruhani teşkilatın nüfuzuna mağlup oldu... Bu tablo da Türkler tarafından boyanmış ve süslenmiş iken bu cengâverler şimdi saray entrikalarından bunalarak arka zemine atılmışlardır.”²⁹⁹ Bu analiz aslında Gökalp’in “şehrî” çıkarsamasına da benzemektedir. Yani Atatürk’e göre Osmanlı Devleti’nin ihtişamlı günler yaşamasını sağlayan asıl unsur Türk iken şehirler ya da saray entrikaları Türk’ün ikinci plana atılmasına hatta aşağılanıp hafife alınmasına neden olmuştur.

Yine Atatürk bir başka konuşmasında; Türkler İslam dinini kabul etmeden önce de büyük bir millet idi; bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların ne de

²⁹⁷ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s.298.

²⁹⁸ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s.363

²⁹⁹ Utkan Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, s.167.

aynı din de bulunan Acemlerin ve ne de diğerlerinin Türklerle birleşip bir millet oluşturmalarına etki yapmadı; bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti; milli duygularını, milli heyecanını uyuşturdu.³⁰⁰ Bu dönemlerde Türk'ün üçüncü tanımına yönelik yapılan çalışmalar ve açıklamalarda Türk, İslam öncesinde bir milli yapı olarak siyasi, kültürel, ülküsel unsurlarını içinde barındıran büyük bir sosyal yapı olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Yine bu görüşe göre bu büyük yapı, İslam ile beraber bir alt unsur olmuştur ve bu alt unsur olma durumu Türk'ün lehine bir sonuç ihtiva etmemiştir. Hatta aksine İslam'ın kavmiyetçiliğe bakış açısı nedeni ile Türk milletinin milli bağlarını gevşeten ve milli heyecanını uyuşturan bir hal almıştır. Akçura'nın da daha önceden değinilen bakışının Cumhuriyet Dönemi'nde var olan bir algının tezahürüdür. Yukarıdaki ve benzeri algılar ile İslam, Müslüman-Türk, gayrimüslim-Türk ayrımı yaparak Türk olma bilincine zarar vermiştir. Atatürk'ün bu konuşmasına göre de İslam'ın en önemli söylemi olan bütün etnik yapıların “ümme bilinci” ile bir “İslam milleti” oluşturma çabası da başarısız olmuştur ve bu yüzden Türk tanımı İslami olarak değil ırksal bağlamda yapılmalıdır; çünkü bunun dışındaki her tanımlama Türk'ün milli bağlarını gevşetmektedir.

Atatürk'ün Türk'ü kendince tanımladığı bir diğer konuşmasında: “Bizim Türk milletimiz, eski ve şerefli bir millettir; zaten Orta Asya'nın Altay yaylasında yetiştiği için kartalın meziyetlerini daha gençliğinde kazanmıştır; tâ uzakları görür, hızlı bir uçuşu vardır ve ruhu barındıracak kuvvetli bir beden sahibidir,” diye tanımlamaktadır ve “biz Türkler, her çağda doğunun kılıcının keskin ağzı idik”³⁰¹ diye Türk'ün en önemli meziyetlerinden birinin savaşçı özelliği olduğunu vurgulamaktadır.

“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz; Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsiyle meşbu olursa o camiaya istinat eden cumhuriyette kuvvetli olur.”³⁰² Atatürk'ün bu sözü kesinlikle Türk'ün yeni devlet için asıl ve asli unsur olduğunu ve

³⁰⁰ A. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, s.29.

³⁰¹ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.166-167.

³⁰² Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s.118.

Cumhuriyet'in mesnedinin yani dayanağının Türk toplumundan müteşekkil olduğunu vurgulamaktadır.

1932'de Keriman Hadis'in dünya güzel seçilmesi ile ilgili olarak Atatürk: "Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiğim için Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını çok tabii buldum,"³⁰³ demektedir.

Atatürk, Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Ziya Gökalp'ın çıkarsamaları ve eleştirileri ile daha da belirginleşen ve öne çıkardığı analizlerine benzer, Osmanlı dönemindeki Türk algısı hakkında da şu şekilde bir analiz yapmaktadır: "Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan görüş, bizim de içimize girmiştir. Dört yüz çadırlık bedevî bir kabileden bir imparatorluk ve millet tarihini başlatmak suretiyle imparatorluk zamanında Türklerin görüşü de bu merkezdeydi. Evvelâ, millete tarihini, asil bir millete mensup olduğunu, bütün medeniyetlerin anası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz."³⁰⁴ Bu söz, aslında, yukarıda bir alıntı vasıtasıyla Cumhuriyet'in Türk algısının, geçmişte var olan Türk algısına bir tepki olarak doğmuştur, sözünü destekler mahiyettedir; çünkü Atatürk'ün pek çok söyleminde, geçmişte Türk milletinin, milli aidiyet algısının azaldığı ve bunun yanı sıra Türk olmak aşağı bir şey ve Türk'ün tarihi de aşağıdır algısına tepkiler görülmektedir ve bu algının düzeltilmesi yönünde söylemlere sahip olduğu rahatlıkla görülebilir.

"Türk milleti her gün yeniden yeniye ve çok dikkatli tetkik olunmağa değeri olan bir cevherdir... Türk milleti artık mazinin bin türlü seyyiatı eseri olarak dimağında yer tutan pası tamamen silmiştir."³⁰⁵ Atatürk'ün 1925'te Balıkesir'de bir konuşmada dile getirdiği bu söz aslında Türk'ün milli duygularına zarar veren, Türk'ün tarihini basite alan ve Türk'ü aşağılayan unsurların ve görüşlerin yok edilmesi gerektiği ve bu bağlamda da yok edildiğinin göstergesidir. Türk'ün geçmişinde Cumhuriyet ideolojisine göre silinmesi gereken en büyük pas Türk'ün

³⁰³ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s.236.

³⁰⁴ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.175.

³⁰⁵ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s.233.

tarikh algısı ve Türk'ün millî duygularını zedeleyen din merkez toplum algısı olduğu için Türk bu alanlarda dezenfekte edilmeye çalışılmıştır.

Atatürk hem “Anadolu teorisi³⁰⁶”ne hem de Güneş Dil Teorisi'ne zımnî bir atıf yaparak beyan ettiği Türk tanımını manidardır: “Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit edemediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine, yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin senelik, en aşığı, bir Türk beşığidir. Beşik, tabiatın rüzgarlarıyla sallandı; beşığin içindeki çocuk, tabiatın yağmurlarıyla yıkandı; o çocuk tabiatın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı; onları tabiatın babası tanıdı; onların oğlu oldu; Türk oldu. Türk budur: Yıldırımlar, kasırgalar, dünyayı aydınlatan güneştir.”³⁰⁷ Anadolu teorisi ya da Türk Tarih Tezi olarak isimlendirilen bu iddia Türk'ü Anadolu'nun yerlisi yapmakta ve daha önce Atatürk tarafından da dile getirilen Nuh Peygamber atfı ve Anadolu'ya geliş söylemleri gözardı edilmektedir.

Mustafa Kemal'in Anadolu'nun yurt edinilmesi veya Anadolu'nun tarih boyunca her zaman Türk'ün yurdu olduğu konusunda görüşünü şu cümlesinden çok rahat anlaşılıyor: “Türk milleti, tarihine övün; çünkü senin ecdadın medeniyetler kuran, devletler, imparatorluklar yaratan bir mevcudiyettir; sen Anadolu denilen bu yurda sonradan gelme değil, ilk yerleşip medeniyet kuranların çocuklarıdır.”³⁰⁸ Bu tezi desteklemek için yapılan çalışmalardan bahseden Atatürk: “Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı neticesinde meydana çıkardığı beş bin beş yüz senelik maddî Türk tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir,”³⁰⁹ demektedir.

Atatürk, Cumhuriyet kurulduktan sonra kendisinin öncülük ettiği kurtuluş hareketinden dolayı gelen övgülere verdiği cevapta hayatının merkezinde neyin olduğunu ve merkezi öneme sahip olan kavramdan ne anladığı bağlamında önemli bir işaretler: “bana, insanlar üstünde bir doğuş atfetmeye kalkışmayın;”

³⁰⁶ Anadolu Teorisi: Türklerin Anadolu'ya sonradan gelen bir topluluk değil, Anadolu'nun asıl yerlileri olduğunu iddia eden teoridir. Bu teori “Türk Tarih Tezi” olarak da isimlendirilmiştir.

³⁰⁷ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.200.

³⁰⁸ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.199-200.

³⁰⁹ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s.406.

doğuşumdaki tek fevkaladelik Türk olarak dünyaya gelmemdir.”³¹⁰ Bu söz Atatürk’e göre Türk olmanın insana doğuştan bir üstünlük verdiğini ve kendisinin yaptığı olağanüstü işlerin arka planında görülmesi gereken alamet-i farikanın Türk olmak olduğunu vurgulamaktadır.

“Ordumuz, Türk birliğinin Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir. Ordumuz; Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır.”³¹¹ Bu sözle ise Atatürk şüana kadar yapılan Türk tanımlarının ve Türk-merkez siyasetin bozulmaması ve Osmanlı dönemindeki gibi bir Türk algısına dönülmemesi için kurduğu bu sistemi “Türk ordusu” ile teminat altına alındığını söylemektedir.

3.4. ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATTA TÜRK’ÜN ETKİSİ

“Türk” tarih içerisinde çok fazla anlam değiştirmiş ve ciddi dönüşümler yaşamıştır. Türk’ü tanımlayan unsurlar tarihin belli dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda anlamsal olarak farklılık göstermiştir. Bu tarihsel dönüşüm içerisinde İslam, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi çok büyük bir öneme sahiptir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa “Türk” sözcüğü bilinen tarihin ilk dönemlerinde üç anlamda kullanılmıştır. Birinci kullanım, Türk sözcüğünün bir ırkın adı olduğudur. İkinci kullanımı, bir sıfat olarak kullanılmasıdır. Üçüncü kullanımı ise, var olan bir sisteme dâhil olma ile olunabilen ve bu manada da çıkılabilen bir olgu olarak kullanılmıştır.

İslam ile beraber Türk’ün dönüşümündeki algılar ise; birinci olarak, İslam ile beraber Türk’ün şanına şan katılmış, Türk’ün etki alanı artmış ve bu bağlamda İslam Türk’e olumlu katkı yapmıştır. İkinci olarak, Türk, İslam ile beraber bir kimlik kayması, hatta kimlik kaybı yaşamıştır ve bu bağlamda öz değerleri silinmiş ve yok olmuştur, Türk’ün varlık evi sadece İslam olmuş ve öz benliğini yitirmiştir. Üçüncü kullanım ise ekseriyette Batı Hıristiyan dünyada var olduğunu görmek kaydıyla, “Müslüman Türk’tür, Türk Müslüman’dır” algısıdır.

³¹⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, s.199.

³¹¹ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I*, s.421.

Osmanlı dönemi Türk algısına bakılacak olursa; ilk olarak, ilk dönemlerde Ertuğrul Gazi, II. Bayezid gibi padişahlara Türk denmiş ve bu bağlamda Osmanlı soyu Türk'e atfedilse de, daha sonra meydana çıkan merkezi yapı, ki Gökalp bu yapıyı "şehrî"ler diye adlandırmaktadır, Türk'ü aşağılamış ve bu bağlamda Türk'e bayağı, basit manalar yükleyerek Türk'e zarar vermiştir. İkinci olarak Osmanlı dönemi Türk algısı için, Osmanlı özü özüne Türk'tü. Bu bağlamda Türk'ün itibarını korumuş ve Türk'e hanel getirmemiştir ve Osmanlı Türk'ün önemli bir tarihi sürecidir. Osmanlı dönemi Türk algısında üçüncü yaklaşım ise, Osmanlı, İslam gibi Türk'ün öz değerlerine zarar vermiştir. İslam gibi Osmanlı da Türk için duraklama ve gerileme dönemidir.

Cumhuriyet Dönemi Türk algısı ise; ilk olarak, Türk diğer etnik ve kültürel unsurlar gibi İslam'ın önemli bir unsurudur; ancak İslam'ın üstünde değildir. İkinci olarak Türk Anadolu'yu vatan edinmiş, Osmanlı ve İslam ile bazı öz değerleri bağlamında zarara uğramışsa da Osmanlı ve İslam'ın Türk'e katkıları zararlarından daha çoktur. Cumhuriyet Dönemi Türk algısında üçüncü yaklaşım ise Türk İslam'dan önce büyük bir millettir, Osmanlı ve İslam Türk için tarihi birer durumun tezahürüdür; ancak bu tarihi süreç Türk'ün soy bağlılığı duygularını zayıflatmış ve tarih algısını sığ bir hale getirmiştir. Türk Anadolu'ya sonradan gelme değil, Anadolu'nun asıl sahipleri olan ari ve asil bir ırktır.

Cumhuriyet Dönemi Türk algısı içerisinde yer alması gerekiyor gibi algılansa da Atatürk'te Türk algısı farklı olarak ele alınmalıdır; çünkü Atatürk, kurtuluş hareketinin ilk yıllarındaki tanımladığı Türk ile ileriki dönemlerde tanımladığı Türk aynı öğelerden bir araya gelmiş bir Türk değildir. Bu bağlamda Atatürk'te ilk dönem Türk algısı, İslam idealleri için çalışan İslam'ın önemli bir unsuru; ancak üstünlük iddiasında bulunmayan bir Türk iken ikinci dönemde Türk ise; düşmana karşı savaşan, kurtuluş savaşı veren Anadolu halkının ismidir. Atatürk'te Türk algısının üçüncü safhası veya üçüncü döneminde ise Türk, insanlığın her anlamda kökü olan, dünyaya dil, medeniyet, kültür ihraç etmiş bir asıl ve asil bir soyun ismidir. Türk olmasa tarih, medeniyet olmayacaktır, hatta diğer medeniyetlerden, milletlerden ve

kültürlerden üstün, kendini Türk diye ifade etmenin³¹² bile büyük bir mutluluk sebebi olan üstün, ari, asil, temiz bir ırkın ismidir. Bu bağlamda Türk demek bile mutluluk için yeterli iken zor durumda olan bir Türk'ün ihtiyaç duyduğu kudret ise damarlarındaki asil kanda mevcut olabiliyor, yani Türk olmak başlı başına bir kudret sahibi olmak ile eş anlama gelebiliyordu.

Türk kimliğinin ne olduğu, Türk kimdir sorusunun cevabı, hem tarihsel dönüşüm bağlamında hem de Türk sözcüğünün ihtiva ettiği anlamlar bağlamında yukarıda da anlatıldığı gibi çeşitlilik arz etmektedir. Bu tarihi ve anlamsal çeşitlilik ve farklılık Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Türk algısı da kısa süre zarfı içinde de büyük farklılıklar göstermiştir. Türk'ün bu tarihsel dönüşümü ve anlamsal farklılığı Türk siyasal hayatında da ideolojilerin üretilmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle 1950 sonrası çok partili hayatta partilerin kurulması ve/veya siyasal hareketlerin başlatılmasında da Türk tarihine atıflar, bu bağlamda tarihi çeşitlilik içerisinde seçtikleri Türk prototipi, Cumhuriyet Dönemi ve bu bağlamda Atatürk'te Türk algılarından birine veya bir kaçına atfetme durumları önemli bir yer tutmuştur.

Cumhuriyet Dönemi çok partili siyasal hayata etki eden üç tür Türk algısından bahsedilebilir. Bu üç tür Türk algısı; tarihsel Türk algısını genel çizgileriyle şu şekilde özetlenebilir: Birincisinde Türk'ün kökenini Anadolu'ya atfedilmekte ve Türk bir şeylerden türeyen bir topluluk değil; kendisinden toplumların, kültürlerin, dillerin türediği bir topluluktur. Bu birinci görüşün aksine Türk'ün kökeni ikinci görüşte birinci teoriyi reddetmemekle birlikte Türk'ün Orta Asya kökenli bir ırk olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü görüşte ise, Türk Orta Asya toplumlarından; ancak asıl kökü Nuh Peygamber'e dayanmaktadır ve Müslüman olduktan sonraki durumu asıl/temel tarihi süreç olarak alınmalıdır.

Türk'ün Müslüman olması ile ilgi olarak ise, birinci görüşte İslam bir yok olma, silinme, duraklama devrileri olarak ifade edilirken ikinci görüş için Türk'ün Müslüman olması Türk'e zarar vermemiştir, Türk ve İslam'dan çok güzel bir sentez meydana gelmiştir. Üçüncü görüşte ise İslam ile beraber Türk İslam'ın en önemli

³¹² “Ne Mutlu Türk'üm Diye” sözünün işaret ettiği mana bağlamında bu değerlendirme yapılmıştır.

savunucularından biri olmuş; ancak hiçbir zaman İslam'dan daha önemli bir hal almamıştır.

Osmanlı dönemi Türk algısı birinci görüşe göre İslam gibi Türk'e büyük zarar vermiştir ve İslam gibi Türk'ün soydan gelen bağlarını zayıflatmıştır. İkinci görüş ise Osmanlı bir Türk devletidir; ancak son dönemlerinde Türk yeterince itibar görmemiştir, ilk dönemlerinde Türk'e zarar vermese de daha sonraki dönemlerinde Türk'e benlik bağlamında zarar vermiştir. Üçüncü görüş için ise Osmanlı döneminde Türk, Kürt, Çerkez yoktur, millet-i İslamiye vardır; ancak Türk Osmanlı dönemi için İslam milletinin civan bir unsurudur.

Cumhuriyet Dönemi Türk algısı bağlamında ise birinci görüş, Türk'ün geçmişindeki bütün olumsuz unsurlardan kurtulduğu ve asıl kimliğini bulduğu bir süreçtir ve Türk, Cumhuriyet Dönemi ile asıl kimliğini bulmuştur. İkinci görüş için Cumhuriyet Dönemi Türk'ü, Osmanlı'nın son dönemlerinde var olan olumsuz durumun bertaraf edilmesi için önemli bir süreçtir; ancak Türk'ün kadim geçmişi çok fazla gözardı edilmiştir. Üçüncü görüşte ise Cumhuriyet Dönemi'ndeki Türk, İslami ve kültürel bütün değerleri yok edilmiş, İslam'ın önemli bir unsuru olan Türk "İslamsızlaştırılmış" ve bu bağlamda Türk'e zarar verilmiştir anlayışına sahiptirler.

Atatürk'te Türk algısına bakışta yukarıda tanımlanan üç dönem bağlamında birinci görüş içinde yer alanlar sadece üçüncü dönemi kabul edip ilk iki dönemi reddederken, ikinci görüşü savunanlar ilk iki dönemi kabul edip üçüncü dönemin kültürel bağları yok etmeyen söylemlerini almaktadırlar, üçüncü görüşte ise ilk dönemi olumlayıp ikinci dönemin İslam'a aykırı olmayan yanlarını alıp, üçüncü dönemin ise Türk'ün içinden İslam'ın sökülüp alındığı bir dönem olarak algılamaktadırlar.

Bu üç yaklaşım Türk siyasal hayatında partileşirken ve/veya siyasal bir hareket haline gelirken yukarıdaki Türk anlam tarihine çeşitli atıflar yapmışlardır. Türk'e yapılan bu atıflar, Türk siyasal hayatında iç ve dış politikada siyasaların üretilmesinde belirleyici etkenlerin başında gelmiştir.

Tarihsel bağlam içinde ortaya çıkan her değişimle birlikte Kemalistler, Türk toplumunun kültürel, tarihi ve coğrafi profilinin "ulus" tanımı Kemalist görüş için

diğer unsurlardan çok daha önemli bir yere sahip oldu.³¹³ Bu Kemalist ideolojinin tarihteki Türk algısının ne olduğunun da belirlenmesinde önemli bir yere sahip oldu; çünkü Kemalist ideolojide Türk Cumhuriyet’le beraber ulus olmayı başarmış ve bu bağlamda Türk’ün korunması gereken en önemli unsurlarından birisinin “ulus” olma özelliği ve “ulus bilinci”nin varlığıdır.

Kemalist ideoloji Türk bağlamında yeni bir kimlik ve yeni bir düzen iddiasındadır; buna karşı İslam ise bu kimliğin varlık bulmasını olanaksızlaştırıcı bir özelliğe sahiptir.³¹⁴ Bu bağlamda Kemalist görüş Türk’ün aslında İslam öncesinde var olan; ancak İslam ile beraber zayıflayan hatta yok olan “öz değerlerini” yeniden inşa etme iddiasındadır; çünkü Kemalist düşüncede milliyetçilik seküler kolektif tasavvur olduğu için de Türk bu bağlamda dini bir mahiyet taşımayan etnik unsurlarla şekillendirilmiş bir yapıya sahiptir.³¹⁵ Bu bağlamda İslam Kemalist görüşün Türk ulusu algısında hep “öteki”ni temsil etmiştir ve hatta Türk, İslam’ın dönüştürücü etkisinden korunmalıdır, algısı var olmuştur.

Kemalist ideolojide Türk ait ortak siyasal varlık, ortak bir dil, ortak bir vatan, ortak bir ırk ve köken, tarihsel ve akrabalık bağları tanımlanırken Türk ulusal kimliğinin içine din girmiyordu.³¹⁶ Çünkü din Türk için soydan gelen ortak bağları ve “soy bilinci”ni yok eden bir özelliğe sahipti.

Kemalist düşüncede Türk seküler bir ulusa tekabül ederken; Demokrat Parti ile ortaya çıkan muhafazakar görüşte ise Kemalist reformlara rağmen kendilerini İslam ve Müslüman-Türk’ün tarihiyle özdeşleştirmeyi sürdüren gruplar ortaya çıktı.³¹⁷ Bu grup için Türk, İslam için sürekli savaşmış ve İslam ile beraber asıl benliğini bulmuştur. Milliyetçi algıda ise Cumhuriyet içerisinde üretilen Türk

³¹³ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.78-79.

³¹⁴ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, s.86-87.

³¹⁵ Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 211.

³¹⁶ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, s.84

³¹⁷ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, s.89.

içerinde hatırı sayılır bir “zenofobi” vardı.³¹⁸ Milliyetçi algı Kemalist algı kadar olmasa da, içinde bir “yabancı düşmanlığı” barındırmaktadır. Bu “yabancı düşmanlığı” sadece ülke dışındaki, “harici” düşmanlara karşı değil; ülke içerisindeki, “dahili” düşmanlara karşı da dikkatli ve her an teyakkuzda olmayı gerektirir bir durumu ifade etmektedir.

Bu Kemalist ve Milliyetçi görüşteki “zenofobi”, Türk siyasal hayatında “Kürt yoktur, kendini Kürt sananlar aslında Türk’tür”³¹⁹ jargonunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu algı ile beraber ülke içerisinde kendi farklılığını ön plana koyan herkes için ya Türk’e dönüştürülmesi gerektiği mantığı ortaya atılmış ya da yok sayılmıştır. Kemalist ideolojide Türk salt ırksal bir kategori değildi; çoğu kez “rıza” ve “iradi” temelinde tanımlanıyordu; ancak birliğin tehdit altında olduğu durumlarda kolayca kapsayıcı değil dışlayıcı bir hal alabiliyordu.³²⁰ Birlik Türk için ve Türk içinde bir birliği ifade ediyordu, bu bağlamda kapsayıcı bir özelliğe sahipti; ancak kendini Türk harici tanımlayan herkese karşı “Türk” dışlayıcı bir hale gelebiliyordu.

Türk etnisitesi Kemalist milliyetçilik içinde giderek merkezi bir konum edinmiştir. Türk milli kimliğinin etnik-soya dayalı sınırlarını belirleme çabasında, Kemalizm ırkı kurucu bir unsur olarak kullanmıştır; ancak Kemalist milliyetçilik ırkçı değildir; etnisistir. Etnoseküler açıdan farklı kalmakta ısrar edenlere karşı açıkça ayrımcıdır; milli topluluğa etnik topluluk temelinde tanımlayarak var olan etnik farklılıkları milli farklılıklara dönüştürdüğü için reddetmiştir.³²¹ Kemalist algı etnik ve kültürel farklılıkları ileri sürmeyen, bu farklılıkları öncelikle hatta kamusal alana bu farklılıkları taşımayanlara karşı dışlayıcı değil kapsayıcıdır; ancak etnik ve kültürel farklılıklarını ön plana koyan ve tanımlanan Türk tanımının içine girmeyen/girmek istemeyenler için ötekileştirici bir hâl alabiliyordu.

Cumhuriyet dönemi çok partili siyasal hayatta birinci görüşün belki de Türk algısı bağlamında dışlayıcı ve ötekileştirici olduğunun göstergesi kamusal dilde etnik

³¹⁸ Murat Belge, “Türkiye’de Zenofobi ve Milliyetçilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekinil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.192.

³¹⁹ Murat Belge, “Türkiye’de Zenofobi ve Milliyetçilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, s.192.

³²⁰ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, s.84.

³²¹ Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, s.228.

farklılıkların silinmesi³²² olmuştur ki bu görüşün dışlayıcı bir ulus kavramına kaydığının göstergesidir.³²³ İşte bu, birinci görüşün Türk algısının en belirgin özelliğidir. Üçüncü görüşte ise Türk kapsayıcı değil uzlaşmacı, İslam üst kimliği altında da etnik ve kültürel anlamda da birleştirici özelliğe sahiptir.

³²² 1983’de çıkarılan ve 1991 yılına kadar yürürlükte kalan 2932 sayılı yasa ile “Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaklanmıştır.

³²³ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, s.84.

SONUÇ

Türk'ün anlam dünyası çok eski tarihlerden günümüze kadar çok fazla farklılık ve çeşitlilik göstermiştir. Bu farklılık ve çeşitlilik Türk'e hem kimliksel manada hem de anlamsal olarak tarihi bir zenginlik katmıştır. Türk, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi tarihin çeşitli evrelerinde, “tarihi kırılma” denilebilecek süreçlerde dönüşümlere uğramış ya da uğratılmıştır. Türk'ün bu dönüşümü, anlamının kapsayıcılığından veya dışlayıcılığından, Türk'ün ne olduğu gibi durumların tamamı üzerinde etkili olmuştur.

Türk'ün “tarihi kırılma” evresi olarak tanımlanan durumun en bariz ve en etkili örneği Türk'ün İslam ile tanışması ve bu bağlamda Müslüman olup, tarihi uzun bir sürede kendini İslam dini içerisinde var etmesidir. Bu, Türk'e özellikle Hıristiyan Batı dünyasında İslam dünyasının tamamını temsil etme gibi kimliksel özellik kazandırmıştır. İslam dünyasında ise bu bağlamda Türk, İslam için mücadele eden ve kendini İslam ile özdeşleştirme bağlamında diğer etnik kimliklere göre en ileri seviyede olan bir etnik kimlik olmuştur.

Türk'ün tarihi anlamda diğer önemli kırılma noktası ise “Türk modernleşmesi” diye isimlendirilen ve Türk'ün “ulus olma”, “uluslaştırılma” sürecinde yaşanmıştır. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile erken Cumhuriyet Dönemini kapsamaktadır. Bu tarihi süreç içerisinde Türk, ilk olarak Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için siyasal bir “araç”, daha sonra Anadolu'da yaşayan Müslümanların kurtuluşu için bir etniksel bir “araç” ve en sonunda da Türk, Türkiye Cumhuriyeti ulus devletinde asıl ve asıl bir “amaç” haline gelmiş/getirilmiştir.

Türk'e Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Daha sonra Türk üzerine yapılan araştırmalarda gayet makul ve ulus olmuş/oldurulmuş bir etnisitenin tarihini ve anlam dünyasını keşfetmek için “bilimsel” çabalar sarf edilmiştir. Bu çabalar ilk başlarda tarihin kulak verme ve oradan gelen sağlıklı sonuçlar dâhilinde bir Türk tarihi yazma amacı gütsede daha

sonra bu süreç kısmi olarak objektifliğini yitirip tarihe kulak verme yerine, tarihe Türk'ün ne olduğu konusu üzerine söz söylemeye dönüşmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'nde üretilen Türk teorik anlamda ciddi bir kapsayıcılık iddiasındadır. En başta Anadolu halkını kapsayan Türk, daha sonra neredeyse tüm insanlığı kapsayacak bir konuma getirilmiş veya Türk'ün anlam dünyasına doğrudan müdahale eden kişiler böyle bir durumu amaç edinmişlerdir. Türk'ün teorideki bu kapsayıcılığı etnik ve kültürel farklılığını ön plana çıkaranlar için dışlayıcılığa dönüşmekten de geri durmamıştır. Türk'ün dışlayıcılık-kapsayıcılık ikileminde ya da paradoksunda yukarıda da değinilen Türk'ün Cumhuriyet dönemi çok partili siyasal hayata etki eden Türk algılarından birinci görüş devlete hâkim olması nedeniyle pratikte de Türk'ün birinci yorumunun topluma yansımalarına neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Türk, özellikle Cumhuriyet Dönemi Türk algısı başlığının Türk'ün ulusalcı/milliyetçi ve Atatürkçü yorumları içerisinde Türk'e kimliksel bağlamda etki eden insanlar tarafından inşa edilmiştir. Bu inşa etme süreci daha önce de tekrarlandığı gibi geçmişte aşağılanıldığı ön yargısı üzerine kurulması ve yaklaşık bin yıllık bir unsur olan din olgusunun geri plana atılması ve bu bağlamda bir devlet politikası güdülmesi ile gerçekleştirilmiştir. Türk'ün bu birinci yorumu bağlamında inşa edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, ülke içerisinde bulunan farklılıkları bir potada eritme adına birçok yöntem uygulamıştır. Bu yöntemlerin en başında Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan Türk tanımları eğitim sisteminin temel meselesi olmuş ve bu bağlamda eğitim ile “resmi ideoloji” insanlara kabul ettirmeye çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bu birinci Türk algısı üzerine kurulmuş bir devlettir. Türk, Cumhuriyeti'nin kurucuları tarafından inşa edilmiş ve bu inşa edilmiş Türk, bu ülkede yaşayanların “ortak kimliği” ilan edilmiştir. Bu Türk kimliği devletin tanımlandığı ve tanımlamalarda bulunduğu anayasalarda da çok kere yerini almıştır. Bu anayasalarda tanımlanan Türk kimliği Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan vatandaşlara ortak kimlik ve ortak bir değer olarak sunulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir “resmi ideoloji” olarak kullandığı ve insanlara sunduğu bu Türk kimliği çeşitli sorunlara neden olmuştur. Teorideki

kapsayıcılığının yanında farklılıklarla karşı karşıya kaldığında dışlayıcı olan bu kimlik, devlet erkini elinde bulunduralar için ülkenin hem iç hem de dış politikasında merkezi bir öneme sahip olmuştur. Özellikle iç politikada genel devlet politikası hem de partilerin siyasalarını belirlerken en önemli unsur Türk kimliği meselesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan herkesin Türk olduğunu anayasa ile belirleyenler kendini etnik ve kültürel anlamda farklı olduğu söyleyen ve farklılığını ileri sürenlere karşı “ötekileştirici” bir tavır alabilmişlerdir

Osmanlı Devleti din merkezli bir toplum yapısına sahipti. İnsanların kimlikleri mensup oldukları dinleriydi. Osmanlıda Türk, Arap, Kürt yoktu, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi vardı. Cumhuriyet’le böyle bir toplumsal yapı içerisinde yaşayan insanlara “ulus oldunuz” denildi. Kavramlar, paradigmlar, tanımlamalar tamamen değişmişti. Devlet sistematik bir biçimde tarih kongreleri yaptırdı, dil üzerine teoriler üretilmesini istedi. Bu üretilen kavramlar o günün ulusçuluk akımı için ve içinde gerçekleştirildi; ancak daha sonraki süreçler Türkiye toplumu açısından pek de iç açıcı olmadı. Türk’ün ulus olması Kürdün de ulus olma ihtimalini ortaya çıkardı. Kürt, Türk ulusuna tâbi olmayınca, hatta kendi etnik kimlik farklılıklarını öne sürünce ve insanları bir arada tutan kadim değerler de Türkiye toplumunun birleştirici harcı olma özelliğini kaybedince işte bu süreç “Kürt sorunu” denilen bir olguyla tanışılmasına neden oldu.

Türkiye’nin çoğu insana göre Osmanlı’dan başlayan kimilerine göre Cumhuriyet’inin kimlik politikalarının sorunu olan ve adına ekseriyetle “Kürt sorunu” denilen olgu Cumhuriyet tarihi boyunca süren önemli bir tartışmanın konusu olmuştur. İmparatorluktan ulus devlete evrilme sürecinde izlenen türdeş bir kimlik yaratma yönündeki determinist politikalar, kendi farklılığına vurgu yapan her türlü unsurun yok sayılması, bastırılması sonucunu doğurmuştur. Bu bastırma, “yok sayma” karşısında sistemin öngördüğü çerçevenin içine girmek istemeyen Kürtler bu alanda bir muhalefet dili üretmişlerdir. Kürtlerin bazen yasal bazen de yasal olmayan yollarla, ama sürekli olarak sürdürdükleri bu muhalefet en geniş anlamıyla Kürt sorunu olarak adlandırılmıştır.

Kürt sorunu, gerek tarihsel seyri gerekse kapsamı açısından Türkiye’nin en önemli tartışma alanlarından biri olmuştur. Birçoklarına göre Osmanlı’nın son

dönemlerine kadar götürülebilecek bir geçmişe sahip olan bu sorun, iç politikadan dış politikaya, gündelik yaşam ilişkilerinden siyasal tutumların belirlenmesine, tarihsel bilincin hangi doğrultuda şekilleneceğinden geleceğin inşa edilme biçimine kadar pek çok alanda etkili olmuştur. Günümüzde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı en temel sorunlardan birini ve belki de en önemlisini oluşturan “Kürt sorunu”, aynı zamanda hem devlet söyleminde hem de toplumsal düzeyde bulunduğu ya da bulanamadığı karşılık(lar) bağlamında da dramatik bir hal almıştır.

Ulus devlet anlayışının giderek zayıfladığı ve çoğulcu kimlikler temelinde örgütlenen siyasal organizasyonların ön plana çıkmaya başladığı bu dönemde Kürt sorununda kendi otantik anlamıyla ele alınması ve bu doğrultuda bir çözüm arayışı içine girilmesi gerekmektedir. Hükümetin başlattığı demokratik açılım süreci, Kürt sorununun bu doğrultudaki çözümü için uygun bir başlangıç noktası oluşturabilir.

Türkiye'nin farklı etnik yapılardan meydana gelmesi bağlamında Türkiye'de yaşayan insanların ortak bir kimlik altında toplanması önemlilik arz ediyor ve bu bağlamda son yıllarda üretilen en dikkat çekici kavram ise “Türkiyelilik” kavramıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de birinci mecliste toplumsal birlik oluşturma ve herkesin kabul edebileceği bir üst kimlik üretme bağlamında sürekli kullandığı “Türkiye halkı” söylemine yakınlığını da görmek gerekmektedir. Hatta Atatürk tarafından da ilk mecliste “Türkiyeli” tabiri de kullanılmıştır. Atatürk tarafından Birinci Meclis'te kullanılan bu tanımlar o dönemki etnik, dini ve kültürel farklılıkların ortak bir kimlik etrafında toplanması bağlamında yararlı olmuştur. Bu kavram bağlamında önemli olan “Türkiyelilik” tanımının bir kimlik tanımlaması olarak sahiplenilmesinden çok, içinin nasıl doldurulduğu önemlidir. Genellikle etnik vurguları yok eden ve bu ülkeye ait olma duygusunu birçok payda olarak öne çıkaran bir içerikle kullanılan ya da en azından öyle kullanıldığı varsayılan “Türkiyelilik” kimliği bu bağlamda önemlilik arz etmektedir.

Şuan post-modern bir dünya içerisinde yaşamakta olduğumuz söyleniyor. Bu post-modern dünyada hakikat biricik değil. Herkes kendi hakikatini kendi tanımlar hale geldi. Bu post-modern dünyada, modern dünyadan kalma birkaç problem, modern geçmişin mirası olarak bugüne sirayet etti. Bunlardan ilki biz kimiz sorusu, diğeri ise Kürt ile ortak bir ülke içerisinde sorunsuz bir şekilde nasıl yaşarız

sorunsalı. Bu iki sorunun da cevabı doğru bir kimlik tanımlamasından geçiyor. Bu sorunların yanı sıra post-modern dünyanın getirmiş olduğu bireyin merkezde olduğu ve hakikatin bireyin etrafında şekillendiği gerçeğini de gözardı etmemek gerekmektedir. Bugün bir üst kimlik tanımlanırken Kürt kimdir sorusu kadar Türk kimdir sorusu da önemlilik arz etmektedir; çünkü eğer “Türk” kapsayıcı bir kimlikse, bu kimlikle kapsanmak istemeyen “Kürt”e verilecek cevap ne olacaktır? Eğer Türk kapsayıcı bir kimlik değilse “Kürt”ü de kapsayacak bir kimlik nasıl üretilecektir? Bu üretim süreci nasıl olacaktır? Cumhuriyet Dönemi’nde olduğu gibi yine devlet eli ile yeni bir kimlik inşa sürecine mi girilecektir ya da eskiye atıf yapılarak Cumhuriyet öncesi bir kimlik tanımlaması mı yapılacaktır?

İşte bu sorular dâhilinde son on yılda var olan “Kürt açılımı” süreci önemlilik arz etmektedir. Ak Parti hükümeti bu süreci yürütmekte ve yaptığı atıflar geçmişin kimlik tanımlamalarına işaret etmektedir. Özellikle son dönemlerde, başbakanın 1071 vurgusu ve 1920 ruhu dediği olgular bu “yeni” kimlik tanımlamasının Cumhuriyet öncesi kimlik tanımlamasına dönüleceği veya Cumhuriyet öncesi var olan kimliği bugünün şartları içerisinde yeniden yorumlanarak, yeniden bir kimlik tanımlamasına gidileceğinin bir işaretidir. Bu yeni kimlik tanımlaması “Kürt”ü ve diğer etnik ve dini unsurları kapsarken Türk’ünde dışlanmaması gerektiği ve bu bağlamda Türk’ün de kendini sistem dışı kalmış hissetmesini önlemek önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda tanımlanacak kimliğin bu coğrafyanın ruhuna uygun olması gerekliliği unutulmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti içerisinde çeşitli etnik, kültürel, dini ve mezhepsel grubun bulunmasından ötürü bir “kültürel mozaik” olarak tanımlanmaktadır. Bu “kültürel mozaik” olma durumu hem avantajlar sağlamakta hem de dezavantajlara neden olmaktadır. Türkiye’nin sahip olduğu bu zengin kültürel mirası nasıl yönettiğine veya yöneteceğine bağlı olarak bu kültürel zenginlik bir avantaj sağlayabilecek ya da dezavantaja neden olabilecektir. Türkiye artık 21. yüzyılda çağdaş yönelimlerle paralel olarak, çok kültürlülük ekseninde ve herhangi bir kültür, etnik ya da dini inanç grubuna karşı bir “ötekilik” yaratmadan, bütün gruplar arasında hem ortak bir yaşam alanı oluşturacak hem de her grubun kendi varlığını

koruyabileceği özel alanların oluşmasına katkı sağlayacak politikalar yürütmeli ve bu bağlamda bir üst kimlik tanımlamasına gidilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKÇA, Gürsoy, “Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2005, Sayı: 15, s.1-24.
- AKÇAM, Taner, “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.53-62.
- AKÇURA, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Kilit Yayınları, Ankara, 2012.
- AKPINAR DELLAL, Nevide, **Alman Kültür Tarihi’nde Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler: Avrupa’da Türk İmgesine Bir Katkı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
- AKTOPRAK, Elçin, **Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa’da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara, 2010.
- ANADOL, Cemal, Fazile Abbasova, Nazile Abbaslı, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2008.
- ANADOL, Cemal, **Tarihe Hükmeden Millet: Türkler**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2006.
- ATATÜRK, Kemal, **Nutuk**, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Üç S Reklam Basım Tanıtım Ticaret LTD. ŞTİ., Cumhuriyet Üniversitesi Özel Baskı, Ankara, 2007.
- Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- AYDIN, Suavi “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.344-369.

- AYVAZOĞLU, Beşir, “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl:2 Sayı:5, 2009, s.29-42.
- BELGE, Murat, “Türkiye’de Zenofobi ve Milliyetçilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.179-192.
- BERNASCONI, Robert, **İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik**, (Çevirenler: Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem), Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- BAHAROĞLU, Ömer, **Oryantalizm, İslam ve Türkler**, Toker Yayınları, İstanbul, 2006.
- BAŞKARA, Tuncer, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.
- BAŞKARA, Tuncer, **Türk Kültürü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- BİÇER, Bekir, **Türklerin İslamlaşma Süreci**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- COPEAUX, Etienne, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.44-52.
- ÇELİK, Nur Betül, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.75-91.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **Türklük Meseleleri**, İstanbul Kitapevi Yayınları, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1976.
- DELANTY, Gerard, **Avrupa’nın İcadı**, (Çeviri: Hüsamettin İnaç), Adres Yayınları, Ankara, 2005.
- DİKİCİ, Mehmet, **İdari Sosyal Kültürel Değerleriyle Türkler**, Ufuk Ötesi Yayınları, İstanbul, 2008.

- ERDEM, Hakan, “Osmanlı Kaynaklarında Yansıyan Türk İmajları”, **Dünyada Türk İmgesi**, (Editör: Özlem Kumrular), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.13-26.
- ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008.
- ERİCİK, Selçuk, “Kimlik ve Çok Kültürlülük Sorunu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52:2(2011), s.219-241.
- ERSANLI, Büşra, **İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERSANLI, Büşra, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.800-810.
- ERSOY, Mehmet Akif, **Safahat**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.
- ERSOY, Mehmet Akif, **Mehmet Akif’in Kurân-ı Tefsiri Mev’ıza ve Hutbeleri**, (Hazırlayan: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Nuran Abdulkadiroğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- GELLNER, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çeviri: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.
- GÖKALP, Ziya, **Türk Töresi**, Toker Yayınları, İstanbul, 2005.
- GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2008.
- GÖKALP, Ziya, **Kültür ve Medeniyet Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Gençlik Kitapevi Yayınları, Konya, 2010.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman, “Kimlik Sorunu ve Düşünce Dünyası”, **Türk Kimliği**, (Editör: Çağatay Özdemir), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- GÜVENÇ, Bozkurt, **Türk kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, Boyut Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2008.
- HALDUN, İbn, **Mukaddime**, (Çeviri: Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990.

- HASSAN, Ümit, “Düşünce Bilim Tarihi: Osmanlılık Öncesinde Türklerin Kültür Köklerine Bir Bakış”, **Türkiye Tarihi: Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cilt: 1, Cem Yayınları, İstanbul, 1995.
- HASSAN, Ümit, **Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- İNAC, Hüsamettin, **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2005.
- İNALCIK, Halil, “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, **Doğu Batı**, sayı:20, 2002, s.13-39.
- İNAN, A. Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, (Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim, Azmi Süslü ve M. Akif Tural), Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi, Koza Bazım, Ankara, 2010.
- İYİĞÜN, Nami Cem, **Türklerin Etnik Kültürel ve Tarihi Kökleri**, Papillon Yayınları, İstanbul, 2012.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2007.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- KARADUMAN, Sibel, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü” **Journal of Yaşar University**, 2010, 17 (5), s. 2886-2899.
- KARPAT, Kemal H., **Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- KIVILCIM, Hikmet, **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, Diyalektik Yayınları, İstanbul, 1996.
- KİLİ, Suna, “Kimlik Sorunsalı”, **Türk Kültürü ve Türk Kimliği**, (Editör: T. Mesut Eren), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006.

- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset, Ankara, 1999.
- KOÇAK, Cemil, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, 37-52.
- KÖSEOĞLU, Nevzat, “Milli Kimlik ve Tezahürleri”, **Türk Kimliği**, (Editör: Çağatay Özdemir), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.9-17.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- LEWIS, Bernard, **İslam'ın Siyasal Söylemi**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007.
- MARCHETTI, Silvio, “Avrupalıların Gözünde Türkler: Mitos ve Yanlış Anlaşılma”, **Dünyada Türk İmgesi**, (Editör: Özlem Kumrular), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.9-12.
- MAHMUT, Kaşgarlı, **Dîvânü Lugâti't-Türk**, (Çeviri, Uyarlama, Düzenleme: Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.
- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, (Derleyen: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- NURSİ, Said, **Şualar**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010.
- NURSİ, Said, **Tarihçe-i Hayat**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010.
- NURSİ, Said, **Denizli ve Emirdağ Lahikaları**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010.
- NURSİ, Said, **Mektubat**, İhlas Nur Neşriyat, Ankara, 2010.
- ÖZ, Mehmet, “Bazı 15-16. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Türk ve Türkmen Kavramları”, **Türk Kimliği**, (Editör: Çağatay Özdemir), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 316-338.
- SAĞIR, Meral Öztoprak, AKILLI, H. Serkan, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi” **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Mayıs 2004, Cilt: 28, s.1-22.

- SCHULZE, Hagen, **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, (Çeviri: Timuçin Binder), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SOLAK, Ömer, “II. Meşrutiyet Dönemi Romanında “Türk” ve Türklük”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21/2009, s.419-429.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Millet ve Tarih Şuuru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, **Büyük Türk Dilcisi: Kaşgarlı Mahmut**, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1971.
- YILDIZ, Ahmet, “Kemalist Milliyetçilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.210-234.